

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
FOTOĞRAF ANASANAT DALI
Yüksek Lisans Tezi

**GÜNÜMÜZDE GÖZETİM VE KONTROL ARACI OLARAK FOTOĞRAFIN
KULLANIMI VE GELECEĞİ**

Hazırlayan
Dila KATLAN CANDAN

Danışman
Doç. Dr. Sadık TUMAY

İZMİR – 2022

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
FOTOĞRAF ANASANAT DALI
Yüksek Lisans Tezi

**GÜNÜMÜZDE GÖZETİM VE KONTROL ARACI OLARAK FOTOĞRAFIN
KULLANIMI VE GELECEĞİ**

Hazırlayan
Dila KATLAN CANDAN

Danışman
Doç. Dr. Sadık TUMAY

İZMİR – 2022

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi Projesi olarak sunduğum **“Günümüzde Gözetim ve Kontrol Aracı Olarak Fotoğrafın Kullanımı ve Geleceği”** adlı çalışmamın, tarafımdan akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

ARALIK 2022

Dila KATLAN CANDAN

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü'nün/..... tarih ve.....sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'ninMaddesine göre Fotoğraf Ana Sanat Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Dila Katlan Candan'ın **“Günümüzde Gözetim ve Kontrol Aracı Olarak Fotoğrafın Kullanımı ve Geleceği”** konulu tezi incelenmiş ve aday/..... tarihinde , saat.....'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonradakikalık süre içinde gerek tez konusunu gerekse tezin dayanağı olan anasanat dallarında jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin olduğuna oy ile karar verilmiştir.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

ÖZET

Bu tez gözetim ve kontrol kavramını fotoğraf ve fotoğraf tabanlı teknolojiler bağlamında incelemektedir. Günümüzde teknolojinin gelişmesi ile birlikte gözetim faaliyetleri artmıştır. Son yıllarda sosyal medya mecralarının hayatımıza girmesi ile kişiler sosyalleşmek için kullandıkları platformlar aracılığıyla gözetlenmeye başlanmıştır. İnsanların her alandan gözetlenmesi beraberinde mahremiyet sorununu ortaya çıkartmıştır. Tez bağlamında gözetleme faaliyetlerinde önemli bir araç olan fotoğrafın geçmiş, günümüz ve gelecek kullanımları araştırılmıştır. Bu tez üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde gözetim ve gözetim sistemleri incelenmiştir. Modern Dönem 'de değişen sosyal yapı ile gözetim ve kontrol pratikleri uygulanmaya başlanmıştır. 1785 yılında bir mimari yapı olarak tasarlanan Panoptikon ise gözetim kavramının önemini vurgulamıştır. Gözetim kavramının bir tasarım sorunu haline getirmiş kitle ile sosyal ve psikolojik durumu ile ilgili hem gözetleyip hemde kontrol etme boyutunu modelleştiren bir yapı olan Panoptikon, aynı zamanda konunun kavramsal ve uygulamalı tartışılmasının bağlamını oluşturmuştur.

Gelişen teknoloji ile birlikte değişen Panoptikon kavramının yeni türleri ortaya çıkmıştır. Gözetimin temel amacını oluşturan kontrol kavramı ise bu pratikler için önem taşımıştır. 19. Yüzyılın icatlarından biri olan fotoğraf ise gözetim ve kontrol açısından değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde aynı zamanda gözetim ve kontrol araçlarından biri olan fotoğrafın gözetim pratikleri amacıyla kullanılması incelenmiştir. Bölüm kapsamında savaş fotoğrafı, polis teşkilatların fotoğrafı gözetim aracı olarak kullanmaları, Casus kameraların kullanımı, hava fotoğrafçılığı ve Osmanlı tarihinde fotoğrafın rolü araştırılmıştır. Tekniğin yeni olanakları ve 20. Yüzyılın gelişen teknolojik imkanları ile gözetim pratiklerinin değişimi Mobese, drone ve uydular kapsamında araştırılmıştır. 21. Yüzyılın gözetim düşünceleri için ise 11 Eylül saldırıları gözetim pratikleri açısından değerlendirilmiştir.

Üçüncü Bölümde fotoğrafın geleceği ile ilgili olarak 2. Bölümdeki hususlarla birlikte gözetimin sistematik boyutu tartışılarak saptamalarda bulunulmuştur. Günümüz gözetim çağında fotoğrafın rolü ele alınarak fotoğrafın gerçeklikler arası konumu, sosyal medya mecralarındaki rolü ve sanal gerçeklik, arttırılmış gerçeklik ve karma gerçeklik gibi sanal evrenlerdeki rolü araştırılmıştır. Tez bağlamında fotoğrafın gözetim ve kontrol açısından kullanımı ve geleceği ile ilişkin yeni gerçekliklerin rolü araştırılmış, kişisel verilerin korunması ile sanal evrenlerdeki kişisel verilerimizin varlığı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gözetim, Kontrol, Modernizm, Panoptikon, Fotoğraf, Sosyal Medya, Yeni Gerçeklikler

ABSTRACT

This thesis examines the concept of surveillance and control in the context of photography and photo-based technologies. Today, with the development of technology, surveillance activities have increased. In recent years, with the introduction of social media channels into our lives, people have started to be monitored through the platforms they use to socialize. The surveillance of people from all areas has revealed the problem of privacy. In the context of the thesis, the past, present and future uses of photography, which is an important tool in surveillance activities, were investigated. This thesis consists of three parts.

In the first part, surveillance and surveillance systems are examined. In the Modern Period, surveillance and control practices have started to be implemented with the changing social structure. The Panopticon, which was designed as an architectural structure in 1785, emphasized the importance of the concept of surveillance. The Panopticon, which is a structure that models both the observation and control dimension of the mass and its social and psychological situation, which has made the concept of surveillance a design problem, has also created the context of the conceptual and practical discussion of the subject.

With the developing technology, new types of the Panopticon concept have emerged. The concept of control, which constitutes the main purpose of surveillance, has been important for these practices. Photography, one of the inventions of the 19th century, was evaluated in terms of surveillance and control.

In the second part, the use of photography, which is also one of the surveillance and control tools, for surveillance practices is examined. Within the scope of the chapter, war photography, the use of photographs by police organizations as a means of surveillance, the use of spy cameras, aerial photography and the role of photography in Ottoman history were investigated. New possibilities of technique and the 20th century. The change of surveillance practices with the developing technological opportunities of the century has been investigated within the scope of Mobese, drones and satellites. For the surveillance ideas of the 21st century, the September 11 attacks were evaluated in terms of surveillance practices.

Chapter 2 on the future of photography in Part III. Together with the issues in the chapter, the systematic dimension of surveillance was discussed and determined. The role of photography in today's surveillance age is discussed and the position of photography between realities, its role in social media channels and its role in virtual universes such as virtual reality, augmented reality and mixed reality are investigated. In the context of the thesis, the role of new realities related to the use and future of photography in terms of surveillance and control was investigated, and the protection of personal data and the existence of our personal data in virtual universes were examined.

Keywords: Surveillance, Control, Modernism, Panopticon, Photography, Social Media, New Realities

ÖNSÖZ

Tez serüvenimde bana bilgi ve birikimlerini sunan danışmanım Doç. Dr. Sadık Tumay'a, yardımlarını esirgememiş hocalarım Prof. Dr. Simber Rana Atay'a, Prof. Dr. Ata Yakup Kaptan'a, Doç. Dr. A. Beyhan Özdemir'e, Doç. Dr. Ezgin Yetiş'e, Doç. Dr. Işık Özdal'a, Doç. Dr. Gökhan Birinci'ye, Doç. Dr. Nezaket Tekin'e, Araş. Gör. Pınar Boztepe Mutlu'ya, Araş. Gör. Gözde Yenipazarlı'ya ve Seyhan Sayar'a, eğitim hayatım boyunca bana inanan babam Ahmet Engin Katlan'a, ve annem Aysel Katlan'a, bana destek olan ve her pes edişimde beni cesaretlendiren eşim Caner Candan'a, ve ailesine, her zaman bana destek olan arkadaşlarım Merve Çelik, Burak Akten, Damla Yasemin Uraz ve Aslı Gülcü'ye deneyimlerini benimle paylaşan Kıvanç Şen ve Celal Bayak'a teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	ii
TUTANAK	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
GÖRSEL LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR	xvi
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

GÖZETİM ÇAĞI

1.1. Gözetim Nedir?	12
1.1.1 Gözetim Sistemi ve Gerekliliği	14
1.2 Modern Dönem ve Gözetim ilişkisi.....	22
1.2.1 Gözetim Felsefesi ve Panoptikon.....	24
1.2.2. Tekniğin Yeni Olanakları ve Gözetim	29
1.2.2.1 Sinoptikon	30
1.2.2.2 Omniptikon.....	33
1.2.2.3 Süperpanoptikon.....	36

1.3. Kontrol Kavramı	37
----------------------------	----

2. BÖLÜM

GÖZETİM ÇAĞINI GÖZETLEMEK VE FOTOĞRAF

2.1 Gözetim ve Kontrol Aracı olarak Fotoğraf	43
2.1.1 Savaşlarda Gözetim ve Fotoğraf	44
2.1.2 Polis Teşkilatlarında Gözetim ve Fotoğraf	58
2.1.3 Casus Kameralar	61
2.1.4 Hava Fotoğrafı ve Gözetim	68
2.1.5 Osmanlı Devleti'nde Fotoğrafın Gözetim Amaçlı Kullanılması	71
2.2 Tekniğin Yeni Nesil Olanakları ve Gözetim	76
2.2.1 Mobese Kameraları	77
2.2.2 İHA (İnsansız Hava Aracı, Drone)	80
2.2.3 Uydu Görüntüleri	82
2.3 11 Eylül Saldırılarının Gözetim ve Kontrol Açısından Önemi	84

3. BÖLÜM

YENİ SİSTEM ÖNERİLERİNDE FOTOĞRAFİK KÜLTÜR VE BEKLENTİLER

3.1 Gözetim Çağında ve Sonrasında Fotoğraf	91
3.1.1 Gerçeklikler arası Konum ve Fotoğraf	96
3.1.1.1 Sanal Gerçeklik (Virtual Reality / VR), Fotoğraf ve Gözetim	96
3.1.1.2 Arttırılmış Gerçeklik (Augmented Reality / AR) Fotoğraf ve Gözetim	101
3.1.1.3 Karma Gerçeklik (Mixed Reality / MR) Fotoğraf ve Gözetim	104
3.1.1.4 Yapay Zeka (Artificial Intelligence/AI) ve Gözetim	107
3.1.2 Sosyal Medya ve Gözetim	109
3.1.2.1 Facebook	111
3.1.2.2 Instagram	114
3.1.2.3 Twitter	116

3.1.2.4 TikTok	117
3.1.2.5 SnapChat	118
3.2 Yeni Nesil Popüler Gözetim ve Kontrol Uygulamaları	119
3.2.1 Google Maps	121
3.2.2 Google Earth	125
3.3 Yeni Sistem Önerilerinde Kişisel Verilerin, Etik Değerlerin, Gözetim Ve Kontrol Açısından Önemi	127
3.3.1 Kişisel Verileri Koruma Kanunu Açısından Fotoğraf Bağlamında Etik ..	129
3.3.2 Sanal Evrenlerde Kişisel Verilerin Korunması	135
SONUÇ	137
KAYNAKÇA	142
ÖZGEÇMİŞ	

GÖRSEL LİSTESİ

Görsel 1: Ra ve Horus'un Gözleri.....	s 16
Görsel 2: Totem Direkleri	s 16
Görsel 3: Teslis Örnekleri.....	s 17
Görsel 4: MÖ 1400-1300, Yeni Krallık 18. Hanedan, Mısır.....	s 19
Görsel 5: Maurits Cornelis Escher, Eye Mezzotinti,1946.....	s 19
Görsel 6: Rene Magritte, The False Mirror, 1929.....	s 20
Görsel 7: Panoptikon Mimarisi 1.....	s 25
Görsel 8: Panoptikon Mimarisi 2.....	s 26
Görsel 9: The Truman Show.....	s 32
Görsel 10: 1984 Flim	s 32
Görsel 11: 1984 Film.....	s 33
Görsel 12: Omnioptikon.....	s 34
Görsel 13: Süperpanoptikon.....	s 36
Görsel 14: Roger Fenton, Kırım Savaşı, 1855.....	s 45
Görsel 15: Matthew Brady, Muharebe Sonrası, 1862.....	s 45
Görsel 16: Alexander Gardner, 1862.....	s 46
Görsel 17: Timothy O'Sullivan, 1862.....	s 46
Görsel 18: Çanakkale Muharebesi, Türk Askerinin Taaruz Anı, 1915-1916.....	s 47
Görsel 19: Çanakkale Muharebesi, Yaralıların Taşınması, 1915-1916.....	s 47
Görsel 20: Robert Capa, Valilik Sarayındaki Askerler.....	s 48
Görsel 21: Robert Capa, Yürürken Ölüm, 1936.....	s 48
Görsel 22: Gerda Taro, Segovia Cephesi Yaralı Asker, 1937.....	s 49
Görsel 23: Gerda Taro, Cordoba Cephesi, 1937.....	s 49
Görsel 24: David Seymour, Ebro Nehri, 1938.....	s 50
Görsel 25: Antoni Campana, Purissima Concepcio Kilisesi.....	s 50
Görsel 26: Francesc Boix, Mauthausen Taş Ocağında Çalışan İşçiler.....	s 52
Görsel 27: Francesc Boix, Yıkanmayı Bekleyen Mahkûmlar.....	s 53
Görsel 28: Francesc Boix, Kamptaki Cesetler.....	s 53

Görsel 29: Mergeret Bourke-White, Buchenwald Toplama Kampı.....	s 54
Görsel 30: Margeret Bourke-White, Buchenwald Toplama Kampındaki Cesetler.....	s 54
Görsel 31: Horst Faas, Vietnam Savaşı,1966.....	s 55
Görsel 32: Nick Ut, Vietnam Savaşı, 1966.....	s 55
Görsel 33: Eddie Adams, Vietnam Savaşı, 1966.....	s 56
Görsel 34: Ronald L. Haeberle, My Lai Katliamı, 1968.....	s 56
Görsel 35: Rusya-Ukrayna Savaşı, Mariupol Şehri Drone Görüntüsü,2022.....	s 57
Görsel 36: Rusya-Ukrayna Savaşı, Mariupol Şehri Drone Görüntüsü,2022.....	s 57
Görsel 37: Rusya-Ukrayna Savaşı, Uydu Görüntüsü,2022.....	s 58
Görsel 38: Paris Komünü, 1871.....	s 59
Görsel 39: Paris Komünü, 1871.....	s 59
Görsel 40: Bertillonage Yöntemi	s 60
Görsel 41: Bertillonage Yöntemi.....	s 60
Görsel 42: İçişleri Bakanlığı Tarafından Paylaşılan Suçlular.....	s 61
Görsel 43: CP Strin Kamera.....	s 62
Görsel 44: Carl Stormer.....	s 62
Görsel 45: Carl Stormer.....	s 62
Görsel 46: Carl Stormer.....	s 63
Görsel 47: Carl Stormer.....	s 63
Görsel 48: Lewis Hine, Ellis Adası,1907.....	s 64
Görsel 49: Lewis Hine, Ellis Adası, 1908.....	s 64
Görsel 50: Lewis Hine, Çocuk İşçiler, 1909.....	s 65
Görsel 51: Lewis Hine, Çocuk İşçiler, 1908.....	s 65
Görsel 52: Erich Salomon, House of Deputies, 1935.....	s 66
Görsel 53: Erich Salomon, Judge of the Supreme Court of the Netherlands, 1936.....	s 67
Görsel 54: Erich Salomon, The Hague, 1930.....	s 67
Görsel 55: Nadar, Otoportre, 1863.....	s 68
Görsel 56: James Wallace Black, Boston as The Eagle and Wild Goose See It, 1860..	s 69
Görsel 57: Arthur Batut, Labruguiere, 1889.....	s 69
Görsel 58: George Lawrence, San Francisco Depremi, 1906.....	s 70
Görsel 59: Julius Neubronner, Güvercin Kamera, 1907.....	s 70

Görsel 60: Julius Neubronner, Güvercin Kamera, 1907.....	s 71
Görsel 61: Sabah & Joaillier, 1885.....	s 72
Görsel 62: Yıldız Saray Albümü, Edirne Sarayı.....	s 73
Görsel 63: Yıldız Saray Albümü, Hicaz Demiryolu- Suriye.....	s 73
Görsel 64: Yıldız Saray Albümü, Daruüşşafaka Talebeleri.....	s 74
Görsel 65: Yıldız Saray Albümü, Avrupalı Bir Velihtın Ziyereti.....	s 74
Görsel 66: Yıldız Saray Albümü, Suçlular.....	s 75
Görsel 67: Yıldız Saray Albümü, Suçlular.....	s 75
Görsel 68: Mobese Kameraları.....	s 78
Görsel 69: Mobese Kamerası, Bursa Fevzi Çakmak Caddesi.....	s 79
Görsel 70: Mobese Kamerası, İstanbul Taksim Meydanı.....	s 79
Görsel 71: Mobese Kameraları.....	s 80
Görsel 72: İHA (İnsansız Hava Aracı).....	s 81
Görsel 73: İHA-Drone.....	s 81
Görsel 74: Rusya-Ukrayna Savaşı, Uydu Görüntüleri, 2022.....	s 84
Görsel 75: 11 Eylül Dünya Ticaret Merkezi Terör Saldırısı,2001.....	s 85
Görsel 76: 11 Eylül Dünya Ticaret Merkezi Terör Saldırısı,2001.....	s 85
Görsel 77: 11 Eylül Pentagon Terör Saldırısı, 2001.....	s 86
Görsel 78: Thomas Dworzak, Six Romanias, 2016.....	s 93
Görsel 79: Shizuka Yokomizu, Sevgili Yabancı, 1998-2000.....	s 94
Görsel 80: Shizuka Yokomizu, Sevgili Yabancı, 1998-2000.....	s 94
Görsel 81: Michael Wolf, Tokyo Compression.....	s 95
Görsel 82: Michael Wolf, Tokyo Compression.....	s 95
Görsel 83: Morton Heilig, Sensorama, 1962.....	s 97
Görsel 84: Louvre Müzesi, Sanal Sergi.....	s 98
Görsel 85: İstanbul Modern, Koleksiyon Sergisi.....	s 98
Görsel 86: Art Cloud Gallery, Vaka, 2021.....	s 99
Görsel 87: Art Cloud Gallery, Disiplinlerarası Karma Sergi, 2022.....	s 99
Görsel 88: Arttırılmış Gerçeklik.....	s 101
Görsel 89: Arttırılmış Gerçeklik.....	s 102
Görsel 90: MoMa, Conflux Festivali, 2010.....	s 102

Görsel 91: Google Glass.....	s 103
Görsel 92: Google Glass, Birinci Şahıs Görüntüsü.....	s 104
Görsel 93: Karma Gerçeklik.....	s 105
Görsel 94: Mat Collishaw, Eşikler, 2017.....	s 105
Görsel 95: Mat Collishaw, Eşikler, 2017.....	s 106
Görsel 96: Facebook, Kayıt Ekranı.....	s 110
Görsel 97: Facebook, Kişisel Bilgiler Ekranı.....	s 111
Görsel 98: Instagram, Profil Sayfası.....	s 113
Görsel 99: Twitter, Profil Sayfası.....	s 115
Görsel 100: TikTok.....	s 116
Görsel 101: SnapChat.....	s 117
Görsel 102: Google Maps, İzmir Haritası.....	s 120
Görsel 103: Google Maps, İzmir Saat Kulesi Konum ve Görüntüleri.....	s 120
Görsel 104: Michael Wolf, Life in Cities.....	s 121
Görsel 105: Michael Wolf, Life in Cities.....	s 121
Görsel 106: Street Wiev, Sırt Kamerası.....	s 122
Görsel 107: Street Wiev, Araba Kamerası.....	s 122
Görsel 108: Street Wiev Görüntüleri ile Yakalanan Suçlu Giacchino Gammino....	s 123
Görsel 109: Google Earth, İtalya.....	s 124
Görsel 110: Google Earth, İspanya.....	s 124
Görsel 111: Google Earth, Street Wiev-Lizbon.....	s 125

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AP: Associated Press

AR: Augmented Reality (Arttırılmış Gerçeklik)

BBC: British Broadcasting Corporation (Britanya Yayın Kuruluşu)

BBG: Biri Bizi Gözetliyor

CBS: Coğrafi Bilgi Sistemi

CCTV: Closed Circuit Television (Kapalı Devre Televizyon)

CIA: Central Intelligence Agency (Merkezî İstihbarat Teşkilatı)

DSÖ: Dünya Sağlık Örgütü

GPDR: General Data Protection Regulation (Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Tüzüğü)

GPS: Global Positioning System (Küresel Konumlama Sistemi)

HTC: High Tech Computer Corporation

IBM: International Business Machines (Uluslararası İş Makineleri)

IP: İnternet Protokolü

İHA: İnsansız Hava Aracı

KVKK: Kişisel Verileri Koruma Kanunu

Mobese: Mobil Elektronik Sistem Entegrasyonu

MoMA: Modern Sanatlar Müzesi

MÖ: Millattan Önce

MR: Mixed Reality (Karma Gerçeklik)

NASA: National Aeronautics and Space Administration (Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi)

NFT: Non Fungible Token (Değiştirilemez Token)

NSA: National Security Agency (Ulusal Güvenlik Dairesi)

RTÜK: Radyo ve Televizyon st Kurulu

SİHA: Silahlı İnsansız Hava Aracı

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TDK: Türk Dil Kurumu

VR: Virtual Reality (Sanal Gerçeklik)

GİRİŞ

Gözetim ve kontrol günümüzde çok tartışılan konularından biri haline gelmiştir. Eski çağda başlayan gözetim ve kontrol, sonrasında din, yeni icatlar, nüfusun artması ve teknolojik gelişmeler gibi etmenler ile farklı alanlarda varlığını sürdürmüştür. Gözetimin temelinde kontrol bulunmuş ve kitleler kontrol amaçlı gözetim altında tutulmuştur. Tezde gözetim kavramı literatür taramalarında eski uygarlıklar, mitoloji ve din temeli ile ele alınmıştır. Duyu organı olarak göz, görmeyi ve algılamayı sağlayan en önemli duyu organlarından biridir. Mezapotamya, Mısır gibi uygarlıklarda göz kavramı tasvirleştirilmiştir. Bu uygarlıklarda gözün kötülüklerden koruduğuna inanılmaktadır. Dinde ise göz ilahi bir gücün temsili olarak kullanılmıştır. Hristiyanlıkta göz; baba, oğul, kutsal ruhu simgeleyen teslisin bazı şekillerinde kullanılmaktadır. İslam'da ise Allah'ın kullarını sürekli gözetlediğinden bahsedilmektedir. Gözetleme din temelli başlayarak sonrasında toplumların kontrol amaçlı birbirlerine uyguladığı bir pratiğe dönüşmüştür.

Feodalizmin yıkılması ile tarla sahipleri olan din adamlarına halkın güveninin azalması beraberinde burjuva sınıfının yükselmesini sağlamıştır. Burjuva sınıfı şehir merkezlerinde fabrikalar kurmuş ve tarlalarda çalışan halk fabrikalarda çalışmak için şehir merkezlerine göç etmiştir. Modern Dönem olarak geçen bu dönemde fabrika sahipleri işçilerini işlerin akmaması, isyanın çıkmaması gibi nedenlerden ötürü gözetlemeye başlamıştır. Bu nedenle gözetimin Modern Dönemin getirisi olduğu söylenmiştir. 1785 yılında ise gözerim faaliyetleri mimari bir yapıya dönüşmüştür. Jeremy ve Samuel Bentham'ın tasarladığı Panoptikon hapishane modeli çok hücreli yapısı ve ortada bulunan gözetim kulesi ile şekillenmiştir. Mahkumlar gözetim kulesinde bulunan görevli tarafından izlenmiştir. Beden kontrolünü sağlayan Panoptikon yapısı, aynı zamanda düşünce kontrolünü de sağlamıştır. Ortada bulunan kuleden hücrelere verilen ışık ile mahkum kulede bir görevlinin onu izlediğini düşünerek kendi kontrolünü sağlamıştır. Panoptikon yapısında açıkça ve katı olarak uygulanan gözetim ile gözetimin temelini Panoptikon yapısı olduğunu da söylenmiştir. Baskıcı ve katı ilerleyen Panoptikon sonrasında bir düşünce olarak gözetim faaliyetlerinin temelini oluşturmuştur. Tekniğin getirdiği yeni olanaklardan fotoğraf, video, televizyon, bilgisayar, internet gibi sistemler Panoptik düşüncüyü barındırarak farklı gözetimleri oluşturmuştur. Bunlardan biri olan Sinoptikon televizyon sistemleri ile başlayan ve çoğunluğun azınlığı izlediği bir yapıyı oluşturmuştur. Web 2.0 gibi internet sistemlerinin kullanılmaya başlanması ile çoğunluğun azınlığı izlediği durum herkesin herkesi izleyebildiği Omniptikon yapısına dönüşmüştür. Bilgisayar ve internet teknolojilerinin getirisi olan veri

tabanları ise Süperpanoptikon yapısını oluşturarak gözetim faaliyetlerinin bir yapısını oluşturmuştur.

İlk çağlarda başlayan ve Modern dönem dahil olmak üzere günümüzde uygulanan gözetim pratiklerinin amacı kişilerin güvenliğini ve en önemlisi kontrolünü sağlamaktır. Panoptikon yapısı ve Panoptik düşünce modelleri kontrolü sağlayan modelleri oluşturmuştur. Kontrol kavramı, tezin bağlamı açısından sosyal kontrol olarak araştırılmıştır. Gelişen ve artan nüfus faktörleri beraberinde kontrol mekanizmalarını gerekli hale getirmiştir. Suç ve suçun artması sonrasında halkın güvenliği için kontrol mekanizmaları geliştirilmiştir. Bu mekanizmalar belli araçlar ile gerçekleştirilmiştir.

2. Bölümde ‘Gözetim Çağını Gözetlemek ve Fotoğraf’ bağlamında fotoğrafın gözetim ve kontrol mekanizmalarında rolü araştırılmıştır. 1839 yılında Paris Bilimler Akademisinde bir buluş olarak kabul edilmesinden sonra fotoğraf, toplumlara yayılmaya başlamıştır. Fotoğraf yapısı gereği insan gözünün bir uzantısını oluşturarak gözetim ve kontrol aracı haline gelmiştir. Anı dondurması ve gerçeğin bir kopyasını oluşturması ile bir kanıt aracı olarak ta kullanılmıştır. Fotoğrafın toplumsal olayları gözetlemesi savaşlar ile başlamıştır. Savaşın gerçek ve acı tarafları fotoğraf ile birlikte açığa çıkmıştır. Polis teşkilatlarında fotoğraf, suç ve suça ilişkin kanıt aracı olarak kullanılmıştır. Toplumsal olaylar açısından Paris Komünü yandaşlarının fotoğraf kareleri, komünün yıkılma sürecinden sonra kanıt aracı olmuş ve komün yandaşları fotoğraftan tespit edilerek kurşuna dizilmiştir. Suç ve suça ilişkin kişilerin sabıka fotoğraflarının çekilmesi Alphonse Bertillon ile mümkün hale gelmiştir. Yan profil ve yüzün çekilmesi ile oluşan Bertillonage yöntemi ile suçlular aynı uzaklık ve ışıktaki çekilmiştir. Bertillonage yöntemi günümüzde vesikalık veya biyometrik fotoğraflarının temelini oluşturmuştur. Fotoğrafın toplumlarda kabul görmesi ve kullanılmaya başlanması ile fotoğraf ile ilgilenen kişiler halkın içine inerek fotoğraf çekmeye başlamıştır. Makinelerin küçülmesi ile başlayan süreç ile gizli fotoğraf çekilmeye başlanmıştır. Carl Stomer’ın ceketinin içine gizlediği fotoğraf makinesi ile Oslo halkının günlük yaşantılarını çekmesi, yaşayan halkın yaşantısı ile alakalı bir belge ve kanıt olmuştur. Toplumsal olayları şekillendiren fotoğrafın gizli olarak çekilmesi toplumlar ve halkın sorunlarına da ışık tutmuştur. Lewis Hine’nın Elish Adası’ndaki göçmenlerin yaşam şartlarını fotoğraflaması ve sonrasında fabrikalarda çalıştırılan çocuk işçileri kimliğini ve fotoğraf makinesini gizleyerek fotoğraflaması bazı yasa ve kanunların çıkmasını sağlamıştır. Magazin fotoğraflarına benzer önemli kişilerin gizli olarak fotoğraflanmasının temeli Erich Salomon tarafından atılmıştır. Salomon, fütür şapkasına gizlediği makinesi ile önemli toplantılara ve

mahkemelere katılarak önemli kişilerin fotoğraflarını gizli olarak çekmiştir. Fotoğraf gizli çekimlerle gözetim, kontrol ve kanıt aracı olarak kullanılmıştır.

Hava fotoğrafçılığı gözetim ve kontrol temelli kullanılan bir fotoğraf türünü oluşturmuştur. İlk Nadar'ın uçan balon ile fotoğraf çekmesi ile başlayan süreç sonrasında uçurtmalara veya güvercinlere fotoğraf makinesi bağlanması ile devam etmiştir. Havadan gözetim ve kontrol çalışmalarının temeli olan fotoğraf günümüzde İHA'ların temelini oluşturmuştur.

Avrupa'da fotoğrafın gelişmesi ve yayılması ile fotoğraf farklı coğrafyalara yayılmaya başlamıştır. Bir buluş olarak kabul edilmesinden kısa süre sonra fotoğraf, gezgin fotoğrafçılar ile birlikte Osmanlı topraklarına ulaşmıştır. Farklı dini inançlı halkın bulunduğu Osmanlı topraklarında Müslüman ve Musevi kökenli kişilerin fotoğrafı bir tasvir olarak görmesi ile ilk fotoğrafçılar Ermeni kökenli olmuştur. Sonrasında Osmanlı Padişahlarının fotoğrafı bir sanat olarak görmeleri ve ilgi duymaları fotoğrafın Osmanlı coğrafyasında kabul görmesini sağlamıştır. Sultan II. Abdülhamid'in fotoğrafa ilgi duyması ve saraya bir karanlık oda kurdurması ile fotoğraf farklı alanlarda kullanılmaya başlanmıştır. Sultan'ın isteği üzerine Osmanlı topraklarında bulunan yollar, okullar, hastaneler, okullar, camiler, arkeolojik yerler ve gelen yabancı devlet adamları fotoğraflanmış ve Yıldız Albümü'ne alınarak Osmanlı toprakları ve kültürü belgelenmiştir. II. Abdülhamid çekilen fotoğraflara bakarak gündemi takip etmiş ve fotoğrafı bir gözetim aracı olarak kullanmıştır. Tahta geçişinin 25. Yılında ise mahkûmlarının fotoğraflarının çekilmesini istemiş ve mahkûmlar hakkında fotoğraflara bakarak karar vermiştir.

Fotoğrafın farklı coğrafyalarda gözetim ve kontrol aracı olarak kullanılması fotoğrafı önemli bir araç haline getirmiştir. Tekniğin yeni olanakları ve teknolojinin gelişmesi ile birlikte fotoğraf temelli gözetim ve kontrol araçları oluşmaya başlamıştır. Halkın güvenliğini sağlayan araçlardan olan mobese, İHA ve uydular günümüz gözetim ve kontrol araçlarını oluşturmaktadır. Şehir içlerinde suç ve suça ilişkin olayları engellemek ve halkın güvenliğini sağlamak için kullanılan mobese kameraları, gözetim ve kontrol amaçlı kullanılan kamera sistemleridir. 24 saat kayıt alabilen mobese sistemleri sokak, cadde, yollar, apartman veya binalar, özel kurum ve kuruluşlar gibi yerlerde bulunmaktadır. Fotoğrafın temelini oluşturduğu hava fotoğrafçılığı günümüzde İHA'lar ile sağlanmaktadır. Askeri amaçlı kullanılan İHA'lar sivil amaçlıda kullanılmaktadır. Uydur görüntüleri ise gözetim ve kontrolü sağlayan araçlardan birini oluşturmaktadır. Uydularda İHA'lar gibi askeri amaçla kullanılmaya başlanıp sonradan

ticarileştirilmiştir. Günümüzde uydu teknolojilerine sahip devletler dışında şirketlerinde kendi uyduları bulunmaktadır.

Gözetim ve kontrol mekanizmalarının artmasının nedeni 11 Eylül saldırıları olarak gösterilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleşen terör saldırısından sonra ABD başta olmak üzere Avrupa ülkeleri de gözetim ve kontrol faaliyetlerini arttırmış, gözetim faaliyetlerini destekleyecek yasalar ve kanunlar çıkartmışlardır.

Yeni sistemlerde fotoğraf gözetim ve kontrol aracı olarak kullanılmaya devam etmektedir. Sanatçılar fotoğrafı gizli bir gözetim aracı halinde kullanarak çalışmalar üretmiştir. Bilgisayar ve web teknolojilerinin gelişmesi ile gerçek dünyanın kopyasını oluşturan yeni gerçeklikler ortaya çıkmıştır. Arttırılmış gerçeklik fotoğraf ve gerçek görüntünün katmanlanarak bir araya gelmesi ile oluşmuştur. Sanal gerçeklik ise gerçek dünyanın 3 boyutlu yansımasını oluşturan bir gerçekliktir. Gerçekliğin oluşması için fotoğraf görüntüleri, video gibi araçlar kullanılmaktadır. Arttırılmış ve sanal gerçekliğin birleşiminden oluşan karma gerçeklik, sanal ortamlarda gerçek hayata daha yakın duyu organları ile algılanan bir gerçekliği oluşturmaktadır. Oluşturulan gerçeklikler, fotoğraf temelli geliştirilmektedir.

Web 2.0 teknolojisi ile hayatımıza giren sosyal medya mecraları, sosyalleşmek amacı ile kullanılan programlardır. Fotoğraf tabanlı olan bu mecralar, kullanıcıların kişisel bilgilerini ve fotoğraflarını paylaştığı uygulamalardır. Sosyal medya mecralarında paylaşılan fotoğraflar ile kişiler birbirlerini gözetlemektedir. Kişilerin birbirlerini gözetlemesi haricinde şirketler sosyal medya mecralarındaki kullanıcıların algoritmalarla ilgi alanlarını belirleyerek kişileri gözetime tabi tutmaktadır. Bu açıdan sosyal medya mecraları gözetim kültürüne hizmet eden uygulamalar haline gelmiştir. Konum özelliği bulunan sosyal medya mecralarında kişiler birbirlerinin nerede olduklarını da görebilmektedir.

Navigasyon bilgilerini sağlayan uydu sistemleri, gözetim kültürü açısından önemli araçları oluşturmaktadır. Günümüzde kullanılan Google Maps ve Google Earth uygulamaları navigasyon özelliğini kullanan uygulamalardır. Street View özelliği ile navigasyon dışında sokakların ve caddelerin fotoğrafları da uygulamalarda gösterilmektedir. Bu fotoğraflar, Google'ın arabası veya sırt kameraları ile çekilmiştir. Panoptikon yapısının gözetleme kulesi ile gerçekleşen gözetim faaliyeti günümüzde Mobese, İHA ve uydu görüntüleri ile gerçekleşmektedir. Panoptik düşüncenin katı ve baskıcı kontrolü teknolojik gelişmeler ile birlikte daha esnek ve dijital bir hale gelmiştir.

Dijital panoptikon olarak adlandırılan günümüz gözetim araçları mahremiyet ve etik değerler açısından sorgulanmaktadır. Gözetimin kelime anlamı olarak suç ve suça ilişkin durumların engellenmesi durumu günümüz gözetim pratiklerinde suçlu veya suçsuz her kesime uygulanmaktadır. Devletlerin uyguladığı gözetim faaliyetleri dışında sosyal medya mecraları ile kişiler birbirilerini gözetlemektedir. Bu durum dünyanın büyük bir panoptik yapıya dönüştüğünü ve mahremiyetin tehdit edildiğini göstermektedir. Kişilerin mahremi olarak kabul edilen kişisel bilgileri Avrupa’da GPDR, Türkiye’de ise KVKK kanunları ile güvence altına alınmıştır. Fakat yeni dünyalar olarak bilgisayar destekli gerçekliklerde ve metaverse evreninde kişisel veriler şirketler tarafından korunma altına alınmış, kanun veya yasalar bulunmamaktadır. Bu durum günümüzde sanal evrenlerin kişisel veriler ve gözetim açısından ileride mahremiyet sorunları olacağını düşündürmektedir.

1. BÖLÜM

GÖZETİM ÇAĞI

1. BÖLÜM

GÖZETİM ÇAĞI

21. yüzyıl, gözetim ve kontrol kavramları bağlamında fotoğraf ile yeni bir gözetim ve kontrol mekanizması oluşturmakla birlikte sanal evren, metaverse gibi kavramları kazandıran bir tarih dilimi oluşturmuştur. Güvenlik, kontrol ve gözetim gibi sistemler değişmiş ve gelişmiştir. Özellikle gözetim kavramı dönemin şartlarına göre şekillenmiş, içinde bulunduğumuz dönem itibari göz ile yapılan bir eylemden çıkmış, herkesin herkesi gözetleyebildiği bir teknolojik sistem haline dönüşmüştür. İnsanların yaşam şartlarının ve standartlarının değişmesi, değişen kontrol ve güvenlik alanları gözetimin sistematik, denetlenebilir, arşivlenebilir olmasını gerekli hale getirmiştir. Gözetim ve kontrol kavramlarının tarihsel dönemlere bağlı nitelikleri bulunmaktadır. Yazının bulunması ve sonrası süreçler gözetim ve kontrol kavramlarının daha sistematik, arşivlenebilir bir niteliğe dönüşmesinde belirleyici olmuştur. Yazının bulunması ile belge ve kanıt olarak başlayan gözetim sonrasında fotoğraf, video, bilgisayar, parmak izi, yüz tanıma sistemleri ve veri tabanları gibi alanlarda devam etmiştir. Gözetim ve kontrol anlamında özellikle 19. Yüzyıl ve sonrası farklı nitelik göstererek bu bağlamda veri tabanlarının oluşmasını sağlamıştır. Gözetim Çağı olarak adlandırılan 21. Yüzyılın gözetim kavramı, teknolojik anlamda zenginleşerek günümüze ulaşmıştır. Gözetim ve kontrol kavramlarının kapitalizm ile ilişkisi düzlemi bu döneme daha ayrıntılı bakmayı gerektirmiştir. Gözetim ve kontrolün kapitalist düzlemdeki rolü üzerinde çalışmalar yapan Shoshana Zuboff, bu dönemi ‘Gözetim Kapitalizmi’ olarak ifade ederek bu kavram için şunları söylemiştir:

“Gözetim kapitalizmi, tek taraflı bir şekilde sahiplendiği insan deneyimini hammadde olarak alıyor ve davranışsal verilere dönüştürüyor. Bu verilerin bir kısmı hizmetlerin geliştirilmesi amacıyla kullanılsada, üretim fazlası olduğunu söyledikleri kalan kısmını ‘makine zekâsı’ olarak bilinen gelişmiş üretim süreçlerini beslemek; şu an, yakında ve gelecekte ne yaptığınızı ve yapacağınızı tahmin eden öngörüler üretmek amacıyla kullanıyorlar. Bu öngörüler, davranışsal opsiyon piyasaları olarak adlandırdığım yeni bir tür

piyasada alınıp satılıyor. Gözetim kapitalistleri, bu alım satım işlemleri sayesinde servetlerine servet kattı. Bir yığın şirket de gelecekteki davranışlarımız üzerine bahse girmek için sıraya girmiş halde.”
(Akt. Naughton: 2019: 2)

Shoshana Zuboff’un tartıştığı ve günümüzde konuşmaya başladığımız bir konu gözetim faaliyetlerinin artık kameralardan öteye geçmiş olmasıdır. Gözetimin boyutu değişmiş, yeni gözetimi uygulayan ve bunun bir maddesi haline gelen insan olmuştur. Zuboff, Gözetim Kapitalizmi olarak adlandırdığı bu çağı, internetin 1969 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde ortaya çıkması ile gerçekleştiğini savunmuştur. Askeri amaç için geliştirilen internet sistemi, sonrasında ticari olarak 1991 yılında kullanılmaya başlanmıştır (Saka, 2019: 4). Bu sayede internet teknolojileri sivil hayatta yayılmaya başlamıştır. Zuboff’un internet ile başladığını ifade ettiği gözetim faaliyetlerine Google’ın¹ kuruluşunda eklemiştir. (Zuboff, 2019). İnternet ve internete bağlı teknolojik gelişmeler dünyayı gözetlenebilir ve kontrol edilebilir bir küresel köye dönüştürmüştür (Varol & Varol, 2019: 144). Burada Marshal McLuhan’ın medya teorisini değerlendirmek yerinde olacaktır.

Gözetim ve kontrol kavramları 21. Yüzyılın bütün yapısal alanlarını etkilemekte ve etkilenmektedir. Feodalizm ve sonrasında üretim ilişkilerinin değişmesi bu alanlarda yer alan kitleleri şehir hayatına göç ettirmiştir. 19. Yüzyıl kentleri üretimin niteliğinin değişmesi sonucunda fabrikalaşmayı beraberinde getirmiş, göç eden kitlelerde bu fabrikalarda çalışmaya başlamışlardır. İş verenler ise fabrikalarında sistemi gözetleyip kontrol altında tutma gereksinimi duymuşlardır.

Charlie Chaplin’nin Modern Zamanlar² filminde görmüş olduğumuz fabrikada iş verenin kameradan işi aksatan bir çalışanını izlemesi gözetim ve kontrol

¹ Google, Larry Page ve Sergey Brin tarafından 1998 yılında kurulan bir teknoloji şirkettir.

² Modern Zamanlar, Chaplin, Charlie’nin yazıp yönettiği komedi, dram ve romantik türde geçen 1936 yapımı filmi (IMDB, Yıl Yok).

mekanizmalarının toplumsaldan bireysale geçişini estetize etmektedir. 21. Yüzyılda Gözetim çağı olarak adlandırılan dönem bireyselden başlayarak toplumu izleyen bir mekanizma haline gelmiştir. Kamera ve bağlı kayıt sistemlerinin artması ile gözetimin ve kontrolün yer zaman ve mekan fark etmeksizin her yerde uygulanıyor olması distopik bir durum oluşturmaktadır. Farklı ütopya ve distopya yazarlarının eserlerinde parça parça olmakla beraber George Orwel'in 1984 adlı kitabında insanların toplu veya birey olarak Büyük Birader tarafından izlenmeleri, günümüz dünyasının 1984 romanındaki gibi bir durum algısı yarattığını düşündürmüştür.

Şehir hayatında alışveriş merkezleri, hastaneler, okullar, kamusal alanlar, ulaşım alanları, ibadet alanları gibi alanlara kameralar bulunmaktadır. Hal, hareket ve davranışları yakından izlemeye fırsat veren kameralar kontrol ve güvenlik adı altında insanların bütün anılarını kayıt altına almıştır. İnsan hareketlerinin yakından izlenmesi genel anlamda tedirgin edici olmuştur. Toplumsal hayatın içinde olan bu durum televizyon programlarının konusu olmuştur. Örneğin 2001 yılında televizyon programı olarak yayımlanan BBG Evi ³(Biri Bizi Gözetliyor) programı, bir evin her köşesine kamera yerleştirilerek yarışmacıları bu kameralar vasıtası ile izlenmiştir. Yarışmacıların bireysel olarak hal ve hareketleri ile diğer yarışmacılarla olan konuşmaları, kavgaları televizyon ekranlarına verilmiştir. Kişilerin sürekli izlenmesi durumu etik ve mahremiyet alanlarının sorgulanmasına neden olmuş ve gelen şikayetler üzerine program RTÜK tarafından "Genel ahlak, toplum huzuru ve aile yapısına aykırı olduğu" gerekçesi ile yayından kaldırılmıştır (Altunay, 2003: 136).

Gözetim pratiklerinin kent ve suç kapsamında olumlu yönleri olmakla birlikte olumsuz yönleride görülmektedir. 21. Yüzyılda ise sokaklarda gördüğümüz kameralar bizim hareketlerimizi izleyen sistemler olarak karşımıza çıkmıştır. BBG Evi gibi bir dünyada yaşıyor olmamız bazı mahremiyet sorunlarını beraberinde getirmiştir. 2010'lu

³ BBG EVİ (Biri Bizi Gözetliyor) , Türkiye'de Show Tv kanalında 10 Şubat 2000 yılında yayımlanan TV Programı (Altunay, 2003: 134).

ve sonraki yıllarda popüler anlamda yaygınlaşan sosyal medya ise gözetim ve kontrol ile ilişkilendirilebilecek teşhircilik ve röntgencilik kavramlarını ortaya çıkarmıştır.

Sosyal medya mecraları (Facebook, Instagram, Twitter, Tiktok, Snapchat vb.) fotoğraf, video, durum ya da yazı paylaşabilen yeni nesil sosyalleşme alanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Uygulamalarda paylaşılan fotoğraflar ve videoların amacı yakın çevremizi takip etmek ve bizi takip etmelerini sağlamaktır. Geline nokta sosyal medya mecralarında kimin nerede olduğu veya ne yaptığı merak edilen, temsil edilen ve gözlemlenen bir durum haline gelmiştir. Bu durumda sosyal medya kullanıcıları röntgenleyen ve aynı zamanda röntgenlenen kişilerdir (Hayır & Karahisar: 2022: 267). Sosyal medya mecralarının vermiş olduğu zararlardan biri telefon bağımlılığıdır. Mecralarının popülerliği akıllı telefonlar aracılığıyla yaygınlaşmakta ve bu bağımlılık sorunlarını ortaya çıkartmaktadır (Yanık, 2021: 185-186).

Dijital istatistik hizmeti sağlayan Datareportal⁴ sitesinin 2021 verilerine göre insanların üçte ikisi cep telefonu kullanmaktadır. Küresel mobil operatör verilerini saptayan GSMA Intelligence⁵ ise Türkiye’de 78 milyon kişinin mobil veri kullandığını ifade etmektedir. Sosyal medya mecralarının ise Dünya genelinde 4,55 milyarı geçkin kişi tarafından kullanıldığı, Türkiye’de ise nüfusun 80,8’inin yani 68,90 milyon kişinin sosyal medya kullanıcısı olduğunu ifade etmişlerdir (Datareportal, 2022). Bunun sonucu çevrimiçi olma durumu sayesinde bireyler birbirlerini sürekli gözetleyip kontrol etme ihtiyacı duymaktadır. Bu 2000’li yılların gözetim ve kontrol kavramı açısından yeni bir nüans oluşturmaktadır. BBC News 12 Ocak 2021 tarihli haberinde App Annie isimli mobil uygulamaların istatistiğini çıkaran bir firmanın, insanların günlük ortalama beş saatini sosyal medya mecralarında geçirdiklerini, 2021 yılı kapsamında ise sosyal medya mecralarının 230 milyar defa indirildiğini açıklamışlardır (Wakefield, 2022).

Kişisel verilerimizi sunmuş olduğumuz sosyal medya platformları birçok bilginin paylaşılmasını, bilinmesini, işlenmesini ve depolanmasını sağlamaktadır. Bu konuda

⁴ Datareportal, veri, analiz ve istatistik sitesidir (Datareportal, 2022).

⁵ GSMA Intelligence, küresel mobil operatör verilerinin, tahmin ve öngörülerini yaparak rapor ve araştırma hazırlayan yayındır (GSMA Intelligence, 2022).

Netflix’ de⁶ yayımlanan “Sosyal İkilem⁷” adlı belgesel, sosyal medya mecralarının bizim izin verdiğimiz kişisel verilerimiz ile bizi nasıl yönlendirdiğini göstermiştir. Bu programları yöneten insanlar kişinin ilgilendiği konulardan kişinin profilini çizmiş ve ilgilendiği konuları gündeme getirerek kişinin daha çok sosyal mecraya bakmasını sağlamıştır. Sosyal medya mecraları böylelikle kullanıcıyı gözetleyerek aslında bir hammadde yapmaktadır. Bu durum Sosyal İkilem belgeselinde ‘bir ürüne para ödemiyorsanız ürün sizsinizdir’ cümlesi ile ifade edilmiştir. Şirketler tarafından kişinin gözetime tabi tutulması, ilgi alanlarının çıkartılması şirketlerin insanları yönlendirmesini sağlamıştır ve sosyal medya mecralarına bağımlı hale getirmiştir. Kişilerin gündelik hayatlarında sürekli gözetim ve kontrol altında tutulması gözetim faaliyetlerinin günümüz dünyasında son derece önemli olduğunu göstermektedir. Gözetimin 21. Yüzyılda değişmesi ve dönüşmesi ile her alana yayılması modernizm veya Panoptik düşüncenin getirisi olmuştur.

Gözetim kavramı ile ilgili olarak 1785 yılında Jeremy Bentham ve kardeşi Samuel Bentham’ın Panoptikon⁸ yapılarına kavramın sistematiğine bakarak incelememiz gerekmektedir. 1785 yılında ortaya çıkan bu yapı bir hapisane tasarımıdır. Yapı yuvarlak tasarlanmış ve ortasında bir gözetim kulesi bulunmaktadır. Hücreler yan yana sıralanmış ve hücrelerin içindekilerin birbiri ile iletişimleri kesilmiştir. Gözetim kulesindeki ışık bütün hücrelere yansımakta ve hücrelerde yaşayanlar onları kimlerin gözetlediğini bilmemektedir. Gözetim ve kontrol kavramlarına yönelik bu prototip yapı özellikle teknoloji ile güncellenerek günümüze gelmiştir. Gözetim olgusu modern toplumlarla

⁶ Netflix, 1997 yılında kurulan ve üyelerinin internete bağlı bir cihazda reklamsız olarak dizi ve film izlemelerini sağlayan abonelik tabanlı bir yayın hizmetidir (Netflix, 2022).

⁷ Sosyal İkilem, Yönetmenliğini ve ortak yazarlığını Jeff Orlowski’nin yaptığı belgesel-drama, Yıl 2020 (Öztürk, 2021: 160).

⁸ Panoptikon Jeremy Bentham ve kardeşi Samuel Bentham’ın tasarlamış olduğu bir hapisane modelidir. Bentham’ın ve kardeşinin bu mimari yapıları yuvarlak halde tasarlanmış birkaç kattan oluşan, tek odalı hücresi bulunan ve ortasında bir avlu ve gözlem kulesi olan bir yapıdır (Foucault, 2003: 292-298).

beraber sürekli gelişen ve dönüşen bir niteliğe bürünmüştür. Geleneksel olarak tarım temelli ilerleyen toplum Modernizm ile beraber endüstriyel bir yapıya dönüşmüş ve kitle iletişim araçları gelişerek gözetim olgusu farklı boyutlara ulaşmıştır (Batu & Tos, 2017: 995). Dolayısıyla gözetim kavramının tarihsel süreç içerisinde değişimlerini incelemek gerekmektedir.

1.1. Gözetim Nedir?

Fransızca kökene sahip olan gözetim kavramı ‘surveillir’ sözcüğünden türemiş ve İngilizcede ‘surveillance’ olarak ifade edilmektedir (Özdemir, 2020: 83). Türk Dil Kurumu gözetim kavramını “gözetleme işi, nezaret, himaye, gözetim olarak tanımlamıştır (TDK, 2022). Bentham ise gözetimi, zihinsel iktidar olarak açıklamış ve gözetim materyali olarak Panoptikon’u kullanmıştır (Bentham, 1995: 11-12). Gözetim kavramındaki önemli düşünürlerden Lyon, gözetim için kişisel bilgi ve verilerin toplanması ve bunların yönetim gibi durumlar için kullanılması olarak ifade etmiştir (Lyon, 2006: 14). Lyon’un tanımını yaptığı gözetim kavramı bir bakıma günümüz gözetim pratiklerini anlatmaktadır. Halk iş yerlerinde, alışveriş merkezlerinde, hastanelerde, banka, sokak gibi yerlerde gözetlenmektedir. Clarke (2005) gözetim için bir kişinin hareketlerini yakından izlemek, kişi veya grupların sistematik olarak incelenmesi olarak açıklamış, Staples (1997) ise “insanların yakından takip edilmesi” olarak ifade etmiştir. Clarke ve Staples ortak olarak gözetimi yakın mesafeden izlenmesi olarak açıklamışlardır. Yakından izleyerek yapılan gözetim ilkel dönemde ve modern dönemde karşımıza çıkmıştır. Lyon, tarih öncesi dönemlerde insanların faaliyetlerini kontrol etmek ve denetim altına almak için kendileri dışındakileri gözetlediklerini ifade etmiştir (Lyon, 1997: 39). Clarke, günümüzdeki gözetimin doğrudan ve komşular, iş arkadaşları veya işverenler aracılığı ile yapıldığını ifade etmiştir. Gözetim suçla ilişkin bir olgu olarak değerlendirildiğinde, günümüz gözetiminin suçlu veya suçsuz herkese uygulandığı görülmektedir. Gary Marx (2002) gözetimin sözcük anlamı olan “Şüpheli olma durumunun” günümüz kavramında örtüşmediğini ifade etmiştir. Marx’a (2002) göre gözetim herhangi bir zaman diliminde yapılabilmektedir. 2000 ‘li yıllarda internet

teknolojileri ile oluşturulan yeni güvenlik protokollerinde suçlu olmaksızın herkes izlenilmektedir. Orwel, 1984 ile kişilerin suçlu olmasa bile izlenebileceğini göstermiştir. 1984 romanının filme uyarlanmış halinde gördüğümüz gibi evlerin içinde, çalışma alanlarında ve topluma açık alanlarda kamera ile halk izlenilmektedir. İktidar sadece bedenin kontrolünü değil aynı zamanda kişinin düşünce kontrolünü sağlamak istemiştir. *Düşünce Polisleri*⁹ ise insanların düşüncelerini kontrol etmiş, İktidar böylelikle suçlu suçsuz her kesimi kontrol altında tutmuştur.

Gözetim ve kontrolün kavramlarının tartışılıyor olmasının nedeni kamera ve kayıt sistemlerinin yaşamın içinde yer etmiş olmasından kaynaklanmıştır. Kamera görüntülerinin ve fotoğrafların gözetleme pratiği için çok uygun araçlardır. Gözetleme ve kontrolün bu cihazlar aracılığıyla aynı zamanda bir güvenlik mekanizması oluşturmaktadır. Güvenlik açısından yapılan gözetimler ile halkın huzurunu bozacak durumlar engellenmiş ve insanların güvende tutulması sağlanmıştır. Güvenlik söz konusu olduğunda gözetim kişiler tarafından kabul edilebilir bir durum haline gelmiştir (Alkan & Özcan, 2019: 289). Fakat gözetimin güvenlik içeren bir tarafı olup insanla sağladığı yararlar düşünülse bile aslında kişilerin özgürlüklerini kısıtlayan bir tarafı bulunmuştur (Kara & Elçiboğa, 2017: 120).

Gözetim pratikleri hakkında yurttan kalan öğrenciler ile çalışma yapan Kara ve Elçiboğa, bu pratiklerin kişiler üzerindeki düşüncelerini aktarmışlardır. Farklı sorular yöneltilen öğrenciler ise sorulara olumlu veya olumsuz cevap vermişlerdir. Öğrenciler gözetimin kendi iradeleri dışında olan ve insanları kontrol etmeye kullanılan bir araç olarak görmüşlerdir. Gözetim denildiği zaman akıllarına araç olarak ise kameralar, akıllı telefonlar ve internet gelmiştir. (Kara & Elçiboğa, 2017: 127-135). Günümüzde hayatımızın birer parçası haline gelen kameralar, akıllı telefonlar, fotoğraf ve internet enformasyon toplumunu ve gözetim sistemlerini oluşturmuştur. Bilgi toplumu olarakta bilinen bu enformasyon toplumu düzeni farklı teknolojik, yapısal ve kültürel değişimler ile mümkün olmuştur.

⁹ Düşünce Polisi: George Orwell'ın 1984 kitabında kişileri izleyen ve düşüncelerini gözetleyen görevliler olarak ifade edilmektedir (Orwell, 2012: 27).

Gözetim kavramı toplumsal dinamiklerin içerisinde canlı olan bir kavramdır. Her tarihsel sürece göre biçimlenmiş ve biçimlendirilmiştir. Bununla birlikte 18. Yüzyıl ve sonrasında bir tasarım yapısına dönüştüğü görülmüştür. Bu kavramı daha iyi anlamak için gözetimin tarihsel sürecine bakmak gerekmektedir.

1.1.1 Gözetim Sistemi ve Gerekliliği

Tarihsel süreçte toplumların yönetim sistemlerini pekiştirebilmeleri için gözetim ve kontrol pratiklerine müracaat etmişlerdir. Gözetim sistemi insan odaklı bilgi toplamaya yarayan bir yapı olmuştur. Sistemin gücü gözetim pratiklerinin ve dolayısıyla bilgi akışının fazlalığı ile doğru orantılıdır. Gözetiminin araçları olmuş ve bu araçlar günümüzde dijital ve elektronik olarak devam etmektedir. Bu sistem içerisinde fotoğraf, gözetim ve kontrol açısından vazgeçilmez bir araç haline gelmiştir. Fotoğraf, gözün bir protezi olarak işlev görmeye başlamış ve fotoğraf makinesi gözün bir uzantısı haline gelerek gözetim ve kontrol aracı olmuştur.

Gözetleme duyumsama tabanlı veya kökenli bir süreçtir. Varlık olarak insanın gözetlemeye yarayan duyuları vardır. Yapısı gereği göz duyu organı gözetleme açısından en yetkin duyu organıdır. Berger, göz ile gerçekleşen görme kavramını “Görme konuşmadan önce gelmiştir. Çocuk konuşmaya başlamadan önce bakıp tanımayı öğrenir” şeklinde ifade etmiştir. (Berger, 2006: 7). Göz duyu organı bilincin üzerinde etkin olduğu kadar bilinç altı üstünde de belirleyicidir. Dolayısıyla düşünce ve kavramların oluşmasında göz duyu organından gelen veriler belirleyicidir. Görme duyusu insanların düşünebilmesi için bir başlangıç noktası olup hiç bilinmeyenini araştırılmasını sağlamıştır (Göle, 2020: 222). Platon, “görme” duyusu ile felsefesinin temelini atarak görmenin önemi üzerinde durmuştur (Platon, 2015: 58). Göz duyu organı, düşünce ve kavramsallaştırma boyutunda daha az olmakla beraber belirleyicidir. Yani göz iletişim kurma açısından doğrudan ve dolaylı olarak irdelenmesi gereken bir duyu organıdır. Göz ve gözün hareketleri çevreyi anlama ve karşılık verme açısından önemli iletişim araçlarından biri olmuştur (Düzgün, 2015: 55). İnsan gördüklerini sözlü ve yazılı olarak ifade etmektedir. Gözetlemeyi ise insan gözü veya insan gözünün uzantısı olan araçlarla

gerçekleştirilmektedir. İnsan gözünün uzantısı olarak değerlendireceğimiz bir araçta fotoğraf makineleri olmuştur. Fakat teknolojinin son zamanlarda gelişmesi ile beraber göz izleme sistemleri ve bu sistem ile yapılan gözetim pratikleri dönüşüme uğramıştır. Sokak, cadde, hastane, banka gibi alanlarda gördüğümüz kamera sistemleri gözün uzantısı olarak işlev görmektedirler. Bu kamera sistemleri, gözlerini her yöne çevirip tekniklerinin olanağıyla her yeri görebilmektedirler.

Gözetleme ve kontrol kavramları fiziksel süreçlerin karşılıkları olduğu kadar fizik ötesi ile ilişkilidir. Varlık olarak insan psikolojik ve sosyolojik olarak her tarihsel dönemde ilahi bir varlığa inanmak istemiştir. Farklı nitelikteki inanç sistemleri insanı inandığı ilahi varlık aracılığıyla kötülükten uzaklaştırılacağına ve iyiliklerin verileceği inancı bulunmaktadır. İlahi gözetim olarak düşünebileceğimiz bu anlayışına göre varlık olarak insan ruhlarının gözetim altına tutulması ile hayatlarının düzene gireceği inancı hakim olmuştur. Genellikle tek tanrılı dönem öncesinde görülen bu inanış biçimleri mitolojik kayıtlar ve kanıtları ise kütüphaneler, ören yerleri, müze gibi yerlerde görülmektedir. Mitolojiler ise toplumların geçmiş yaşanmışlıkları hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir (Göğebakan, 2017: 121). Göz ve gözetim kavramına ise bu mitolojik karakterlerde karşımıza çıkmıştır.

Eski dönem uygarlıklarda göz kavramı Mezopotamya, Mısır gibi uygarlıklarda Hinduzim, Budizim gibi dinlerde sıkça görülmüştür. Mezopotamya’da göz kavramı hem iyiliği hem kötülüğü tasvir etmiştir. Mısır uygarlığında ise gözün iyi olduğu düşünülmüş ve koruduğuna inanılmıştır (Dilek, 2021: 27). Mısır Uygarlığı heykellerde, kabirlerde ve daha birçok alanda gözün şeklini çizmiş ve gözün koruyuculuğuna inanmışlardır. Koruduğu inanılan gözlerden biri Güneş tanrısı olan Ra’nın veya Ra’nın kızı Göz Tanrısı’nın sağ gözü bir diğeri ise Gök Tanrısı Horus’un sol gözü olmuştur. Horus’un gözü Ay’ı betimlemiş ve insanı hep gözetleyen, kaçılamayacak olan vicdanın gözü olarak yorumlanmıştır.

Ra'nın Sağ Gözü

Horus'un Sol Gözü

Görsel 1- Ra ve Horus'un Gözleri

Kaynak: <https://egyptian-history.com/blogs/egyptian-symbols/eye-of-re>

(Erişim tarihi: 04. 01. 2021)

Mitolojik karakterlerde kullanılan göz kavramının Yunan Mitolojisinde karşılığı bulunmuştur. Yunanca da Panoptis “herşeyi gören” anlamında kullanılmış ve herşeyi gören gözün karşılığı olarak bir canavardan söz edilmiştir. Argos Panoptes, yüz gözü olduğu söylenen bir devdir. Farklı versiyonlara göre bir gözünün olduğu ama o gözün her yeri görebildiği veya dört gözü olduğu ve bu gözlerin dört yöne baktığı, uyurken bile bazı gözlerini etrafı gözlemek için açık tuttuğundan bahsedilmiştir (Pimenta, 2008: 267-268). Din ve göz kavramının inançlar ve yaşamsal olaylar ile bütünleşik olduğu görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri ve Kuzeybatı Kanada tarafında yaşayan yerli Amerikalılar totem direklerini farklı amaçlar ile tasarlamışlardır (Britannica, 2021). Büyük gözlü veya birkaç tane göz içeren totem direkleri mezar taşı, klan simgesi, statü gibi amaçlar için kullanılmıştır.

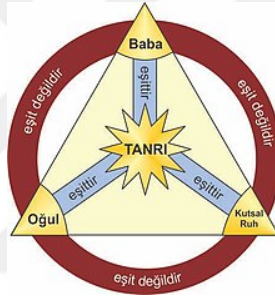
Görsel 2- Totem Direkleri

Kaynak: <https://www.bilimseldunya.com/totem-direkleri/>

(Erişim Tarihi: 10.05.2022)

Hinduizm ve Budizm inançlarında göz sembollerinin karşılıkları olduğu görülmektedir. Hinduizm ve Budizm’de göz tanrının altıncı çakrasında¹⁰ bulunmakta ve üçüncü göz veya bilgelik gözü olarak adlandırılmaktadır (Wilkinson, 2021: 107). Varlığı yüzyıllar öncesine dayanan bir başka göz sembolü ise Nazar boncuğudur. Farklı uygarlıklar tarafından kötü gözlerden korunmak için nazar boncuğu kullanılmıştır (Etikan & Kılıçarslan, 2021: 103).

Görmek ve gözetlemek dini inançlarda ve dini kitaplarda karşılığı bulunmaktadır. Tek tanrılı dinlere geçildiğinde ise her şeyi gören göz kullarını izleyen ve kaçamayacağımız bir ilahi gözetime dönüşmüştür. Hristiyan dininde teslis olarak geçen baba, oğul ve kutsal ruh şekli bulunmaktadır (İslam, 2020: 86).

Görsel 3- Teslis örnekleri

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Teslis>

Kaynak: <https://www.bbc.com/culture/article/20201112-the-eye-of-providence-the-symbol-with-a-secret-meaning>

(Erişim Tarihi: 25.09.2022)

Üçgen içerisinde çizilen sembolünün ortasında her şeyi gören göz yani tanrının gözü bulunmaktadır. 1 ABD dolarının üzerinde bulunan bu sembolün aynı zamanda gücü temsil ettiği ve tanrının şefkatli bir şekilde gözetim yaptığından ifade edilmektedir

¹⁰ Çakra: Damarların birleştiği noktalara çakra denilmektedir. Bazı Budistlere göre insanların vücudunda 4 veya 6 çakra olduğu ifade edilmektedir (Tokyürek, 2018: 32).

(Wilson, 2020). Teslis, Hristiyan geleneğinde önemli bir yere sahip olmuş ve sanat eserlerinde resmedilmiştir.

Müslümanların kutsal kitabı Kuran-ı Kerim’de ise bazı ayetlerde Allah’ın her şeyi gördüğünü ifade edilmektedir. De ki: “Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. Şüphesiz O, kullarının durumunu çok iyi bilir ve her şeyi görür.” (Kuran-ı Kerim, İsrâ 96. Ayet). “Bugün size söylediklerimi pek yakında hatırlayacaksınız. Artık ben işimi tam bir teslimiyet içinde Allah’a havâle ediyorum. Şüphesiz Allah kullarını çok iyi görmektedir.” (Kuran-ı Kerim, Mü’min 44. Ayet). Elbette sen onları, insanların yaşamaya en düşkününü olarak bulursun. Hatta onlardaki hırs müşriklerde bile yoktur. Her biri bin yıl yaşamak ister. Oysa ömrünün uzatılması onu azaptan uzaklaştıracak değildir. Çünkü Allah onların bütün yaptıklarını görmektedir. (Kuran-ı Kerim, Bakara 96. Ayet) Kuran-ı Kerimde Allah’ın kullarını gördüğü ve bildiği üzerine birçok ayet bulunmaktadır. Aynı zamanda görme kelimesi geçmeden Allah’ın kullarına yakın olduğunu anlatan ayetlerde bulunmaktadır. “Andolsun ki insanı biz yarattık. Ona nefsinin ne vesveseler verdiğini de biliriz. Biz ona şah damarından daha yakınız” (Kuran-ı Kerim, Kaf 16. Ayet) Allah’ın görevlendirdiği insanın iki omuzunda olan meleklerde kulu izlemektedir. Kiramen Katibin olarak bilinen bu iki melek Amel defterine sevapları ve günahları en ince detaylarına kadar yazıp kayıt altına almaktadır (Akçoban, 2021: 199). Ahiret zamanında ise bu defterden yazılanlara bakılıp cennete veya cehenneme gidileceğine inanılmıştır. Kısacası toplumdan ve toplumun getirisi olan gözetim pratiklerinden bir nebze kaçabilen halk ilahi gözden hiçbir zaman kaçamamıştır.

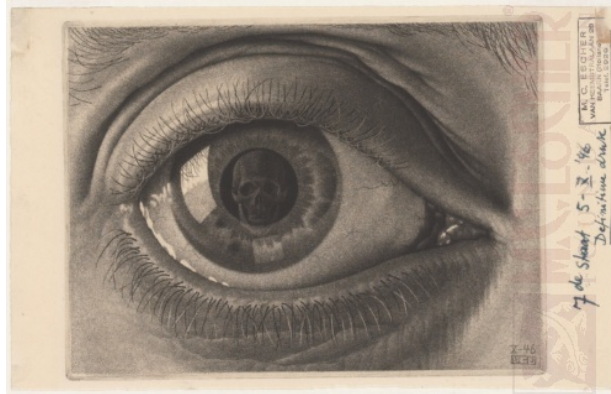
Göz kavramı, dinler ve inanç sistemleri ile ilişkili olmasının yanı sıra farklı dönemlerin sanat eserlerinde karşılıkları olan bir kavramdır. Geç Neolitik Dönemde insanların yerleşik hayata geçmesi ile beraber insanlar kili ateş ile işlemeye başlayarak kap, takı gibi ürünler yapmaya başlamışlardır. İlerleyen dönemde gelişen çanak ve çömlek yapımlarına boya ile simgeler ve çizimler yapılmaya başlanmıştır. Resim, fotoğraf, heykel, grafik gibi sanat dallarında göz konusu kullanılmıştır.

Görsel 4- MÖ 1400-1300, Yeni Krallık 18. Hanedan, Mısır

Kaynak: <https://arthistoryproject.com/timeline/the-ancient-world/egypt/egyptian-vessel/> (Erişim Tarihi: 04.03.2022)

Mısır Gemisinde bulunmuş olan bu sepetin milattan önce 1400-1300 yıllarına ait bir eserdir. Döneminde sepet olarak kullanılan bu eser günümüze kadar ulaşmıştır. Üzerinde göz, ağaç, hayvan ve güneş motifleri bulunmaktadır.

Görsel 5- Maurits Cornelis Escher, Eye Mezzotinti, 1946

Kaynak: <https://www.escherinhetpaleis.nl/escher-today/eye/?lang=en>
(Erişim Tarihi: 04.03.2022)

Eye Mezzotinti, Hollandalı ressam ve grafiker Maurits Cornelis Escher tarafından yapılmıştır. Sanatçı bir dış bükey aynadan kendi gözünün yansımalarını çizmiştir. Gravürdeki gözün içinde iskelet ile sanatçı insanlara ölümü hatırlatmak istemiştir (Escher in Het Paleis, 2022).

Görsel 6- Rene Magritte, The False Mirror,1929

Kaynak: <https://www.renemagritte.org/the-false-mirror.jsp>

(Erişim Tarihi:04.03.2022)

Sürrealizm akımının öncülerinden Rene Magritte, Sahte Ayna eserinde gözün içine gökyüzü yerleştirmiştir. Sanatçının Gökyüzünün gözün bir yansıması olarak yansıtması, gözün gerçeğe açılan bir kapı olup olmadığını sorgulatmıştır (Rene Megritte, Yıl Yok).

Gözetleme kavramı dinlerle ve inanç sistemleri ile başlamış sonrasında ise toplumlar kendilerini dış topluluklardan korumak için gözetleme işini birbirlerine uygulamaya başlamışlardır (Güven, 2014: 80). Yazının bulunması ile gözetim kayıtlara dökülmeye başlanmıştır. Giddens'a göre gözetim yazı ile başlamıştır (Giddens, 2008: 66). İnsanlar nüfus sayımı, yönetim ve asker sayılarının belirlenmesi gibi durumlar için gözetim pratiklerini uygulamışlardır (Lyon, 1997: 39). Giddens aynı zamanda yazının modern olmayan devletler açısından önemli olduğunu ve yazı ile kayıt tutma sistemlerinin uygulanmasının resmi anlamda gözetimi ortaya çıkardığını ifade etmiştir (Giddens, 2008: 66). Yazıyı kullanmaya başlayan yönetim, halka uygulayacağı kuralları, kast sistemini yazı ile kayıt altına almış ve bu durum devletlerin gelişmesine katkı sağlamıştır.

Tarihsel bilinç ile bakıldığında gözetim meselesinin Rönesans ve sonrasında niteliğinde farklılaşmalar olmuş ve Modern Dönem ile beraber gelen ulus-devlet modeli toplumda belirginleşen bir yapı olarak karşımıza çıkmıştır. Ulus-devlet, modern dönem içinde ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu modernist gelişimin süreç içindeki aşamalarında

teknolojik devrimin son derece etkileri olmuştur. Fotoğraf bu teknolojik sonuçlarından biridir ve gözetim ve kontrol aracı olarak son derece yetkin bir araçtır. Bununla beraber 19. Yüzyıl sonrasında gerçekleşen buluşlar ile gözetimin değişimi sınırlı kalmamıştır. Örneğin süreç içerisinde bakıldığında gözetlemeye yarayan bir buluş olan telgraf, telefon, fotoğraf makineleri, sinema, bilgisayar, ses kayıt cihazları gibi buluşlar ortaya çıkmıştır. Özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren bilgisayar teknolojileri ve uzay teknolojisinde ortaya çıkan gelişmeler gözetimin niteliğini değiştirmiştir. Uzaya gönderilen uyduların ve bu uyduların farklı amaçlarda gözetim anlamında kullanılması ve bunun sonuçları yaşantılarımızın içinde kadar sirayet etmiştir. Uydu sistemlerinin farklı araçlar ile kullanıldığı bilinmektedir. Gözetim ve kontrol aracı olarak bakıldığında casus uydular (keşif uyduları), gözlem uyduları, navigasyon uyduları gibi uydular gözetimi sağlamak için yapılmıştır. Casus uydular, Askeri teşkilatlar için tasarlanmış ve gözetimi sağlamak, istihbarat toplamak ve haberleşmek için kullanılmaktadır. Bu uydular günümüzde 25 santime kadar nesneyi görebilmekte ve yüksek çözünürlük görüntü alabilmektedir (Beamarchive, 2021). Gözlem uyduları, askeri uydular dışında sivil amaç ile kullanılan uydulardır. Meteoroloji, sınırlar, arazi ve toprak için kullanılmaktadır. Navigasyon uyduları ise radyo frekansları ile bir cismin veya insanın yerini saptayan uydulardır (Kaşıkara, 2022). Yukarıda ifade edilen uydu türleri gözetim ve kontrolün farklı amaçlarına hizmet etmektedirler. Ayrıca bilgisayar teknolojileri günlük hayatın her alanında yer alarak gözetim ve kontrolde dahil pek çok amaç için işlevsel niteliktedirler. Bilgisayar teknolojilerinin düşünce ve yaşam ile olan ilişkileri bu yapıları etkileme, dönüştürme, anlamında pek çok amaca hizmete etmektedir. Gözetim ve kontrol açısından bakıldığında akıllı kameralı mobil telefonlar yetkin bir araç haline gelmektedir. Çünkü gözetimin bugün geldiği noktada varlık olarak insanın bütün aktivitelerini ve etkinliklerini kontrol eden bir niteliğe ulaşmıştır. Örneğin akıllı telefonlarımızda kullanılan internet, bankacılık işlemleri, Sosyal medya, telefonda kullanılan uygulamalar hayatın parselasyonuna ilişkin paylaşımlar yapılabilmektedir. Gündelik yaşantımızda bu uygulamalar ve sistemler bizim nerede olduğumuzu ve kim olduğumuzu bilmektedir.

Yapay zeka ve bağlantılı teknolojiler gözetim ve kontrol kavramlarının yeni nesil teknolojileridir. Sahip oldukları donanım ve yazılımları sayesinde hayatımızda geçmiş

ile mukayese edilemeyecek bir şekilde etkileri bulunmaktadır. Düşünce ve yaşamları gözetleyen bu sistemler karşımıza veri tabanı olarak çıkmaktadır.

1.2 Modern Dönem ve Gözetim ilişkisi

Modern Dönem olarak adlandırılan dönem toplumu kültürel, siyasi, teknolojik, bilimsel ve yaşam olarak farklılaştırmış bir dönemdir. Rönesans ile başlayan bu zihniyet dönüşümünün özellikle 19. yüzyılda çok hızlandığı ve günümüze kadar geldiği görülmektedir. Bu dönemde modern düşüncenin ortaya çıkması ile birlikte değişen toplum yaşantısı ve teknolojik gelişmeler gözetim pratiklerini değiştirmiştir. Ulus-devlet modeli olarak ortaya çıkan yönetim modelinin insanları yönlendirmek amacıyla kullandıkları kontrol mekanizmaları ile başlayan bu sistem, modern dönemde insanların gündelik yaşamları ile alakalı olayları belgeleme niteliği ile kayıt sistemlerinin oluşmasını sağlamıştır (Güven, 2014: 85). Kayıt sistemlerinin oluşması ise modern dönemin en önemli özelliklerinden biri olmuştur.

Modern Dönem başka bir ifade ile 17. Yüzyılda Avrupa’da temelleri atılan ve bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam biçimidir. (Giddens, 2010a: 9). Modernizm yeni bir dünya kurarak günümüz toplumlarını oluşturan gelenek, görenek, adet, inanç gibi alışkanlıklara bağlı olmayan bir toplumu ortaya çıkartan bir düzenleme olarak ifade edilmiştir (Giddens ve Pierson, 2001: 27). Modernizmin önemi kendisinden önce ve sonra ortaya çıkan teknolojik ve yapısal değişimler ile mümkün olmuştur. Aydınlanma Çağı ile düşünce yapıları değişmiş, sonrasında politik bir değişim olan Fransız devrimi gerçekleşmiş, ekonomik alanda ise toplumların bütün yaşam faaliyetlerini değiştiren Sanayi Devrimi’nin ortaya çıkması ile Modernizmin sağlam temelleri oluşmuştur (Aslan, 2011: 13). Giddens, Modern dönemin oluşumunu dört başlık altında toplamıştır. Bunlar; kapitalizm, sanayileşme, gözetim ve askeri güçtür (Giddens, 2004: 63; 2010: 28-30). Modern Dönem ile beraber ortaya çıkan bir kavram ise ulus-devlettir. Ulus-devletler Fransız Devrimi ile beraber ortaya çıkmasına karşın (Türküne, 2006: 493), Giddens, sanayi toplumlarını ulus-devletlerin ilk örneği olarak ifade etmiştir (Giddens, 2008b: 75). Modern Devletlerin yönetim biçimi olarak şekillenen ulus-

devletler teknolojik gelişmeler ile beraber denetim ve kontrol mekanizmalarını kullanarak gözetimi gerçekleştiren ilk yapıları oluşturmuştur. Çünkü bu devletler insanların faaliyetlerini ve yaşam biçimlerini kayıt altına alan ve bir kontrol mekanizması geliştiren devletlerdir. Giddens gözetimin kapitalizm ile iç içe geçmiş bulunan ulus-devletin temeli olduğunu ifade etmektedir (Giddens, 1994: 84). Gözetimin Modern Dönemin getirisi olarak düşünüldüğünde bakılması gereken ve ulus-devletlerin gözetim pratiklerinin kullanılmasını zorunlu hale getiren Kapitalizm ile beraber Sanayi Devrimidir.

16. Yüzyılda ortaya çıkan Kapitalizm, “Serbest Piyasa” veya Sermayecilik olarak adlandırılmıştır (Özel, 1995: 23). Kapitalizm ile yeni yatırım alanlarının oluşmaya başlaması ise 18. Yüzyılda sanayi devriminin ortaya çıkmasının bir sonucu olarak gösterilmiştir. Feodal düzenin yıkılması ile beraber zenginleşen burjuva sınıfı şehirlerde fabrikalar kurmuş, buharlı makinelerin işçilerin yerini alması ile halk geçimini sağlayabilmek için fabrikalarda çalışmaya başlamıştır. Fabrika sahipleri ise çeşitli nedenlerden işçileri fiili olarak gözetlemeye başlamış, işçiler ise istemeden gözetimin bir parçası haline gelmiştir. 19. Yüzyılda yaşamış filozof Karl Marx Kapital kitabında ise işçilerin fabrikalardaki çalışma durumundan ve gözetimden bahsederek, fabrika sahiplerini kapital olarak adlandırmıştır. Kapitaller emek-gücünü kullanmak için satın almışlardır. Emek-gücünü kullanan kişilerde işçilerdir. (Marx, 1997: 165). Marx’a göre gözetim emek ve sermaye arasındaki mücadelenin bir unsuru olmuştur. Burjuva sınıfı işçilerinin çalışması için denetleme ve gözetleme yolunu seçmiştir (Bozkurt, 2000: 69). Max Weber ise gözetimi modern toplumların karakteristik özelliği olarak gördüğü bürokrasi kavramına dayatmıştır (Akdağ, 2015: 33). Devlet halkının her hareketini izlemektedir. Fabrikalarda işçinin giriş çıkışının kayıt edilmesi, işi aksatıp aksatmadığına bakılması gibi gözetim pratikleri sadece fabrikalarda sınırlı kalmamış gözetim halkın her hücrelerine nüfus etmiştir. Lyon ise gözetim için “etkileme, yönetim, koruma veya yönlendirme amacıyla kişisel ayrıntılara odaklanmış, sistematik ve rutin dikkat olarak tanımlamıştır. (Lyon, 2006: 14). Lyon’a göre gözetim belli prensipler ve teknikler çerçevesinde, kasıtlı olarak gerçekleştirilmektedir (Lyon, 2013: 31). Clarke ise “bir veya daha fazla kişinin eylemlerinin veya iletişimlerinin sistematik olarak incelenmesi veya izlenmesi” olarak gözetim kavramını ifade etmiştir. Gary Marx, gözetim kavramının tanım içeriğinin günümüz şartlarında yetersiz kaldığını söylemiş ve şüpheli olma durumu

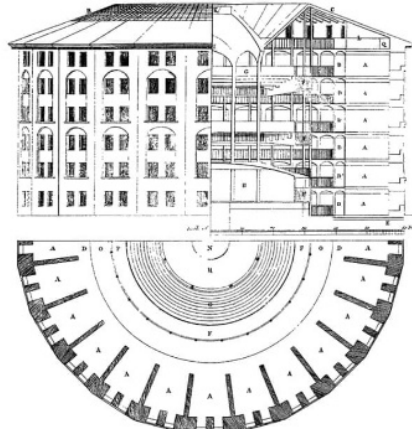
olarak tanımlanmasının eksik bir ifade olduğunu vurgulamıştır. Marx'ın, Clarke'ın ve Lyon'nın tanımladığı gözetim kavramlarında gördüğümüz ortak nokta ise gözetimin belli bir suçlu kesme yapılmadığı ve gözetlemenin evrensel yani her kesime yapılabilir olmasıdır. Giddens ise gözetimi doğrudan ve dolaylı olarak ikiye ayırmıştır. Giddens'a göre doğrudan gözetim okul, cezaevi, çalışma alanlarında yapılırken dolaylı gözetim ise enformasyon kontrolü ile yapılmaktadır. Giddens'ın enformasyon kontrolü olarak değindiği en önemli buluş ise bilgisayarlardır. Bilgisayarlar veri toplama ve toplanan verilerin kontrolünün sağlanması gözetim pratikleri açısından büyük bir katkı sağlamaktadır (Giddens, 2000: 191-192). Bu nedenle Giddens, modern toplumları bilgi toplumu veya elektronik toplum olarak ifade etmektedir (Giddens, 2008a: 230-240). Modern dönemin ideolojik ve sosyolojik değişimlerine pratik olarak gözetim ve kontrol kavramlarının içi dolduracak pratiklere ihtiyaç duyulmuştur. Bu konu sadece pratikte kalamayacak kadar aynı zamanda düşünsel derinliği olan boyutlar içermektedir. Dolayısıyla modern dönem ve gözetim ilişkisi, sosyolojik ve ideolojik derinlikleri bu tarihsel süreçte bünyesinde taşımaktadır. 18. Yüzyılda ortaya çıkan Panoptikon mimarisi, gözetim ve kontrol kavramlarının düşsel ve ideolojik boyutunu oluşturmaktadır.

1.2.1 Gözetim Felsefesi ve Panoptikon

Gözetim ve kontrol, her dönemin şartına uygun olarak devletler tarafından uygulanan pratikleri oluşturmuştur. Orta Çağ'da kurulan antik kentlerde ani baskını önlemek, halkı güvende tutmak ve ticaret yollarının kontrolünü sağlamak için şehirler genellikle yüksek tepelere kurulmuştur (Çobanoğlu, 2008: 1). Savunma amaçlı yüksek kesimlere kurulan bu kentlerde korunma ile yapılan gözetim ve kontrolü içinde barındıran surlar inşa edilmiştir (Numford, 1961 akt. Tan, 2014: 8). Teknolojinin hızla gelişmesi ile üretilen top, mancınık silahlar surların yapılarında farklılaşmaya sebep olmuş ve surlara kule, burç gibi yapılar eklenmeye başlanmıştır (Tan, 2014: 8). Burç veya kule olarak inşa edilen yapılar ile gözetim yapılarak savunma ve kontrol sağlanmıştır. Kule ve Burçların gözetim pratiklerinde önemli bir yeri bulunmaktadır.

Gözetim ve kontrol için sağlanan bu yapılar, modern dönemin sağladığı düşünce ile birlikte başka tasarımların oluşmasını sağlamıştır. Modern dönemde oluşan gözetim ve kontrolün gerekli olduğu düşüncesi 18. Yüzyılda gözetimin ideolojik yönünü belirleyen Panoptikon yapısını ortaya çıkartmıştır. Panoptikon, “pan” (bütün) ve “optikon” (gözetleme) kelimelerinden oluşmakta ve “bütünü gözetleme” veya “göz önündeki yer” anlamına gelmektedir (Özdel, 2012). Gözetim kavramını Lyon ve Giddens gibi düşünürler Panoptikon’a bağlamışlardır. Günümüzde düşünce izlerini hala görmekte olduğumuz panoptikon gözetimin bir türünü oluşturmuştur.

Panoptikon, Jeremy Bentham ve Samuel Bentham’ın tasarlamış olduğu bir hapishane modelidir. Bu hapishane modeli yuvarlak halde tasarlanmış ve katlı bir yapıyı oluşturmaktadır. Oval yapının ortasında bir avlu bulunmakta ve bu avluda hücreleri izleyen bir gözetim kulesi bulunmaktadır (Foucault, 1992: 251).

Görsel 7- Panoptikon Mimarisi 1

Kaynakça: <https://www.liverpool.ac.uk/sociology-social-policy-and-criminology/research/research-impact/digital-panopticon/>

(Erişim Tarihi: 28. 03. 2021)

Gözetim kulesindeki amaç, hücrelerin içerisinde olan kişilerin gözetim kulesinde bulunan görevli tarafından izlenmesine dayanmaktadır. Tek olarak hücrede bulunan kişiler ise gözetim kulesinden bütün hücrelere yayılan ışık sebebi ile kendisini bir görevi tarafından izlenip izlenmediğini bilmemektedir (Foucault, 2003: 292-298). Yan yana bulunan hücrelerde görüş açıları gözetim kulesine çevrilmiş ve kişilerin birbirleri olan iletişimi engellenmiştir. Hücrede bulunan kişiler hep birinin onları izliyor düşüncesi ile

hareket etmek zorunda bırakılmıştır. Bentham'ın tasarladığı panoptikonun asıl amacı, dönemin kötü şartlarındaki hapishanelerin düzenini sağlamaktır. Dönemin hapishaneleri kötü yaşam şartlarının olduğu ve her türden mahkûmun bulunduğu bir yer olarak ifade edilmektedir. Hapishaneler kadın-erkek, sağlıklı-hasta, çocuk-yaşlı, katil-hırsız fark etmeksizin her suçlunun barındığı ve çok az yiyecek sağlanan (veya hiç sağlanmayan) aşırı kalabalık bir yerdir (Eraslan, 2019: 867-879). Hapishanelerin düzenini sağlanması açısından Bentham Panoptikonun yeni bir sistem olacağını ifade etmiştir.

“Amacı ne kadar farklı olursa olsun: ister düzelmeyeni cezalandırmak, deliyi korumak, kısır olanı yeniden biçimlendirmek, şüpheliyi hapsedmek, çaresizleri korumak, hastaları iyileştirmek, gönüllüleri yönlendirmek yada yeni neslin eğitimi olsun; tek kelime ile ister ölüm odalarında hükümlülerin kaldığı cezaevlerinin ya da yargılanma öncesi sanıkların tutulduğu , nezarethanelerin yada sanıkların tutulduğu hapishanelerin ya da ıslahevlerinin ya da düşkünler evinin ya da imalathanelerin, ya da akıl hastanesinin, ya da hastanelerin, ya da okulların amaçlarına uygulanabilir.” (Bentham, 2008)

Görsel 8- Panoptikon Mimarisi 2

Kaynak: <http://lawandthesenses.org/probes/the-cyber-panopticon-regulating-the-circulation-of-biometric-data-in-the-information-society/>

(Erişim Tarihi: 28.03.2021)

Bentham'ın hapisane için tasarladığı Panoptikon modelinin asıl amacı insanları gözetim ve kontrol altına alarak iktidarın istediği bir birey haline dönüştürmektir. Kulenin içinde mahkümü gözetleyecek bir görevli olsun veya olmasın her an gözetlendiğini düşünen mahküm davranışlarını kontrol ederek iktidarın istediği kalıba girecek ve topluma uyum sağlayacaktır. (Foucault, 2006: 297) Bauman, Panoptikon'un amacının yurttaşların davranışlarını tek bir kalıba sokmak ve böylelikle disiplini sağlamak olduğunu ifade etmiştir (Bauman, 2010: 60).

Foucault "Hapishanenin Doğuşu" kitabında büyük kapatılma ve veba salgınından söz etmektedir. 1656 yılında Paris'te Genel Hastane adında bir hastane kurulmuştur. Bu hastanenin amacı hastalara bakmaktan ziyade iktidarın hasta zihniyet olarak gördüğü kişileri kapatmaktır. Kapatılanlar arasında yaşlılar, sakatlar, çalışmayan veya çalışmak istemeyen insanlar, eşcinseller, akıl hastaları, müsrif babalar, hayırsız evlatlar gibi kişiler bulunmaktadır (Foucault, 2011: 106). Gözetim ve kontrol pratiklerinin uygulandığı bu hastanenin amacı toplum tarafından yararsız görülen bireyleri disiplin altına almaktır. Foucault'nun bir başka kapanma olarak anlattığı olay veba salgınıdır. 17. Yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan veba salgınında yönetim, halka katı kurallar uygulamıştır. Kent kapatılmış, halka sokağa çıkma yasağı getirilmiştir. Kentlere ve mahallelere görevliler atanmış ve bu görevliler evlerin kapılarını insanların üstlerinden kitleyerek anahtarları toplamışlardır. Halk erzak depolamak zorunda kalmış ve eksik bir ihtiyaç olduğunda sıra ile insanlardan uzak durma şartı getirilerek dışarı çıkılmasına izin verilmiştir. Bu bütün kurallara uymayanlar ise ölüm ile cezalandırılmıştır (Foucault, 1992: 245-246). Her türlü yağmalamayı önlemek için görevliler halkı gözetlemiş ve kontrol sağlamaya çalışılmıştır. Kişiler, ölümler, hastalıklar ve talepler gözetimin bir parçası olarak kayıt altına alınmıştır (Foucault, 2000). Büyük kapatılma ve veba salgını gözetim pratikleri uygulanarak kontrol ve düzenin sağlanması açısından birbirine benzer özellikler taşımaktadır. Bu iki olay panoptikon yapısının ideolojisi ile aynı düşünceleri taşımışlardır. Foucault bu nedenle büyük kapatılma ve veba salgınında uygulanan pratikleri Panoptikon ideolojisine benzetmiştir. Çünkü iki olayda da gözetim ile gerçekleştirilen kontrol ve disiplin söz konusu olmuştur. Foucault'nun bu benzetim ilişkisi üzerinden hapishanenin doğuşunda veba salgını günümüzde yaşanmıştır. 31 Aralık 2019 yılında Çin'in Wuhan kentinden dünyaya bir virüs yayılmıştır. Deniz ürünleri ve hayvanların

satıldığı pazardan yayılan virüs Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından SarsCov2¹¹ olarak adlandırılmıştır (Yüksek & Gümüş, 2021: 18-19). Solunum yollarını etkileyen bu virüsten korunmak için ülkeler vatandaşlarına sokağa çıkma yasakları getirmiş, kentlere giriş-çıkış yasaklamış ve ihtiyaç durumunda dışarıya çıkılmasına izin verilmiştir (İçişleri Bakanlığı, 2020). 1346 yılında olan veba salgınından farklı olarak insanlar sadece görevliler tarafından değil kameralar tarafından kontrol edilmiştir. Ölüm cezaları yerine para cezası verilmiştir. İnsanlar evlerine kitlenmemiş onun yerine kendilerini disipline ederek kurallara uymaları istenmiştir. İnsanların evi onların farklı hayatlar yaşadıkları hücreleri olmuştur. Foucault, Bentham'ın tasarlamış olduğu Panoptikon'un odalarını birer kafese benzetir ve buraların birer tiyatro sahnesi olduğunu ifade eder. Tek fark ise herkesin tek olarak oynadığı bir tiyatro olmakla birlikte sadece gözetleyenler bu tiyatro sahnelerini görmüşlerdir (Foucault: 1977: 25).

Panoptikon'un günümüzde düşünce ve tasarım düzeyinde farklı yeni nesil sistemleri bulunmaktadır. Düşünce olarak Panoptikon yapısı edebi metin veya sinema alanında işlenmektedir. Yüzüklerin Efendisi¹² Filminde gördüğümüz Sauron'un gözü Panoptikon yapısında bulunan gözetim kulesi gibi bir kulenin üstünde bulunmakta ve her şeyi görmektedir. Günümüz dünyasında ise gözetim kuleleri yerini güvenlik kameralarına bırakmış ve her şeyi gören göz güvenlik kameraları olmuştur. Bu gözetime verilecek bir örnekte George Orwell'in 1984 romanıdır. Orwell'in ulus-devlet kavramını ele aldığı 1984 adlı eserinde gözetiminin distopik boyutlarını anlatmıştır. Orwell'in distopik dünyasında insanlar evlerinden çalışma alanlarına kadar her yerde gözetime tabii tutulmaktadır. Filmde geçen 'Büyük Birader Sizi İzliyor' sözü ile gözetimin distopik boyutu anlatılmaktadır. Evlerde tele ekranlar bulunmakta ve ekranlardan kişiler gözetlenmektedir. Yönetimin kurallarına uyulmaması durumunda ekranlardan uyarı

¹¹ Sars-Cov2: 2019 yılında Çin'de ortaya çıkan enfeksiyon hastalığıdır (Yüksek & Gümüş, 2021: 18).

¹² Yüzüklerin Efendisi: John Ronald Reuel Tolkien'in 1937 yılında kaleme aldığı fantastik edebi 3 kitaptan oluşan eserdir. İlk filmi 2001, ikinci filmi 2002 serinin son filmi ise 2003 yılında Peter Jackson tarafından beyaz perdeye uyarlanmıştır (IMDB, 2022).

alınmaktadır. Halk yönetimin kuralları doğrultusunda yaşamak zorunda bırakılmıştır. Tele ekranlar vasıtası ile gerçekleştirilen gözetim dışında ‘Düşünce Polisleri’ kişileri izlemekte ve düşünce olarak kişileri gözetlemektedir. Kişinin suçlu veya suçsuz olması durumu uygulanan gözetim pratiklerini değiştirmemiştir. Bedenin kontrolünü sağlamak isteyen iktidar düşünce gözetiminide gerçekleştirerek kişilerin özgürlüğünü kısıtlamıştır. Panoptikon düşünce olarak toplumların gözetleme pratiklerini yeni nesil gözetim olanakları ile devam ettirmektedir. Halkın izlenmesi yeni teknolojilerin getirisi olan bilgisayar, fotoğraf, güvenlik kameraları gibi cihazlar ile sağlanmaktadır. Bilgisayar ortamında oluşan verilerimiz ile gözetim pratikleri sağlanırken diğer taraftan güvenlik kameraları ile kişiler izlenilmektedir. Sokak, apartman, kamusal alan gibi yerlere yerleştirilen kameralar ile gözetim ve kontrol pratikleri sağlanmıştır. Fotoğraf ise gözetim pratikleri açısından önemli bir araç olmakta ve yeni nesil gözetim faaliyetlerinin oluşmasında katkı sağlamaktadır.

1.2.2. Tekniğin Yeni Olanakları ve Gözetim

Panoptikon modeli gözetim ve kontrol kavramları açısından yeni nesil olanakların neler olabileceğini hayal ettirmeye yarayan bir tasarımdır. 18. Yüzyılın tasarım anlayışındaki öncelikle gözetim ve kontrol nitelikli tasarımın yeni nesil teknolojik araçlarla zenginleştiği görülmektedir. Örneğin günümüzde gözetim denildiği zaman Fotoğraf makineleri, ses kayıt sistemleri, güvenlik kameraları olarak mobeseler’ler İHA’lar ve uydu sistemleri aklımıza gelmektedir. Bu durum aslında Panoptikon’un gözetim olarak günümüz dünyasında eksik kaldığını bize göstermiştir.

Kameralı sistemleri haricinde bilgisayar sistemleri kontrol açısından önemli birer araç haline gelmiştir. Bilgisayar, tablet, telefon, televizyon gibi cihazlarda internete girmeyi sağlayan IP kimlikleri bulunmaktadır (Gedik, 2019: 59). Bu IP adreslerinden kişinin nereden internete bağlandığından nerede internete girdiğine kadar bütün bilgiler tutulmaktadır. Bilgisayar teknolojileri veri tabanları ile kişiler üzerinde gözetim ve kontrol sağlamaktadır. Panoptikon süreç içerisinde tekniğin yeni olanaklarıyla yeni

uygulama düzeyinde türevler ortaya çıkartmıştır. Hapishane modelinin bulunmadığı bu yeni kavramlar günümüz gözetleme faaliyetlerini oluşturmaktadır.

Televizyon, radyo gibi araçlar Sinoptikon'u (Öztürk, 2013: 197-141); Sosyal medya gibi mecralar ise Omniptikon'u; Kimlik bilgileri, adres, elektronik posta, telefon, GPS cihazları, kamera sistemleri, ses kayıt cihazları, sosyal medya gibi iktidarında içerisinde olduğu gözetleme pratikleri Süperpanoptikon'u oluşturmuştur. Bu kavramlar Panoptikon düşünce modeli ile bağlı olmanın dışında aynı zamanda kendileri ile iç içe geçen kavramlardır. Hapishane modeli ile beden kontrolünü sağlayan gözetim ve kontrol çalışmaları yeni Panoptik düşünceler ile bedenin yanı sıra zihin kontrolünü de sağlamıştır (Mathiesen, 1997: 215).

1.2.2.1 Sinoptikon

Sinoptikon, aynı zamanda, eş zamanlı anlamına gelen “Syn” ve görme anlamına gelen “Optic” kelimelerinin birleşimi sonucu Mathiesen tarafından türetilmiştir. Mathiesen, Panoptikon'un günümüzde gözetimin tanımı için yetersiz kaldığını ifade etmiştir (Mathiesen, 1997: 6). Panoptikon düşüncesi bir hapishane modeli olup kişilerin bedenleri gözetim ve kontrol atına almayı amaçlamaktadır. Mathiesen, ruhun kontrol edilmesi ile bedeninde kontrol edileceğini savunmuştur ve bu insan tipi onun deyimi ile Foucault'un dediği gibi Panoptikon'un değil Sinoptikon'un görevi olduğunu ifade etmiştir (Mathiesen, 1997: 217). Panoptikondan farklı olarak Sinoptikon evreninde çok kişi az kişiyi izlemektedir (Yücel, 2015: 392). Mathiesen, Foucault'nun Panoptikon kavramını açıklarken döneminin teknolojisinden uzak düşündüğünü yani televizyonu göz ardı ettiğini ifade etmiş ve televizyonun sinoptik evren açısından büyük bir etkisi olduğunu, izleyen insanları etkisi altına aldığından bahsetmiştir (Mathiesen, 2004: 98). Fakat Sinoptikon'u Panoptikondan ayırmamış ve iki kavramın birlikte geliştiğini ifade etmiştir.

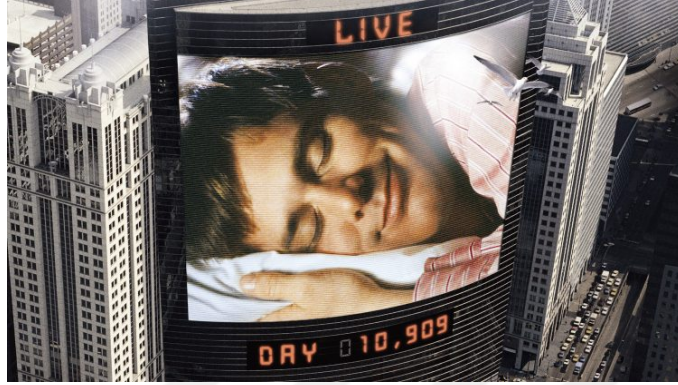
Panoptikon'da gözetleme kulesi ile sağlanan gözetim ve kontrol, Sinoptikon'da televizyon, radyo, sinema ve diğer kitle iletişim araçları ile gerçekleşmektedir (Okmeydan, 2017: 60). 21. yüzyılda televizyon, radyo ve sinema gibi kitle iletişim cihazlarının yanında sosyal medya mecralarında Sinoptikon yapısına dahil olmuştur.

Televizyon programlarında izlenen azınlığa hayranlık durumu sosyal medyada görülmektedir. Kişilerin sosyal medya mecralarında paylaştıkları fotoğraflar görsel olarak bir gözetim ve kontrol mekanizmasına dönüşmektedir. Televizyonun izleyeni etkisi altına alması durumu (Mathisen, 2004: 98) sosyal medya mecralarında fotoğraf ile gerçekleşmektedir. Televizyon, radyo veya sinema ile iktidar tarafından verilmek istenen mesajlar ile gözetim ve kontrol mekanizmalarının kullanılması sosyal medya mecralarında fotoğraflar ile sağlanmaktadır. İki durumda ise iktidar gözetim ve kontrol mekanizmalarını uygulaması için Panoptikon gibi bir hapisane modeline ihtiyaç duymamaktadır. Kitle iletişim araçları ile sağlanan gözetim ve kontrol kişinin nerede olduğuna bakılmaksızın uygulanmaktadır. Sosyal medya mecralarında verilmek istenilen mesajların fotoğraf ve video aracı olarak verilmesi, fotoğraf ve videoyu birer gözetim ve kontrol aracı haline getirmektedir. Bauman, fotoğraf ve videoyu modern ve postmodern zamanın ruhunu yansıtan özellik olarak ifade etmektedir (Şimşek, 2014: 206)

Sinoptikon'un edebiyat, sinema gibi alanlarda karşılıkları bulunmaktadır. Bunlardan biri 1998 yapımı Truman Show¹³ ve George Orwell'in 1984 isimli romanından uyarlanan ve aynı adı taşıyan filmidir. Bu iki film örneği Sinoptikon bağlamında gerçekleşen gözetim ve kontrol mekanizmalarını anlatan filmlerdir. Sinoptikon'da televizyon vasıtası ile gerçekleşen çoğunluğun azınlığı izlemesi durumu Truman Show filminde yaşanmaktadır. Film, ana karakter olan Truman'nın yönetmen Christof tarafından bebekliğinden beri kamera altına alınan hayatını anlatmaktadır. Truman'nın yaşadığı sandığı dünya tamamen bir kurmacadan ibarettir. Evliliği, arkadaşları ve işi bu oyunun birer parçasını oluşturmuştur. Gün içinde evinde, yolda, iş yerinde her yerde yönetmen ve binlerce kişi tarafından 24 saat boyunca kesintisiz televizyonlardan izlenmektedir. Truman kameralar içinde yaşamaktadır. Her yaptığı davranış izlenmektedir. Çevresinde yaşayan oyuncularda Truman'ı gözetlemektedir. Bir sabah

¹³ The Truman Show, yönetmenliğini Peter Weir'in yaptığı başrolde Jim Carrey'nin olduğu 1998 yapımı film (IMDB, Yıl Yok).

yine her zamanki rutin hayatına devam eden bir kameranın gökyüzünden düşmesi ile hayatını sorgulamaya başlamıştır.

Görsel 9- The Truman Show

Kaynak: <https://partymag.org/> (Erişim Tarihi: 03.01.2022)

George Orwell’ın 1984¹⁴ kitabından uyarlanan filmi gözetim ve kontrol mekanizmalarının kitle iletişim araçları ile sağlanmasını göstermektedir. Filmde Lider olan Big Brother insanları ev, iş yerleri, yemekhane gibi hayatlarının her alanlarında izleyerek gözetim ve kontrol sağlamaya çalışmaktadır. Herkesin evinde büyük bir televizyon bulunmakta ve bu televizyonlar ile kişiler verilen görevleri yerine getirmek zorunda bırakılmıştır. Kişiler aynı zamanda televizyonlar ile izlenmektedir. Burada kişiler izlerken bir taraftan izlenilmektedir. ‘Büyük Birader Sizi İzliyor’ sözü burada gerçeği yansıtmaktadır.

Görsel 10-1984 Film

Kaynak: <https://lithub.com/> (Erişim Tarihi: 03.01.2022)

¹⁴ 1984, George Orwell’ın 1949 yılında distopik romanıdır. Michael Radford yönetmenliğinde 1984 yılında beyaz perdeye uyarlanmıştır (IMDB, Yıl Yok).

Görsel 11- 1984 Film

Kaynak: <https://hukukbook.com/> (Erişim Tarihi: 03.01.2022)

Kitapta veya filmde geçen Büyük Biraderin kişileri izlemesi durumu azınlığın çoğunluğu izlemesi açısından Panoptikon ile bağdaşmaktadır. Kişilerin ise Büyük Biraderi ve görevlileri televizyondan izlemesi durumu çoğunluğun azınlığı izlemesi durumundan Sinoptikon ile bağdaşmıştır. Kişiler iktidar tarafından gözetlenmenin dışında *Düşünce Polisleri* tarafından gözetilmektedir. Düşünce Polisleri kişilerin düşünce olarak Büyük Birader'e bağlılıklarını gözetleyen ve kontrol eden, iktidara karşı farklı düşünceleri olan kişileri cezalandırılmasını sağlayan görevliler olarak gösterilmektedir. Burada iktidar bedeni gözetim ve kontrol etmek dışında düşünceleride gözetleyerek kontrol etmeye çalışmaktadır. Düşünce polisleri haricinde kişiler birbirlerini gözetleyerek farklı düşüncede bulunan insanları şikayet edebilmektedir. Buradaki durum herkesin herkesi izlemesi olarak Omniptikon kavramını da barındırmaktadır.

1.2.2.2 Omniptikon

Kitle iletişim araçlarının teknolojik etmenler ile gelişmesi gözetim ve kontrol mekanizması açısından farklılık oluşturmuştur. Sosyal medyaların ortaya çıkması ile gözetim ve kontrol faaliyetleri Panoptikon ve Sinoptikon'u kapsayan Omniptikon'u ortaya çıkartmıştır. Pimenta tarafından İngilizcede bulunan ve "her yerde bulunan" anlamına gelen "omnipresence" kelimesindeki "omni" ve görme anlamına gelen

“opticon” kelimelerinden üretilen Omnioptikon, Pimenta’ya göre “herkesin herkesi kontrol ettiği” durumunu anlatmaktadır (Pimenta, 2010: 272).

Görsel 12- Omnioptikon

Kaynak: <https://mustafafidann.medium.com/>

(Erişim Tarihi: 03.01.2022)

İktidarın güvenlik ve kontrol amacı ile gerçekleştirmiş olduğu gözetim faaliyetleri sosyal medya mecralarında devam etmektedir (Doğan, 2021: 98). Omnioptikon ile gözetim sadece iktidarın uyguladığı bir pratikten çıkmış aynı zamanda sivil toplumunda birbirilerini gözetlediği bir yapıya dönüşmüştür. Gözetleyen kişinin Sinoptikon gözetim modelindeki gibi nerede olduğu önemli olmamakla birlikte sosyal medya mecraları ile iktidar halkı, halk ise birbirilerini istedikleri yerde ve zaman diliminde takip edebilmektedir. Sosyal medya mecralarında paylaşılan veriler ise kişilerin kendi rızaları ile sosyal medya mecralarına paylaşılmaktadır.

Sosyal medya mecraları ile kişiler hem gözetlenen hemde gözetleyen konumuna gelmişlerdir (Yalçın, 2019: 40). Haz, görünürlük, sosyalleşmek ve merak gibi durumların çerçevesinde gelişen sosyal medya platformlarında kullanıcılar kişisel verilerini iktidarla ve başka kişilere paylaşmaktadır (Kalaman, 2019: 576).

Yazı ve Fotoğraf platformu olan Facebook (Çoban, 2009: 11), 2004 yılında Mark Zuckerberg tarafından kurulmuştur (Korkmaz, 2012: 110). 2022 yılı itibarı ile 2.91 milyon üyesi bulunan Facebook’ta, (Date Portal, 2022) ‘Ne Düşünüyorsun’ kutucuğu

bulunmaktadır. Kullanıcılar bu kutucuğa istedikleri düşünceleri veya bir yazıyı yazmakla birlikte yazıya ruh halini anlatacak simge veya fotoğraf ekleyebilmektedir (Facebook, 2022). Facebook'un yazı haricinde görselliğe dayalı bir uygulama olması, paylaşılan fotoğrafların gözetim ve kontrol amaçlı kullanılmasını sağlamaktadır. Gözetim ve kontrol araçlarından biri olan fotoğraf sosyal medya mecralarında popüler bir konuma gelmiştir. Fotoğraf ve video uygulaması olan Instagram, 2010 yılında Kevin Systrom ve Mike Krieger tarafından kurulmuştur (Köknetter & Akgün, 2020: 240). 2022 itibari ile 1,5 milyar kullanıcıya sahip uygulama (We Are Social, 2022), kullanıcılarına fotoğraf veya video çekme ve bu görsellere filtre ekleme özelliği sunmaktadır. Paylaşılan fotoğraflara konum, yazı, kişi etiketi eklenmesi ile instagram sosyal medya platformları içinde fotoğraf ile gözetim pratiği gerçekleştirilen bir uygulamaya dönüşmüştür. Asimetrik bir gözetim yapısı bulunan instagram ile iktidar kişileri, kişiler ise birbirilerini takip edebilmektedir. Akıllı telefonlarda 'selfie' fotoğraf çekiminin başlaması ile kişiler instagram uygulamasında çeşitli filtreler kullanarak sevmedikleri özelliklerini gizlemeye çalışmaktadır (Akkaş vd. 2020: 132). Bu durum aynı zamanda Snapchat ve Tiktok gibi uygulamalarda kullanılmaya başlayan artırılmış gerçeklik özelliklerinden birini oluşturmuştur.

Sosyal medya mecralarında asimetrik olarak gerçekleşen gözetim, kişilerin kişisel verilerini başka kişilere paylaşması ile gerçekleşmektedir. Pimenta, kişilerin sosyal medyada verilerini paylaşması ile kişilerin birbirini gözetleme durumunu röntgencilik ve narsizime bağlamaktadır (Pimenta, 2010: 287). Kişilerin birbirini takip etmesi ve gözetleme mekanizmaları uygulaması haricinde şirketlerde gözetim ve kontrol amaçlı sosyal medya mecralarını kullanmaktadır. Uygulamaların cep telefonlara yüklenilmesi ile kamera, galeri, konum, ses kayıt izini istemesi şirketlerin gözetim ve kontrol faaliyetlerini sosyal medya mecraları ile gerçekleştirdiklerini göstermiştir. Kişisel verilerimizden biri olan fotoğraf ise sosyal medya mecraları vasıtası gözetim ve kontrol mekanizmalarından birini oluşturmuştur. Mecralarda paylaşılan fotoğrafların kullanıcıların fiziksel özelliklerini göstermekle birlikte yaşadığı yeri, gittiği bir mekan veya arkadaş çevresini göstermesi fotoğrafı sosyal medya mecralarında birinci gözetim ve kontrol unsuru olmasını sağlamaktadır.

1.2.2.3 Süperpanoptikon

Teknolojik gelişmeler gözetim ve kontrol açısından panoptikon düşüncesini değiştirmiştir. Mark Poster, enformasyon teknolojilerinin gelişmesi ve buna bağlı olarak bilgisayar teknolojileri ile gerçekleşen gözetim ve kontrol faaliyetlerini Süperpanoptikon olarak açıklamıştır (Aslanyürek, 2016: 88). Bauman, Süperpanoptikon'un Panoptikon'dan farkının depoya veri sağlayan gözetim altındaki kişilerin aynı zamanda gözetimde birinci ve gönüllü unsuru olmaları durumu ile ifade etmiştir (Bauman, 2010: 60). 21. Yüzyılda gerçekleşen gözetim ve kontrol faaliyetlerinde Panoptik bir gözetim kulesi bulunmamaktadır (Poster, 1990: 88-91). Gözetim kulesi yerine veri tabanları ile sağlanan bir gözetim görülmektedir.

Kimlik bilgileri, fotoğraf, parmak izi, kredi kartları, sürücü belgeleri, sosyal veya sağlık bilgilerimiz gibi kişisel bilgiler veri tabanlarına kayıt edilmektedir (Mermutlu, 2004: 156). Kayıt edilen bu veri tabanları ile gözetim ve kontrol faaliyetleri sağlanmaktadır. Kişilerin kişisel bilgilerini banka, alışveriş veya sosyal medya mecraları vasıtası ile paylaşması iktidari bir zorunluluğu içermemekle birlikte kişinin rızasına dayalı gerçekleşmektedir. Bu durumda süperpanoptikonda bir gönüllülük durumu söz konusudur (Ankaralığıl, 2022: 20). Süperpanoptikon, Panoptikon'dan farklı olarak çok yönlü bir gözetlemeye sahiptir.

Görsel 13- Süperpanoptikon

Kaynak: <https://medium.com/> (Erişim Tarihi: 03.01.2022)

21. yüzyıl teknolojileri ile kişiler gözetimin temel unsurunu oluşturmuşlardır. Mobese, İHA, ses kayıt cihazları ve fotoğraf ile kişiler gözetim ve kontrol altında tutulmaktadır. Bu gözetim sosyalleşmek amacı ile kullanılan sosyal medyalarda görülmektedir. Bauman, Süperpanoptikon'u kişilerin depoya veri sağlamasından kaynaklı gözetimin birinci ve gönüllü unsuru olarak ifade etmiştir (Bauman, 2010: 60). Poster ise bedenlerin sayısallaştırılıp kodlanarak her an gözetim altında tutulduğunu söylemiştir (Akdağ, 2013: 75).

Gözetim ve kontrol olarak fotoğraf, Süperpanoptikon'da kullanılan verilerden birini oluşturmuştur. Mobese, İHA veya sosyal medya mecralarında fotoğrafın kullanılması buna bir örnek olmaktadır. Fotoğraf doğası gereği sürekli çevreyi izlemekte ve sosyal medya platformları aracılığı ile karşı tarafında gözetleme yapmasını sağlamaktadır. Fotoğraf bu durumda gözetim ve kontrol aracı olarak Panoptikon'un bir türevi olarak yer almaktadır.

1.3. Kontrol Kavramı

Fransızca 'Controlé' kelimesinden gelen kontrol, TDK tarafından 'Denetleme, birşeyin aslına uygun olup olmadığına bakma, yoklama ve denetçi' olarak açıklanmıştır (TDK, Yıl Yok). Britannica ise kontrol kelimesini 'birşeyin nasıl yönetildiği veya yapıldığı hakkında karar verme gücü, birinin veya bir şeyin eylemlerini yönlendirme yeteneği, bir şeyi yöneten veya kontrol eden insan ya da insan grubu olarak ifade etmiştir (Britannica, Yıl Yok). Kontrol kavramı iş kollarında farklı alt dallara ayrılmıştır. Gözetim için bakılması gereken kavram toplumsal veya sosyal kontrol kavramlarıdır.

Modern dünyanın en önemli kavramlarından olan gözetim, güvenlik ve düzen toplumda var olan yapıyı değiştirmiş ve sosyal kontrol yeniden düzenlenmiştir (Bektaş & Bakacak, 2009: 33). Sosyal Kontrol, potansiyel tehdit veya problem oluşturanların davranışları teşvik etmemek, kısıtlamak ya da değiştirmek için çeşitli mekanizmaların ve tekniklerin kullanılmasını içerir (Edwards, 1998: 4).

Kontrol, 20. Yüzyılın yeni toplumunda kitle iletişim araçları tarafından yapılmaktadır (Bektaş & Bakacak, 2009: 37). Gözetimin temel amaçlarından biri kontrol olmuştur. Gözetim ile yapılan suçu engelleme, isyanları bastırma, suçluları bulma kısacası bu gibi eylemlerin yapılmasının nedeni kontrolü sağlamak amacı ile yapılmıştır (Salaman, 2019: 585). Devletin vatandaşlarına sağlamış olduğu güvenlik amacı ile yapılan gözetim ve kontrol Marx'a göre devletin baskı aygıtları aracılığı ile gerçekleşmiştir (Bektaş & Bakacak, 2009: 39).

Kontrol kavramına sosyolojik perspektiften bakıldığında ise bu kavram dış ve iç kontrol olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Dış kontrol uyum formlarını oluşturmuş; Resmi ve Gayri resmi olarak ikiye ayrılmıştır (Özer, 2020). Resmi Sosyal Kontrol yasalar, kanunlar, kurallar ile desteklenmiştir (Economy Pedia, Yıl Yok). Resmi Sosyal kontrol yasaların ve kuralların insan hayatındaki güvenliği arttırmak ve düzensizliği ortadan kaldırmak için yapılmıştır. Resmi Sosyal kontrole uyulmaması doğrultusunda kanunlar ile uygulanan hapis veya para cezası gibi cezalar uygulanmaktadır. Gayri resmi Sosyal Kontrol töreler, adetler, gelenekler ve görgü kuralları ile gerçekleşmektedir (Özer, 2020). Gayri resmi Sosyal Kontrole uyulmaması kişinin diğer kişiler tarafından dışlanması olarak ifade edilmektedir. Gayri Resmi Sosyal kontrolde bahsedilen yazısız kanunlar toplumda yazısız norm olarak ifade edilmiştir. Yazılı olmayan normlar kişilerin aile içinden başlayarak öğrenilen hareketlere bazı sınırlar ve tavırlar koyan kurallar bütünüdür (Tan, 1994: 7). İç Kontrol ise kişinin toplumdan bağımsız olarak öz kontrol ile gerçekleşen normlar olarak ifade edilmiştir (İbicioğlu, vd. 2009: 7). Vicdan ve irade gibi olgular iç sosyal kontrole girmektedir.

Amerikalı sosyolog Edward Ross, sosyal kontrolü kişiler üzerinde oluşturulan bir baskı olarak tanımlamış, Talcott Parsons ise sosyal kontrolün dışsal etkiler ve iç kontrol ile beraber şekillendiğini ve sosyal kontrolün uyum sağlamak ile ilgili olduğunu ifade etmiştir (Evren, 2021: 5). Travis Hirschi ise sosyal kontrol teorisinden söz etmiş ve insanın doğası gereği suça müsait olduğunu ifade etmiştir. Suçun engellenmesi için ise gerekli olanın sosyal bağların kuvvetli olmasıdır (Wickert, 2022).

1785 yılında tasarlanan Panoptikon mimarisi gözetim ve kontrol için yapılmış bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişinin Resmi Sosyal Kontrol ile hapis cezası alması

dışında kişinin iç sosyal kontrol mekanizmalarını devreye sokarak işlediği suçtan dolayı vicdan duygusu ile iradesini birleştirerek iktidar ile uyum içinde olması beklenmiştir. Modern dönem ile beraber değişen toplumsal değişiklikler ve nüfus artışı kontrol pratiklerini genişletmiştir.

Artan nüfus yoğunluğunun beraberinde getirdiği gözetim ve kontrol gereksinimleri devletleri ve polis teşkilatlarının farklı kanıt araçlarına yöneltmiştir. 19. Yüzyılın icatlarından biri olan fotoğraf gözetim ve kontrol mekanizmalarının sağlanması açısından kullanılan bir araçtır. Fotoğrafın gerçeği yansıttığının düşünülmesi, fotoğrafı bir belge ve kanıt aracı haline getirmiştir. Sontag, Fotoğrafın kanıt özelliği olduğundan bahsederek ‘Şüpheli olan bir durumun fotoğrafının gösterilmesi o durumun kanıtlandığını gösterir’ olarak ifade etmiştir (Sontag, 2005: 5). Kanıt ve belge aracı olarak fotoğraf 1841 yıllarında polis teşkilatları tarafından suçluların fotoğraflanması için kullanılmıştır (Özcan, 2022: 94). Suçluların portrelerinden oluşan fotoğraf çekimleri sonrasında Fransız polis memuru Alphonse Bertillon’un ölçü kullanması ile değişmiştir (Görgülü, 2020: 232). Bertillonage olarak geçen bu yöntem suçluların cepheden yüz ve profilden bir fotoğrafından oluşmaktadır (Yavuz, 2018: 413). Polis teşkilatlarında kullanılmaya başlanan bu yöntem suçluların kamera ile uzaklıklarının, kadrjaların, aydınlatmanın ve odak uzaklığının aynı olması özelliği ile uygulanmıştır (Görgülü, 2020: 233). Bertillonage yöntemi günümüzde sabıka fotoğrafları haricinde kimlik kartlarında kullanılmaktadır. Kimlik kartında kullanılan fotoğraflar güvenlik ve kontrol amacı ile kullanılmaktadır. Teknolojik gelişmeler ile fotoğrafın temelini oluşturduğu cihazlar günümüzde kontrol pratiklerinin gerçekleşmesi için kullanılmıştır. Fotoğraf, İHA, mobese, uydu gibi cihazlar ile gerçekleştirilen kontrol insanların güvenliğini temel alan ve insanların uyum içinde yaşamalarını sağlamak için kullanılmıştır. Bunun haricinde günümüz kontrol pratiklerine bilgisayar veri tabanları ve web 2.0 ile hayatımıza girmiş olan sosyal medya mecraları eklenmiştir.

2. BÖLÜM

GÖZETİM ÇAĞINI GÖZETLEMEK VE FOTOĞRAF

2. BÖLÜM

GÖZETİM ÇAĞINI GÖZETLEMEK VE FOTOĞRAF

Modernizm ve düşüncesini merkezine alan panoptikon ile beraber gözetim, mimari tasarıma ve düşünsel bir yapıya dönüşmüştür. Bu dönemle beraber gerçekleşen teknolojik gelişmeler geleceğin toplumlarının gözetim ve kontrol ile olan ilişkisinde belirginleştirmiştir. Modern dönemin gözetim ve kontrol kavramlarıyla toplumsaldaki karşılığı kayıt faaliyetlerini gerekli kılmıştır. Öncesinde matbaa ile başlayan sonrasında telgraf, fotoğraf makinesi, sinema ve bilgisayar gibi icatlar kayıt faaliyetlerini oluşturmuştur.

Modern çağ aynı zamanda bir gözetim ve kontrol çağıdır. Fotoğraf görselliği nedeniyle bu iki kavram açısından işlevseldir. Bunun gerekçesi modern toplum düzeninde belge ve bellek niteliğinin sistemin vazgeçilmez bir niteliği oluşmasıdır. Gisele Freud'un Fotoğraf ve Toplum kitabında fotoğrafın icadının duyurulması ile beraber bahsettiği dönemin Demokratik Parti Başkanı François Arago¹⁵, fotoğrafın bilim, arkeoloji ve astronomi gibi birçok alanda yararlı olacağını söyleyerek fotoğrafın önemli bir buluş olduğunu savunmuştur (Freud, 2016: 24-28). Keşfedilmeyi bekleyen yeni yerler ve olaylar fotoğraf ile aydınlanmıştır. Clarke, fotoğraf kaydedilmeyi bekleyen dünyaya açılan kapıdır ifadesiyle fotoğrafın önemini anlatmıştır (Clarke, 2017: 13). Fotoğrafın icadından sonra kendini farklı yollar ile fotoğrafa veren kişiler keşfedilmemiş dünyanın kapılarını açarak dünyanın kaydını tutmuşlar ve bu çalışmaları belgelemişlerdir. Fotoğrafın görmediğimizi göstermesi, anı durdurarak oluşturduğu gerçeklik ile fotoğraf önemli bir buluş haline gelmiştir. Fotoğraf gerçeğin yanılsanmasını sağlamış ama aynı zamanda gerçeği manipüle etmiştir.

Fotoğrafın gerçeklik illüzyonu yaratması ama aynı zamanda son derece gerçekçiymiş gibi olması kendisini toplum ve yönetimde vazgeçilmez bir hale getirmiştir. Sontag, fotoğraf makinesi ile çekilen bir şeyin sahibi olmaktan söz etmiş ve her şeyin

¹⁵ François Arago (1786-1853), Fransız matematikçi ve politikacı (O'Connor & Robertson, 2006).

fotoğraflanmasını Platon'un mağarasından çıkmaya benzeterek bu sanatın dünyanın koşullarını değiştiğini ifade etmiştir (Sontag, 2008: 19-20).

Gerçekliği en ince ayrıntılarına kadar gören insanın gözünün benzeri olan fotoğraf, gerçeğin çekildiği zamanki bir kopyasını oluşturmuştur. Fotoğrafın anı dondurma eylemi bizi hep o fotoğraf karesindeki anılara ve o zamanki gerçekliğe götürmüştür. Fakat birebir gerçeklik yoktur. Çünkü fotoğraf, anı öldürmesi ile sonrasındaki olayları göstermek yerine sabitlediği anı bize göstermektedir. Clarke, fotoğrafın birebir gerçekliği vermediğini süper ya da tinsel bir gerçekliği yansıttığını söylemiştir (Clarke, 2017: 23). Sontag, kitabında fotoğrafın kanıt özelliği olduğundan bahsetmiştir (Sontag, 2008: 20). Kanıt veya belge olma durumu gözetim için temel teşkil etmektedir. Polis ve askeri teşkilatların delil toplama işlemlerinde fotoğraf bir kanıt ve gözetim aracı olmaktadır. Clarke, fotoğraf makinesinin olay yerlerini, suçluları veya kurbanları kayıt etmek için kullandığını ifade etmiştir (Clarke, 2017: 165). Gözetim sınırlar ötesi bir kavrama sahip olmuş ve farklı coğrafyalarda karşılıklarını bulmuştur.

Fotoğraf çekme faaliyeti modern zamanlarda bir gözetleme aracı olmuştur. Bu neden ile fotoğrafın olduğu her alanda mutlaka gözetim söz konusu olmuştur. Gözetleme faaliyetlerine daha profesyonel olarak bakıldığında, fotoğrafın bir gözetim aracı olarak kullanılmasının denemelerini yapan kişi Nadar'dır. Balon üretimi yapmakta olan Gogard kardeşler ile bir balon tasarlamış ve bu balondan kuş bakışı fotoğraflar çekmiştir. Nadar'ın yapmış olduğu bu deney, fotoğraf ile gözetimin yapılabileceğini göstermiştir.

Fotoğrafın gözetlemede mahir bir araç olması farklı coğrafyalarda fotoğrafa olan ilgiyi arttırmıştır. 19. yüzyılda yeni bir icat olmasına rağmen fotoğraf Osmanlı Devleti döneminde kullanılmıştır. Gezgin fotoğrafçıların Osmanlı topraklarını fotoğraflaması ve dönemin padişahların yeni bir icat olan fotoğrafa göstermiş oldukları ilgi ile bu icat benimsenmeye başlanmıştır (Özendes, 1995: 59-64). Osmanlı'da fotoğrafın gelişmesini sağlayan II. Abdulhamid fotoğrafa çok önem vermiş ve kendisinde fotoğraf çekmiştir (Çiçek, 2018: 4585). Fotoğrafçılara ülkedeki yerleri ve olayları fotoğraflanması konusunda görev vermesi ile fabrikalar, okullar, donanma, askeri birlikler, camiiler, karakollar, turistik alanlar gibi yerler ile ülkeye gelen yabancı devlet adamlarını ve olayların fotoğraflarını çektirerek (Önen, 2016: 46) fotoğraftan gözetim ve kontrol sağlamıştır. Tahta geçişinin 25. Yılında af çıkartan II. Abdülhamid, mahkûmların

fotoğraflarını çekirmiş ve bu fotoğraflara bakarak mahkûmlar hakkında karar vermiştir (Özendes, 2013: 32). Osmanlı Devlet’nde, ülke dışından gelen gezgin fotoğrafçıların devletin çeşitli yerlerini ve Osmanlı halkını fotoğraflaması, fotoğrafı bir gözetleme pratiği olarak göstermiştir. II. Abdülhamid’in fotoğrafa olan ilgisi ve bu icadı gözetim ve kontrol amaçlı kullanması Osmanlı topraklarında fotoğrafın gelişmesini sağlamıştır.

Fotoğrafın farklı coğrafyalarda yayılarak gözetim ve kontrol pratiklerinden birini oluşturmuştur. Kanıt özelliği ile gerçeği yansıttığı düşüncesi ve belge niteliği sunması fotoğrafın önemli bir araç haline gelmesini sağlamıştır. Modern dönemle birlikte gerçekleşen gözetim faaliyetleri günümüzde fotoğraf ve fotoğraf tabanlı araçlarla devam etmektedir. Gözetim çağı olarak adlandırılan çağda fotoğrafın gözetim ve kontrol dışında kayıt aracı olarak kullanılması fotoğrafın ilk çıktığı yıldan bu yana etkisini kaybetmemiştir.

2.1 Gözetim ve Kontrol Aracı olarak Fotoğraf

Fotoğraf bir araç olarak yaşamın, kültürlerin ve belli başlı olayların gelişmesine ve konuların farklı boyutlarda düşülmesine katkı sağlamış bir araçtır. Fotoğraf, toplumsal değişimlerin yaşandığı bir dönemde bulunmuş (Clarke, 2017: 63) ve bu değişimleri takip eden dönemler fotoğrafın gözetim ve kontrol amaçlı kullanılmasını beraberinde getirmiştir. Sistematik bakıldığında öncelikle askeri, güvenlik, sosyolojik ve sanatsal alanlarda başlamakla birlikte gözetim ve kontrol boyutunda fotoğraf kullanılmıştır. Fotoğrafın bulunmasından sonraki süreç içerisinde polis teşkilatları suçlular üzerinde gözetim ve kontrol sağlamak için fotoğrafı kullanmışlardır. Fotoğrafın bu kullanımı, oluşturduğu kanıt ve belge niteliğinden kaynaklanmaktadır. Paris Komünü yandaşlarının fotoğraflarının çekilmesi ve polisin bu çekilen fotoğraf karesi ile suçlu kişileri bulması bir gözetim ve kontrol pratiği örneği olarak gösterilmektedir. (Toksoy, 2019: 498). Savaş alanlarında kullanılmaya başlanan fotoğraf, kanıt, belge veya propaganda niteliği dışında savaş alanlarını gözlemlemiştir (Demirel & Uluç, 2017: 65). İlk fotoğraflanan savaşılarından biri olan ve Roger Fenton tarafından çekilen Kırım Savaşı, fotoğrafik gerçekliğe uzak fotoğraflardan oluşmaktadır. Bunun nedeni dönemin hükümetlerinin fotoğraf çekmek için görevlendirdiği kişilere sansürlü olarak fotoğraf çekmesini istemesinden

kaynaklanmıştır (Toksoy, 2019: 502). Sonrasında gerçekleşen Amerikan İç Savaşı'nda çekilen fotoğraflar sansürsüz bir şekilde fotoğraflanmaya başlamıştır. Gözetim, kanıt ve belge özellikleri fotoğrafı yaşanan olaylar karşısında güçlü bir araç haline getirmiştir. Sontag, savaş alanları ile fotoğrafın ayrılmaz bir ikili olduğundan bahsetmiştir (Sontag, 2005: 198). 19. Yüzyıldan 21. Yüzyıla gelindiğinde ise savaşlarda fotoğraf etkin bir rol oynamakla birlikte farklı gözetim ve kontrol araçlarında savaş alanlarında kullanılmaktadır. Drone ve uydu görüntüleri ile savaş yerleri görülebilmekle birlikte gözetim ve kontrol faaliyetleri bu araçlar ile sağlanmaktadır. Savaş alanları ile beraber suç ve suçun kanıtı olarak değerlendirilen fotoğraf, mobese gibi güvenlik kameraları ile birlikte çalışmaktadır.

Güvenliği sağlamak amacı ile kullanılan fotoğraf sadece dünya coğrafyasındaki olayları gözetlememiş uzayın görülmesi açısından etkin bir rol oynamıştır. Fotoğrafı kullanım alanlarının değişiklik göstermesi fotoğrafın insan gözünün uzantısı olup gözetlediği gerçeğini değiştirmemiştir. Gözün gözetleme dürtüsü fotoğrafın başka alanlarda kullanılmasına olanak sağlamıştır.

2.1.1 Savaşlarda Gözetim ve Fotoğraf

19. yüzyıl teknolojik, toplumsal, kültürel birçok alanda farklı değişimleri beraberinde getirmiştir. Yeni icatların üretildiği bu dönemde fotoğrafta değişmeye ve dönüşmeye başlamıştır. Fotoğraf bu değişim ile birlikte farklı alanlarda kullanılmaya başlanmıştır. Kullanım alanlarından biri olan gözetim için ise fotoğrafçılar farklı yollar izlemişlerdir. Fotoğrafın kullanıldığı alanlardan birisi askeri alanlardır. Bu alan dolayısıyla yeni bir tür olan savaş fotoğrafçılığının çıkmasını sağlamıştır. Fotoğrafçılar savaş alanlarını gözetlemişler ve savaş hakkında veriler toplamışlardır. Örneğin savaş fotoğrafçılarından biri olan Roger Fenton, 1855 yılında İngiliz Hükümeti tarafından Kırım Savaşı'nın fotoğraflarını çekmesi için görevlendirilmiştir. Acı ve şiddet içeren savaş fotoğraflarının asker ailelerini üzeceği düşünülerek Fenton'ın savaşın arka planını fotoğraflanması istenmiştir (Freud, 2016: 97). Bu neden ile Kırım Savaşı fotoğraflarında cephede sohbet eden askerler, boş yolda patlamış bomba kareleri görülmektedir (Yavuz, 2012: 79). Savaş fotoğraflarının sansürlenmesi asker ailelerinin üzülmemesi dışında

kamuoyunun savaşa karşı göstermiş olduğu olumsuz baskıyı engellemek amacıyla taşımaktadır (Freud, 2016: 97-98).

Görsel 14- Roger Fenton, Kırım Savaşı, 1855

Kaynak: <https://www.allworldwars.com/> (Erişim Tarihi: 12.11.2021)

Roger Fenton'nın Kırım Savaşı'nı fotoğraflamasından sonra savaş alanlarında fotoğraf çekmek için birçok fotoğrafçı savaş alanlarına gitmiştir. 1861 yılında başlayıp dört yıl boyunca süren Amerikan İç Savaşı'nda ise Matthew Brady, Alexander Gardner ve Timothy O'Sullivan gibi fotoğrafçılar savaş alanlarını fotoğraflamışlardır. Matthew Brady'nin çekmiş olduğu fotoğraflar savaşın gerçek taraflarını göstermiştir (Hacking, 2015: 131).

Görsel 15- Matthew Brady, Muharebe sonrası, 1862

Kaynak: <http://erhansermet.blogspot.com/> (Erişim Tarihi: 12.09.2022)

Görsel 16- Alexander Gardner, 1862

Kaynak: <https://tr.eferrit.com/> (Erişim Tarihi: 12.09.2022)

Görsel 17- Timothy O'Sullivan, 1862

Kaynak: <https://en.wikipedia.org/> (Erişim Tarihi: 12.09.2022)

Fotoğrafın gerçeği kanıtlayan bir araç olması savaş alanlarında fotoğrafı önemli bir araç haline getirmiştir. Amerikan İç Savaşı'ndan sonra İttifak olarak Avusturalya-Macaristan, Osmanlı İmparatorluğu, Almanya İtilaf olarak ise İngiltere, ABD, Rusya ve Fransa devletleri arasında Birinci Dünya Savaşı çıkmıştır. 1914-1918 yılları arasında olan savaşta görevlendirilen fotoğrafçıların fotoğraf çekmesine izin verilmiştir (Yavuz, 2012:

81). 1. Dünya savaşı sırasında Gelibolu Yarımadası’da kara ve deniz yolu ile yapılan Çanakkale Muharebesi bu savaşın en önemli dönüm noktasından birini oluşturmuştur.

Görsel 18- Çanakkale Muharebiyesi, Türk Askerinin Taarruz Anı, 1915-1916

Kaynak: <https://catab.ktb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 12.09.2022)

Osmanlı Devleti’nin başkenti olan İstanbul’un ele geçirilmesi ve boğazların hakimiyetinin İtilaf devletleri tarafından alınması amaçlanmıştır. Fakat itilaf devletlerinin saldırıları başarısız olmuş ve ciddi kayıplar verilmiştir.

Görsel 19- Çanakkale Muharebiyesi, Yaralıların Taşınmaları, 1915-1916

Kaynak: <https://catab.ktb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 12.09.2022)

1936-1939 yılları arasında yaşanan İspanya İç Savaşı sırasında Robert Capa, Gerda Taro, Antoni Campana ve David Seymour gibi fotoğrafçılar savaş alanlarına girerek savaşı fotoğraflamışlardır.

Görsel 20- Robert Capa, Valilik Sarayındaki Askerler

Kaynak: <https://www.magnumphotos.com/> (Erişim Tarihi: 03.08.2022)

Görsel 21- Robert Capa, Yürürken Ölüm, 1936

Kaynak: <https://www.catawiki.com/>

(Erişim Tarihi: 03.08.2022)

Görsel 22- Gerda Taro, Segovia Cephesi Yaralı Asker, 1937

Kaynak: <https://www.magnumphotos.com/>

(Erişim Tarihi: 03.08.2022)

Görsel 23- Gerda Taro, Cordoba Cephesi, 1937

Kaynak: <https://www.magnumphotos.com/>

(Erişim Tarihi: 03.08.2022)

Görsel 24-David Seymour, Ebro Nehri,1938

Kaynak: <https://www.magnumphotos.com/>

(Erişim Tarihi: 03.08.2022)

Görsel 25- Antoni Campana, Purissima Concepcio Kilisesi

Kaynak: <https://www.museunacional.cat/>

(Erişim Tarihi: 03.08.2022)

İspanya İç Savaşında fotoğraf yapısı gereği gözetim aracı olmuş ve kanıt belge niteliği kullanılmıştır. Ağır ve kullanımı zor olan fotoğraf makineleri 1924 yılında Ermanox¹⁶'un ve 1925 yılında Leica¹⁷'ni çıkması ile rahat olarak taşınabilir bir boyuta gelmişlerdir (Aşar, 2013: 12). Fotoğraf makinelerinin hafiflemesi ve az ışık olsa bile görüntü alabilmesi ile savaş fotoğrafları daha ayrıntılı olarak çekilmiştir (Orhan, 2011: 5).

Fotoğraf makinelerinin gizli olarak kullanılması bazı toplumsal sorunları gün yüzüne çıkartmıştır. Bunlardan birisi 2. Dünya Savaşı öncesi Nazi toplama ve imha kamplarında insanların yaşadığı ortamın fotoğraflarının çekilmesi ile gerçekleşmiştir.

1. Dünya Savaşından sonra Phillipp Scheidemann Almanya'da Weimar Cumhuriyetini kurmuştur (Demirel, 2017: 33). 1918-1933 yılları arasında süren bu cumhuriyet ülkede yaşanan aşırı enflasyon, işsizlik ve siyasi bunalımlar nedeni ile çöküşe geçmiş ve bu çöküş sonucunda Nazi Partisi (Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi) ve Adolf Hitler Almanya'nın yönetimine geçmiştir (Tansü & Göktaş, 2018: 3). Nazi hükümeti, Sosyalist parti ve Nazi hükümetine karşı olan kişiler için hapisane olarak toplama kampları kurulmuş ve sonrasında toplama kamplarını Yahudiler başta olmak üzere azınlıkların hapsedilmesi ile genişletmiştir (Britannica, 2020).

İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte Nazi hükümeti toplama kampında olan mahkûmların emek gücünü kullanmaya başlamıştır. Çalışmayan mahkûmlar genellikle açlıktan ölmüş, çalışan mahkûmlar ise aşırı çalışmaktan ölmüştür (Britannica, 2020). 1940 yılında Nazi hükümeti toplama kamplarının dışında imha kamplarını (ölüm kampı) kurmuştur. Yahudiler başta olmak üzere Nazi hükümetinin karşı çıktığı veya alman halkını bozduğunu iddia ettikleri ikizleri, eşcinselleri imha kamplarına toplamış ve zehirli gaza maruz bırakarak öldürmüştür (Brittanca, 2020). Nazilerin kurmuş olduğu bu kamplarda toplamda 6 milyon civarı insan öldürüldüğü söylenilmektedir (Ozoğlu, 2015). Mahkûmların yaşam koşullarının gizli tutulması sağlanmaya çalışılmıştır (US Holocaust Memorial Museum, 2022).

¹⁶ Ermanox, 1924 yılında Ernemann tarafından üretilmiştir (Museum of Applied Arts and Sciences, 2022).

¹⁷ Leica, 1925'ye Ernst Leitz tarafından üretilmiştir (Fotoğraf Dergisi, 2011).

Fakat kamplardaki bazı kişilere kamp alanlarını fotoğraflaması için görevler verilmiştir. Bu kişilerden biri Mauthausen kampına esir olarak düşen Francesc Boix'tir. Bu fotoğraf çekimleri gözetim ve kontrol faaliyetlerini sağlamanın haricinde savaş sonrası Nazi kamplarında yaşanan olayların açığa çıkmasını sağlamıştır.

Babasından fotoğraf mesleğine bağlı olan Boix, 17 yaşında iken askere alınmış ve sonrasında Nazilerin Mauthausen toplama kampında esir edilmiştir. Burada ağır şartlar altında çalıştırılan Boix'in sonrasında fotoğraf laboratuvarında çalışmasına izin verilmiştir. Francesc Boix fotoğraf laboratuvarında çalışmakla beraber Leica kamerası ile için kamp alanlarının fotoğrafları çekmiştir. Savaşı kaybettikten sonra ise Nazili yetkililer bu fotoğrafları ve negatiflerini yok etmeye çalışmışlardır. Fakat Boix, negatifleri saklamış ve kamp alanından dışarı çıkartmıştır (Mannings, 2018).

Görsel 26-Francesc Boix, Mauthausen Taş Ocağında Çalışan İşçiler

Kaynak: <https://historyrightnow.com/> (Erişim Tarihi: 03.08.2022)

Sonrasında basılan bu negatifler hem Nazi Kamplarında yaşanan durumu açığa çıkartmış ve dönemin yöneticilerinin yargılanmasını sağlamıştır. Fotoğraf burada görünmeyeni ve gizli olanı bize göstermiş ve bir gözetim aracı olmanın dışında mahkemede kullanılarak kanıt aracı olmuştur.

Görsel 27- Francesc Boix, Yıkanmayı bekleyen Mahkumlar

Kaynak: <https://elpais.com/> (Erişim Tarihi: 03.08.2022)

Görsel 28- Francesc Boix, Kamptaki Cesetler

Kaynak: <https://elpais.com/> (Erişim Tarihi: 03.08.2022)

Mauthausen Kampı ve diğer kamplarda aynı olay yaşanmıştır. Frances Boix gibi Margeret Bourke-White'ta diğer kamplarda benzer yaşantıların olduğunu saptamıştır. Dergiler için çalıştığı yıllarda birçok ülkeyi gezerek liderleri, krizleri ve en önemlisi savaşları görüntüleyerek fotoğraflarını geniş kitlelere ulaştırmıştır (Experiencing History, Yıl Yok). Bourke-White, İkinci Dünya Savaşı zamanı ABD hava kuvvetleri için çalışmış ve Nazi toplama kamplarından biri olan Buchenwald toplama kampının fotoğraflarını çekmiştir (Levins, 2018). Bu fotoğraflar Nazi kamplarında yaşanan olayları kanıtlamıştır.

Görsel 29- Margeret Bourke-White, Buchenwald Toplama Kampı

Kaynak: <https://wednesdaywomen.com/> (Erişim Tarihi: 03.08.2022)

Görsel 30- Margeret Bourke-White, Buchenwald Cesetler

Kaynak: <https://visualdiplomacyusa.blogspot.com/> (Erişim Tarihi: 03.08.2022)

1955- 1975 yılları arasında Kuzey Vietnam, Çin Halk Cumhuriyeti ile Güney Vietnam ve Çin Halk Cumhuriyeti arasında gerçekleşen Vietnam Savaşı Modern zamanların sansürsüz olarak gerçekleşen ilk savaşı olmuştur (BBC News, 2015). AP (Associated Press) haber ajansı üyeleri Horst Faas, Nick Ut, Henri Huet, Eddie Adams, Malcolm Browne gibi ünlü fotoğrafçılar savaşı fotoğraflamak için görevlendirilmiştir (BBC News, 2015).

Görsel 31- Horst Faas, Vietnam Savaşı, 1966

Kaynak: <https://www.bbc.com/> (Erişim Tarihi: 12.09.2022).

Görsel 32- Nick Ut, Vietnam Savaşı, 1966

Kaynak: <https://www.bbc.com/> (Erişim Tarihi: 12.09.2022).

Görsel 33- Eddie Adams, Vietnam Savaşı, 1966

Kaynak: <https://www.bbc.com/> (Erişim Tarihi: 12.09.2022).

Savaş alanlarında kanıt ve belge niteliği olarak kullanılan fotoğraf aynı zamanda bir gözetim aracı olmuştur. Ronald L. Haeberle Amerikan askerlerinin katlettikleri çocuk ve kadınların öldürüldüğünü gizli olarak fotoğraflamış ve bu fotoğrafları ülke dışına çıkartarak dergide yayımlatmıştır (Yavuz, 2012: 83).

Görsel 34- Ronald L. Haeberle, My Lai Katliamı, 1968

Kaynak: <https://www.icp.org/> (Erişim Tarihi: 12.09.2022).

Günümüzde yapılan savaşlarda ise fotoğraf bir kanıt aracı olarak devam etmek ile birlikte uydu görüntüleri ve İHA görüntüleri kullanılmaya başlanmıştır. 2021 yılında

başlayan Rusya-Ukrayna arasındaki savaş günümüzde gözetim ve kontrol anlamında teknolojinin yeni nesil araçlarının savaş alanlarına girdiğini göstermiştir. BBC Türk'te yayımlanan Jonathan Beale'nin haberine göre Ukrayna'da Drone tabur ekibi kurulmuş ve drone taburu savaşın kontrolünü gözetim ve kontrolün yeni araçlarından olan drone ile sağlamıştır (Beale, 2022).

Görsel 35- Rusya-Ukrayna Savaşı, Mariupol Şehri Drone Görüntüsü, 2022

Kaynak: <https://www.ntv.com.tr/> (Erişim Tarihi: 12.09.2022).

Dronelerin kullanıldığı savaşta ticari Dronlar az maliyetli olduğu için daha çok kullanılmıştır (Beale, 2022). Drone görüntüleri ile Rusya'nın kuşatması altında olan şehirlerin görüntüleri çekilmiştir. Savaşta kullanılan uydu görüntüleri ile ise askeri birliklerin savaş taktikleri öğrenilmiştir.

Görsel 36 -Rusya-Ukrayna Savaşı, Mariupol Şehri Drone Görüntüsü, 2022

Kaynak: <https://www.ntv.com.tr/> (Erişim Tarihi: 12.09.2022).

Görsel 37- Rusya-Ukrayna Savaşı, Rusya Ordusu, Uydu Görüntüsü, 2022

Kaynak: <https://www.sozcu.com.tr/> (Erişim Tarihi: 12.09.2022).

Fotoğraf savaş alanlarının dışında güvenlik ve kontrol aracı olarak kullanılmıştır. Polis ve askeri Teşkilatlarda fotoğraf gözetim aracının yanı sıra güvenlik ve kontrol aracı olarak kullanılmıştır.

2.1.2 Polis Teşkilatlarında Gözetim ve Fotoğraf

Fotoğrafın sosyal olaylar bakımından polis teşkilatları tarafından gözetim aracı olarak kullanılması 1871 tarihinde gerçekleşmiştir. Dönemin şartlarında ticaret ve üretim merkezlerinin başında gelen Paris'in nüfusunun 4/1'i işçilerden oluşmaktadır (Uztopal, 2021: 23). Yönetimine karşı çıkan işçi sınıfı, bir devlet kurmak istemiş fakat yapı iki ay sonra dönemin hükümeti tarafından yıkılmıştır (Budak, 2018: 141). Bu yıkılmanın ise kaynağı Paris Komünü'ni kuran ve destekleyenlerin olduğu bir fotoğraf karesi olmuştur. Hükümetin eline geçen bu fotoğraf ile hükümete karşı gelen kişiler polis teşkilatlarınca bulunarak kurşuna dizilmiştir (Freund, 2016: 98). Fotoğraf Paris Komünü'nden sonra devletleri için toplumları kontrol edebilmek için kullanılan bir araç haline gelmiştir (Sontag, 2008: 22).

Görsel 38- Paris Komünü 1871

Kaynak: <https://libcom.org/> (Erişim Tarihi: 22.07.2022).

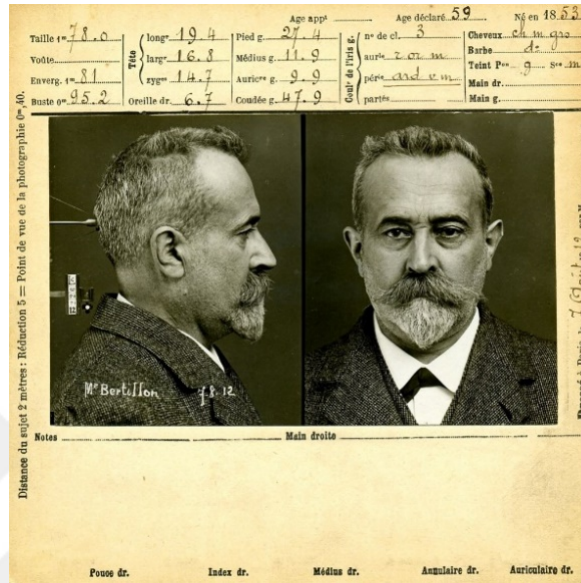

Görsel 39- Paris Komünü 1871

Kaynak: <https://www.rosalux.de/> (Erişim Tarihi: 22.07.2022).

1840'lı yıllarda teknolojik aletleri elinde bulunduran Polis teşkilatları suçluların fotoğraflarını daguerreotype yöntemi ile çekmeye başlamıştır (Oatman, 2016). 1879 yılında Paris Emniyet Teşkilatına katip olarak giden Alphonse Bertillon, suçluların fotoğraflanmasının belirli bir sisteme bağlanmadıkça işe yaramayacağını düşünmüştür. Bunun için sonrasında Bertillonage ismi verilen kendi tekniği ile suçluları fotoğraflamaya başlamıştır. Bertillonage sistemi her suçlunun aynı açıda, aynı uzaklıkta ve aynı ışıktaki çekildiği bir yöntem olmuştur (Görgülü, 2021: 232). Fotoğrafın yanında suçluların kulak, kol, yüz gibi ölçüleri alınarak kayıt tutulmuştur (Hacking, 2015: 147). Bertillonage

yöntemi bütün Avrupa'ya yayılmış ve Parmak izi ile gözetim ortaya çıkana kadar kullanılmıştır (Hancı, vd., 2003: 263). Alphonse Bertillon, bulmuş olduğu bu yöntem ile günümüzde kullanılan biyometrik fotoğrafın temelini oluşturmuştur.

Görsel 40- Bertillonage Yöntemi

Kaynak: <https://commons.wikimedia.org/> (Erişim Tarihi: 31.07.2022)

Görsel 41- Bertillonage Yöntemi

Kaynak: <https://cjcoombs.wordpress.com/> (Erişim Tarihi: 31.07.2022)

Suçluların fotoğraflanıp kayıt altına alınması ile yönetim tarafından daha sistemli gözetim ve kontrol sağlanmaya başlanmıştır. Günümüzde suçluların fotoğraflanıp kayıt altına alması bir güvenlik gereksinimi olarak devam etmektedir. İçişleri Bakanlığı tarafından sürdürülen suçluların yakalama faaliyetlerinde suçluların vesikalık fotoğrafları İçişleri Bakanlığı'nın web sitesinde yayımlanmıştır.

Görsel 42- İçişleri Bakanlığı Tarafından Paylaşılan Suçlular

Kaynak: <http://www.terorarananlar.pol.tr/> (Erişim: 28.07.2022)

* Fotoğraflar Tarafımdan KVKK dikkate alınarak blurlanmıştır.

1800'lü yılların sonralarına doğru fotoğraf sadece güvenlik veya bilinmeyen yerleri keşfetmek ile sınırlı kalmamıştır. Makinelerin farklı boyutlarda üretilmesi fotoğrafın kullanım alanlarını değiştirmiş gözetim sokaklara inmiştir.

2.1.3 Casus Kameralar

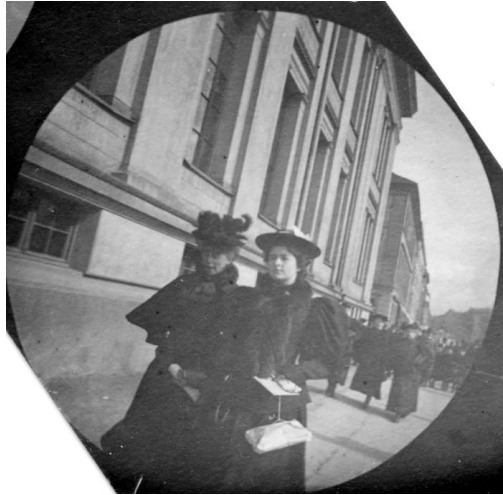
Gizli fotoğraf çekimi fotoğrafın ilk bulunduğundan bu yana çekilen fotoğraf şeklindedir. Yapı olarak her zaman bir gözetleme niteliğini içinde barındıran makinelerin büyük olması gizli çekim açısından elverişsiz olmuştur. Bu nedenle saklanabilir boyutta tasarlanmaya başlanmıştır. Böylelikle fotoğrafçılar istedikleri yerde gizli olarak fotoğraflar çekme faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. 1886 yılında Robert D. Gray tarafından CP Strin kameraları üretilmiştir. Bu kameralara 14-17 cm arasında plaka konulmuştur. 6 adet fotoğraf çekmek mümkün olan bu kameralar yelek kamera veya casus kamera olarak adlandırılmıştır. Küçük objektifi sayesinde fotoğrafçılar yeleklerinin iliginden objektifi geçirerek fotoğraf çekmişlerdir. (Exıbart Editorial Staff, Yıl Yok).

Görsel 43- CP Strin Kamera

Kaynak: <https://www.exibartstreet.com/> (Erişim: 28.07.2022)

CP Strin kamera ile fotoğraf çekenlerden birisi Olso Üniversitesi Matematik bölümü öğrencisi Carl Stormer olmuştur. Aşık olduğu kadının fotoğrafını çekmek için 1890 yılında satın almış olduğu kamera ile eğitimini tamamlayana kadar yeğinin içine yerleştirmiş olduğu kamera ile Olso halkının gündelik yaşamlarını fotoğraflamıştır (Kiernan, 2019).

Görsel 44- Carl Stormer

Kaynak:
<https://www.exibartstreet.com/>
(Erişim:28.07.2022)

Görsel 45- Carl Stormer

(Kaynak:
<https://www.exibartstreet.com/>
(Erişim:28.07.2022)

Görsel 46- Carl Stormer

Kaynak:

<https://www.exibartstreet.com/>

(Erişim:28.07.2022)

Görsel 47- Carl Stormer

Kaynak:

<https://www.exibartstreet.com/>

(Erişim:28.07.2022)

İlk çıkan fotoğraf makinelerine kıyasla daha rahat taşınabilen CP Strin kameralardan sonra fotoğraf makineleri Kodak¹⁸, Ermanox¹⁹ ve Leica²⁰ makinelerinin üretilmesi ile küçülmeye başlamıştır. Makinelerin küçülmesi ile beraber gözetim içeren gizli fotoğrafları çekmek daha kolay bir hale gelmiş ve fotoğrafçılar toplumsal olaylar başta olmak üzere toplumu ve dönemi fotoğraflamışlardır. Makinesini giysisinin içine gizleyerek gizli fotoğraf çeken fotoğrafçılardan biri Lewis Hine'dir. 1892-1932 yılları arasında 12 milyondan fazla göçmen Ellis Adasına gelmiştir (Szlezák, 2009: 72). Amerikalı fotoğrafçı Hine, New York Üniversitesi Sosyoloji bölümünden mezun olduktan sonra öğretmenlik yaptığı kurumdaki Frank Manny'i dinleyerek Ellis Adasının

¹⁸ Kodak, 1889'da George. Eastman tarafından kurulmuştur. Üretilen ilk makine Brownie Camera'dır (Gök, 2016: 59).

¹⁹ Ermanox, 1924 yılında Ernemann tarafından üretilmiştir (Museum of Applied Arts and Sciences, 2022).

²⁰ Leica, 1925'ye Ernst Leitz tarafından üretilmiştir (Fotoğraf Dergisi, 2011).

fotoğraflarını çekmiştir (Oral, 2005: 98). Öğrencileri ile birlikte Ellis Adasına giden Hine, göçün belgelenmesi dışında insanların orada yaşadıkları bekleyişi ve umutlarını fotoğraflamak istemiştir (Yıldız, 2019).

Görsel 48- Lewis Hine, Ellis adası, 1907

Kaynak: <https://www.bbc.com/> (Erişim:06.10.2022)

Görsel 49- Lewis Hine, Ellis adası, 1908

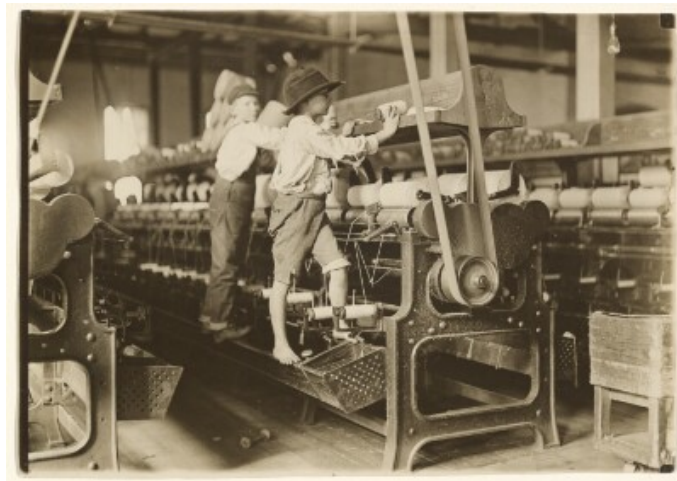
Kaynak: <https://www.brooklynmuseum.org/> (Erişim:06.10.2022)

Lewis Hine sonrasında Ulusal Çocuk Emeği Komitesi'nde fotoğrafçı olarak çalışmıştır. Komitede fotoğrafçılık yaparken ise Amerika'da maden, pamuk gibi fabrikalarda ve dışarıda ağır şartlarda çalışan çocuk işçilerin fotoğraflarını çekmiştir. Hine fotoğrafları çekmek için makinesi ile birlikte kimliğinde gizlemiştir (Küçük, 2019). Lewis Hine'nin fabrikalarda çalışan çocuk işçileri fotoğraflayıp bunları basına yansıtması ile çocukları koruyucu yasalar çıkmasını sağlamıştır (Freund, 2016: 99).

Görsel 50- Lewis Hine, Çocuk İşçiler, 1908

Kaynak: <https://www.bbc.com/> (Erişim:28.07.2022)

Görsel 51- Lewis Hine, Çocuk İşçiler, 1909

Kaynak: <https://www.getty.edu/art> (Erişim:28.07.2022)

Fotoğrafın sosyolojik çalışmalar ile birleşmesi berberinde toplumsal sorunların özölmesinde katkı sağlamıştır. Fotoğraf burada bilinmeyeniy göstermiş ve gözetim-kontrol aracı olmuştur. Yaşamın her alanına giren fotoğraf gazete ve dergilerde güncelin gözlenmesi olarak gerçek bir kontrol aracı olmuştur. Gazetelerde ise fotoğrafa yer verilmesi Almanya’da başlamıştır (Freund, 2016: 101). Foto muhabirler mesleklerini icra ederken şartlarına göre formasyonlarını geliştirmişlerdir. Bu mesleğin önemli temsilcilerinden biri Erich Salomon’dur. Avukat olan Salomon bir reklam ajansında çalışırken Ermanox fotoğraf makinesi almış ve 1928 yılında bir cinayet davasının görölmesi sırasında mahkeme salonunda gizli fotoğraf çekmiştir. Makinesini Fötr şapkasına gizleyerek fotoğraf çeken Salomon, kimseye fark ettirmeden fotoğraf çeken fotoğrafçılardan biri olmuştur (International Center of Photography). Fotoğraf makinesi ve tripotunu ustalıkla gizleyebilmesi ile meclis, konsolosluk, mahkeme salonları ve özel devlet toplantılarına katılarak fotoğraflar çekmiştir.

Görsel 52- Erich Salomon, The Hague, 1930

Kaynak: <https://www.icp.org/> (Erişim:29.07.2022)

Görsel 53- Erich Salomon, House of Deputies, 1935

Kaynak: <https://www.icp.org/> (Erişim:29.07.2022)

Görsel 54- Erich Salomon, Judge of the Supreme Court of the Netherlands, 1936

Kaynak: <https://www.icp.org/> (Erişim:29.07.2022)

2.1.4 Hava Fotoğrafı ve Gözetim

Kanıt ve belge özelliği sağlayan fotoğraf sadece karada değil havada da kullanılmıştır. Günümüzde İHA gibi icatların temelini oluşturan hava fotoğrafçılığının ilk temsilcisi Nadar olmuştur. Balon icadı yapan mucitler ile iş birliği yapmış ve büyük bir balon tasarlatmıştır. Fakat karanlık oda malzemelerinin balonun içinde olması gerekliliği ve poz süresinin uzun olmasından ve çeşitli hava olaylarının sonucu Nadar'ın bu denemesi defalarca başarısız olmuştur (Freud, 2016: 43). Nadar, balon ile fotoğraf çekmeyi denemesi hava fotoğrafçılığı alanında bir temel oluşturmuştur. Özellikle savaş alanlarında düşman hareketlerinin gözlenmesi açısından fayda sağlamıştır. Nadar Paris işgali sırasında ise askeri antlaşma ile bölgenin ve düşmanın hareketlerini izlemesi amacı ile görevlendirilmiştir.

Görsel 55- Nadar Otoportre,1863

Kaynak: <https://www.sl.nsw.gov.au/collection-items/felix-nadar-balloon-late-1860s> (Erişim Tarihi: 12.02.2022)

İlk olarak Nadar'ın balondan fotoğraf çekmesi ile başlayan hava fotoğrafçılığını sonrasında James Wallace Black bir hava balonu ile Boston üzerinden uçarken Boston şehrinin havadan fotoğraflarını çekmiştir (American Association of State Highway and Transportation Officials, 2020). Black'in "Boston as the Eagle and Wild Goose See It"

olarak adlandırdığı bu fotoğraf, günümüze kadar ulaşan hava fotoğraflarının ilklerinden biri olma özelliği taşımıştır (Norman, 2021).

Görsel 56- James Wallace Black, Boston as the Eagle and Wild Goose See It, 1860

Kaynak: <https://www.metmuseum.org/> (Erişim Tarihi: 12.09.2022)

Hava fotoğrafçılığında balonlardan sonra uçurtmalar kullanılmaya başlanmıştır. 1882 yılında başlayan Uçurtma Fotoğrafçılığının öncüsü meteorolog E.D Archibald olmuştur. 1889 yılında ise Fransız fotoğrafçı Arthur Batut uçurtma ile fotoğraf çekmiştir.

Görsel 57- Arthur Batut, Labruguiere, 1889

Kaynak: <https://en.wikipedia.org/> (Erişim Tarihi: 12.09.2022)

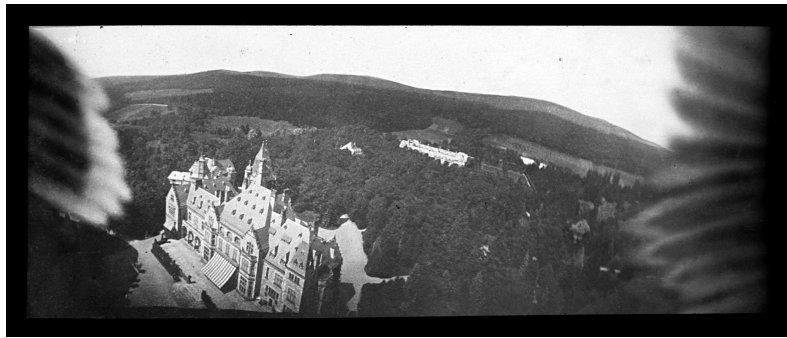
1906 yılında ise yaşanan San Francisco depreminin uçurtma ile havadan fotoğrafı çekilmiştir (Library Of Congress, 2021). George Lawrence, uçurtmaları birleştirerek kamera yerleştirmiş ve San Fransisco depremini Panoramik olarak fotoğraflamıştır (DenHoed, 2018).

Görsel 58- George Lawrence, San Francisco Depremi, 1906

Kaynak: <https://en.wikipedia.org/> (Erişim Tarihi: 12.09.2022)

1907 yılında eczacılık mesleği ile ilgilenen Julius Neubronner, hobi amaçlı fotoğraf ile ilgilenmiştir. Eczacılık alanında kullandığı kuşların gidip dönmemesini merak etmesi üzerine kuşların taşıyabilecekleri bir kamera üretmiştir. Neubronner'in kuşların boyunlarına astığı bu kamera ile kuşların gittikleri güzergahları gözetlemiştir. Fotoğraflar kuşlar uçarken zamanlayıcı ile çekildiklerinden kaynaklı flu, yamuk kadrırlı çıkmış ve bazende kuşların kanatları kadrırla yansımıştır (DenHoed, 2018). Savaş dönemlerinde havadan gözetimin önemi düşüldüğünde önemli olan bu icat Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra üretilecek olan hava araçlarının temelini oluşturmuştur.

Görsel 59-Julius Neubronner, Güvercin Kamera,1907

Kaynak: <https://www.geographyrealm.com/before-there-were-drones-using-pigeons-for-aerial-photography/> (Erişim Tarihi: 12.02.2022)

Görsel 60- Julius Neubronner, Güvercin Kemera,1907

Kaynak: <https://www.newyorker.com/culture/photo-booth/the-turn-of-the-century-pigeons-that-photographed-earth-from-above>

(Erişim Tarihi:12.02.2022)

Neubronner tarafından yapılan bu çalışma değerli kabul edilmektedir. Neubronner, Birinci Dünya Savaşı için orduda görevlendirilmiştir. Savaşın ilk zamanları kullanılan bu güvercin kameralar savaşın sonlarına doğru gereksiz görülmüş ve kullanımı kaldırılmıştır.

Hava fotoğrafçılığı gözetim ve kontrol açısından yeni bir manzara yaratarak daha fazla alan kullanmayı sağlamıştır. Kentlerin planlanması ve kent sorunlarının çözülmesinde ve sonuçların değerlendirilmesi açısından yeni gözetim materyalleri oluşmuştur.

2.1.5 Osmanlı Devleti’nde Fotoğrafın Gözetim Amaçlı Kullanılması

Fotoğraf icadından kısa bir süre sonra bütün dünyaya hızlı bir şekilde yayılmış ve gelişmeye başlamıştır. Gözetim ve kontrol araçlarından biri olan fotoğraf, 19. Yüzyılda gözetim, kanıt, belge ve sınıflandırma aracı haline gelmiştir. Dünyayı etkileyen buluşun 19 Ağustos 1839 yılında kabul edilmesinden sonra Osmanlı’da çıkan 28 Ekim 1839 tarihli (19 Şaban 1255) Takvim-i Vekayi gazetesinin 186. Sayısında fotoğrafın icadı duyurulmuştur (Özendes, 1995: 26, 2013: 15, Atay, 2002).

Osmanlı toprakları Avrupa ülkeleri tarafından merak edilen bir coğrafya haline gelmiştir. Oryantalist düşünce ile Doğu coğrafyasının Batı tarafından merak edilmesi fotoğrafı oryantalist bir araca dönüştürmüştür (Gülaçtı, 2018: 86). Bu neden ile giyim, yaşam tarzı, örf ve adetler başta olmak üzere Batı'nın Doğu olarak nitelediği Osmanlı toplumu fotoğraf ile gözetlenmiştir (Gülaçtı, 2017: 214).

Görsel 61- Sebah & Joaillier, 1885

Kaynak: <http://www.fotografya.gen.tr/TR,404/engin-ozendes.html>

(Erişim tarihi:08.10.2022)

Osmanlı İmparatorluğu'nda fotoğraf icadının duyurulmasından sonra Müslüman ve Musevi kökenli halk fotoğrafın bir tasvir olduğunu düşünerek bu icadı sorgulamışlardır. Bu nedenle Osmanlı topraklarında ilk fotoğrafçılar Ermeni ve Hristiyan kökenlidir (Özendes, 1995: 19). Müslüman halkın fotoğrafı sonradan benimsemesinin en önemli faktörü II. Abdülhamid olmuştur. Sultan'ın resim ve müzik haricinde fotoğrafla ilgilenmesi ve sarayda bir atölye kurdurması, fotoğrafa verdiği değeri göstermiştir (Özendes, 1995: 32-35). 1872 yılında ise Osmanlı okullarında fotoğraf dersi verilmeye başlanmıştır (Çolak, 2022: 364). Askeri okullarda fotoğraf dersi verilmeye başlanması ile askeri okul öğrencileri ve saray fotoğrafçıları Sultan'ın emri ile Osmanlı topraklarında bulunan cami, okul, yol, devlet daireleri, hastaneler, fabrikalar, arkeoloji alanları gibi yerleri fotoğraflamaya başlamıştır (Çiçek, 2018: 4588). Sultan, aynı zamanda yabancı devlet adamlarının ziyaretlerini ve İmparatorlukta gerçekleşen büyük açılışların

fotoğraflanmasını istemiş ve bu fotoğraflardan güncel durumu izlemiştir (Özendes, 1995: 30).

Sultan'ın güncel durumu fotoğraf ile izlemesi, fotoğrafın Batı dışında Osmanlı topraklarında da gözetim ve kontrol amacı ile kullanıldığını göstermektedir.

Görsel 62- Yıldız Saray Albümü, Edirne Sarayı

Kaynak: <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90631---0006.jpg>

(Erişim tarihi:21.06.2022)

Görsel 63- Yıldız Saray Albümü, Hicaz Demiryolu-Suriye

Kaynak: <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90605---0094.jpg>

(Erişim tarihi:21.06.2022)

Görsel 64- Yıldız Saray Albümü, Darıuşşafaka Talebeleri

Kaynak: <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90834---0028.jpg>

(Erişim tarihi:21.06.2022)

Görsel 65- Yıldız Saray Albümü, Avrupalı Bir Veliahdın Ziyareti

Kaynak: <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/779-40---0016.jpg>

(Erişim tarihi:21.06.2022)

Gözetim ve kontrol aracı olarak fotoğraf Osmanlı'da polis teşkilatlarınca kullanılmaya başlanmıştır. II. Abdülhamit mahkumların fotoğraflarını çekirtirerek suçlu albümleri oluşturmuş (Sarıyıldız,2008:185), tahta çıkışının 25. Yılında ise bu fotoğraflara bakarak mahkûmlar hakkında karar vermiştir (Özendes, 1995: 28). Fizyonomist olduğu bilinen Sultan, dönemin önemli ailelerin çocuklarının

fotoğraflarına bakarak hangi alanda eğitim almaları gerektiğine karar vermiştir (Özendes, 1995: 28, 2013: 32).

Görsel 66- Yıldız Saray Albümü- Suçlular

Katl Maddesinden Dolayı On Beş Seneye Mahkum Kara Ali Bin Ali Nam Şahıdır.

Kaynak: <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/91290---0090.jpg>

Görsel 67- Yıldız Saray Albümü- Suçlular

Balıkçı Muhsin Reis bin Mehmed

Kaynak: <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/91285---0050.jpg>

(Erişim tarihi:21.06.2022)

Abdülhamid'in çekirmiş olduğu bu fotoğraflar aynı zamanda dönemin kültürel ve sosyal kimliğini tanımlamaktadır. Askeri, Savaş, ticaret yolları, günlük yaşam gibi farklı konularda çekilmiş fotoğraflardan oluşan Yıldız fotoğraf Albümü'nde toplanmıştır. Yıldız fotoğraf albümü Osmanlı İmparatorluğu'nun fotoğrafın batıdaki anlamına tekabül eden bir şekilde kullanıldığını göstermiştir. Bu gösterge öncelikle gözetim anlamında fotoğrafın belge işlevinin son derece kabul edildiğinin kanıtıdır.

Fotoğrafın Osmanlı coğrafyasına yayılmasındaki etkenlerden biri gezgin fotoğrafçılardır. Gezgin fotoğrafçılar ilk olarak Osmanlı topraklarında manzara fotoğrafları çekmiş sonrasında ise sosyal çevreyi ve insanları fotoğraflamaya başlamışlardır (Özendes, 1995: 59-64). Gezgin fotoğrafçılar Osmanlı topraklarına yerleşerek stüdyo kurmuşlardır. Bunlardan ilki Padişahın emri ile Kırım Savaşını fotoğraflayan James Robertson'du. (Özendes, 1995: 66, Öztüncay, 2003: 101). İlk yerli stüdyoyu açan fotoğrafçı ise Basile Kargopulo olmuştur. Sonrasında ise Osmanlı'nın önemli fotoğrafçıları Pascal Sebah ve Abdullah Biraderler gibi isimler stüdyolarını açarak fotoğraf çekmeye başlamışlardır (Çiçek, 2018: 4584).

2.2 Tekniğin Yeni Nesil Olanakları ve Gözetim

Fotoğrafın çeşitli işlevlerinin olması özellikle güvenlik ve kontrol problemlerini ortadan kaldırmada önemli işlev görmüştür. Fotoğrafın gelişmesine paralel olarak zoom ve telanın kullanılması mesafenin ortadan kalkmasını sağlamıştır. Analog sistemlerden dijital sistemlere 20. Yüzyılda başlayan geçiş fotoğrafın değişimini beraberinde getirmekle birlikte fotoğrafik belgeler işleme transfer edilme ve paylaşılma durumlarını oluşturmuştur. Tekniğin yeni olanaklarına bakıldığında fotoğrafın getirdiği zenginlik göz ardı edilmemelidir.

Fotoğrafın tekniğin yeni olanakları ile oluşturduğu gözetim ve kontrol çalışmalarına Mobese, İHA (İnsansız Hava Araçları) ve uydu gibi araçlar eklenmiştir. Bu cihazlar günümüz (2022) gözetim faaliyetlerinin başında gelerek güvenlik ve kontrolü

sağlamıştır. Mobese olarak bilinen güvenlik kameraların temel kullanım alanı suçla mücadele ve suçu önleme ile beraber halkın güvenliğini sağlamaktır (Çapar, 2010: 89). İHA veya diğer adı ile Drone'lar ise 2015 yılında yaygınlaşmaya başlayan havadan bir göz gibi yeryüzünü izleyen pilotsuz hava araçlarını oluşturmaktadır (Cansun, 2021: 19). İHA'ların amaçlarına göre farklı tasarımları bulunmaktadır. Kullanım alanlarına göre silahlı (SİHA) veya silahsız olarak üretilen bu cihazlar güvenlik amacıyla kullanılmaktadır. Uydular ise yapay olarak insan tarafından üretilen ve dünyanın yörüngesine yerleştirilen cihazlardır. Uydular GPS ile çalışmakla birlikte yeryüzünün fotoğrafını çekebilen gözetim ve kontrol amaçlı kullanılan araçlardır.

Günümüz gözetim ve kontrol pratiklerinde kullanılan Mobese, İHA veya uydu görüntülerinin fotoğraf çekerek görüntü oluşturma, fotoğrafın gözetim faaliyetleri açısından 21. Yüzyılda etkisini kaybetmemiş mahir bir araç olduğunu göstermektedir.

2.2.1 Mobese Kameraları

CCTV (Closed Circuit Television) olarak geçen ve Türkiye'de Mobil Elektronik Sistem Entegrasyonu (Mobese) olarak geçen kameralar, gözetim sistemlerinden birini oluşturur. Dünyada ilk defa 1990 yıllarında İngiltere'de kullanılan bu kameralar Türkiye'de ise ilk olarak 2001 yılında Diyarbakır'da araç takip uygulaması amacı ile kullanılmıştır (Özer, 2022: 480-481). Suç ve suça ilişkin durumların engellenmesi ve halkı güvende tutmak için kullanılan Mobese sistemleri kamera, lens, kayıt cihazı, sinyal bağlantı ve monitör ile oluşturulan bir sistemdir (Özer, 2022: 478). 24 saat izlenme yapabilen mobese sistemleri sokak, cadde, kamu kuruluşları, özel sektör alanları, şehir giriş ve çıkışları gibi yerlere yerleştirilmiştir. Polis dışında belediye ve kuruluşların kendi kullanım ve gözetlemesi açısından kameralar yerleştirdikleri bilinmektedir. Polisin kullandığı bu kameralar ile suçun ortaya çıkması, suçlunun yakalanması ve mahkemeye delil olarak kullanılması ile yaşanan suç olaylarının önüne geçilmeye çalışılmıştır (Çevik & Filiz, 2008). Mobeselerin suçla mücadele kapsamında yararlı olduğu düşüncesi hakimdir (Taşçı, 2016: 160). Gözetim ve kontrol aracı olarak her alanda kullanılması halkı güvende hissettirmiştir. Fakat en temel olarak gözetim faaliyetlerinin içinde olan mobeselerin toplumu denetleme amacı ile kullanılıyor olması ve sürekli insanları

gözetime tabi tutması ile korkan ve endişe duyan bir halkın oluştuğu düşünülmüştür (Tümurkan, 2010; Sucu, 2011: 131; Günaydın, 2014).

Görsel 68- Mobese Kameraları

Kaynak: <https://www.bbc.com/news/uk-scotland-south-scotland-48743900> (Erişim tarihi:23.07.2022)

Artan dünya nüfusu ile mobese kameralarının sayısı artmaktadır. Her alanda kullanılan bu kameraları direk suçluyu aramakla birlikte suçu olmayan insanları da gözetlemektedir. Bu durum Gary Marx'ın gözetimi sözcük anlamı olan 'şüpheli olma durumuna' uymadığı görüşünü akıllara getirmiştir. Şüpheli olmayan ve suç işlememiş bir kişinin kameralar tarafından takip edilmesi özel hayat açısından mahremiyetin ortadan kalktığını düşündürmektedir. Kameralara yüz tanıma, ses kaydetme, plaka okuma gibi özelliklerin eklenmiştir. 360 derece çekim yapabilen bu kameralar kişinin yüzünü veya sesini tanımlayarak suçluyu yakalayabilmektedir (Taşçı, 2016: 168). Buna bir örnek olarak 200 milyon kamera sistemi olduğu söylenen Çin hükümetinin polis teşkilatı, 2018 yılında kalabalık bir konser alanında yüz tanımlama sistemlerini kullanarak aranan suçluları yakalamıştır (Göbel, 2018).

Güvenlik açısından kullanılmasının avantajlı olabildiği bu eylem kişilerin özel hayatlarına müdahale edebilmektedir. Kişinin sokağa çıktığından itibaren mobeselerden izlenmesi, kişinin hal ve hareketlerine dikkat etmesi ve ruh halini sürekli korumaya çalışmasına sebebiyet vermiştir (Günaydın, 2014: 94-95). Bu durum ise bireysel kısıtlanmayı getirmiştir. Kişinin hak ve özgürlüğü ile birlikte özel hayatının korunması için kanunlar ve yasalar oluşturulmuştur. Fakat mobese sistemleri ile alakalı yasa ve kanunlar olması ve kişinin sadece yasal izinle izlenmesi durumu mobese sistemleri ile

bağdaşmayan bir durumdur. Mobeseler belli bir izin olmadan herkesi izleyebilmektedir. Mobese kamera kayıtlarına sadece polislerin ulaşabileceği ifade edilmektedir (Taşçı, 2016: 172). Fakat internet sitelerinde bazı bölgelerin geçmiş zamanki Mobese görüntülerine ulaşım sağlanabilmektedir. Bu görüntüler Mobese kameraları ile birlikte 360 derece dönebilen kameralar vasıtasıyla çekilmektedir.

Görsel 69- Mobese Kamerası, Bursa Fevzi Çakmak Caddesi

Kaynak: <https://www.canlimobese.com/> (Erişim tarihi:23.07.2022)

Görsel 70- Mobese Kamerası, İstanbul Taksim Meydanı

Kaynak: <https://www.canlimobese.com/> (Erişim tarihi:23.07.2022)

Mobese benzeri güvenlik kameraları güvenliğin sağlanması açısından şirket ve apartmanlarda kullanılmaktadır. Kurum ve kuruluşların kullanma amacı çalışanlarının güvenliğini sağlamak ve dijital bir panoptikon olarak çalışanlarını izlemek amacı ile kullanıldığı görülmektedir.

Görsel 71- Mobese Kameraları

Kaynak: <https://www.loginguvenlik.com/> (Erişim tarihi:23.07.2022)

Ev veya apartmanlarda kullanılmaya başlayan güvenlik önlemlerinin temeli ise 1995 yılında alarm sistemlerinin kurulması ile başlamıştır. Apartmanlarda veya sitelerde kullanılan güvenlik kameraları ise yabancı kişiyi tespit etmek veya suçlu kişiyi bulmak amacı ile kullanılmaktadır.

Suç ve suçu önlemek, halkı ve devletleri güvende tutmak amacı ile havadan gerçekleşen gözetim pratikleride kullanılmaktadır. Günümüzde gözetim ve kontrol aracı olarak kullanılan hava araçları İHA'lardır.

2.2.2 İHA (İnsansız Hava Aracı, Drone)

Havadan görüntünün kökenleri fotoğrafçı Nadar'a kadar dayanmaktadır. Nadar, sıcak hava balonu kullanarak Paris'in yukarıdan fotoğrafını çekmiştir (Dora, 2022: 67). Teknolojik faaliyetlerin gelişmesi ile havadan gözetleme faaliyetlerinde önemli adımlar atılmıştır. Yukarıda hava fotoğrafçılığı bölümünde bahsettiğimiz balon, uçurtma ve kuşlar bu alanda kullanılan araçlardır. Günümüze bakıldığında İnsansız hava araçlarının yakın dönem gelişmelerin dikkate değer olduğunu belirtmeliyiz. Havadan gözetime olanak sağlayan bir teknolojik ürünlerden biri olan İHA (İnsansız Hava Aracı) günümüzde gerek kolluk kuvvetleri, gazeteciler ve siviller arasında kullanılan gözetleme ve kontrol olarak dahil pek çok işlevi ile karşımıza çıkmaktadır. GPS kontrolüne sahip içinde pilot olmadan otomatik gidebilen cihazlar İHA (İnsansız Hava Aracı) veya Drone

olarak tanımlanmıştır (Kahveci & Can, 2017: 512). İHA'lar ilk olarak askeri amaçlar ile kullanılmıştır (Kavaklı, 2018: 161).

Görsel 72- İHA (İnsansız Hava Aracı)

Kaynak: <https://www.iha.com.tr/> (Erişim tarihi:24.07.2022)

Günümüzde ise askeri amaç dışında polis, medya, hava olayları, takip, bilimsel çalışmalar gibi alanlarda kullanılmakla birlikte sivil olarakta kullanılması mümkün hale gelmiştir (Kaşlı, 2022: 330). Devletin kontrol amacı ile kullandığı insansız hava araçları askeri birliklerce savaş alanlarında, sınırlarda; Polis teşkilatlarında ise kentlerin güvenliğinin sağlanması, suçla mücadele, trafik gibi alanlarda kullanılmış ve kullanılmaya günümüzde devam edilmektedir.

Görsel 73- İHA-Drone

Kaynak: <https://www.defenceturk.net/> (Erişim tarihi:24.07.2022)

Güvenlik açısından gözetimi sağlayan bu araçlar aynı zamanda sivillerin kullanabileceği bir sektör haline gelmiştir. Özel iş yerleri veya kişiler izin verilen alanlarda İHA'lar kullanmaktadır. Fakat Polis, askeri veya sivillerce kullanılan bu aletlerle yukarıdan alınan

kayıtlar geniş ölçekli olduklarından başka insanların mahremiyetine tehdit olarak algılanmaya başlanmıştır (Kavaklı, 2018: 161).

Güvenlik dışında gazetecilik alanında kullanılan İHA'lar haber ortaya çıkarma esnasında bazı gizlilik problemlerini ortaya çıkartmış ve etik değerleri sorgulatmıştır. Paparazziler tarafından kullanılan bu cihazlarla ev, bahçe ve özel alan mahremiyetleri tehlikeye atılmaktadır. Sivil olarak kullanılan İHA'larda bulunan video ve fotoğraf çekme ve ses kayıt özelliği bulunması ve kullanılması sadece paparazzilerin değil kişilerin başka kişileri gözetlemek için kullandığı bir araca dönüşmüştür.

2.2.3 Uydu Görüntüleri

Uydular gözetim açısından önemli birer araçtır. Uydu TDK tarafından “Farklı amaçlar ile fırlatılan ve kapalı bir yörünge çizerek yer çevresinde dolanan bir araç” olarak tanımlanmıştır (TDK, Yıl Yok). Britannica’da ise “Uzaya gönderilen, dünya, ay, güneş veya farklı bir gezegenin etrafında hareket eden makine” olarak ifade edilmiştir (Britannica, Yıl Yok). Uydular kullanım alanlarına göre çeşitlendirilmiştir. Gözlem uyduları, gözetleme uyduları, haberleşme uyduları, meteoroloji uyduları, biyoloji uyduları, gökbilim uyduları, seyrüsefer uyduları, anti uydu silah sistemleri buna örneklerdir (Kaşıkara, 2018).

İlk uydu çalışması 1912 yılında Alman Mühendis Alfred Maul tarafından fotoğraf kamerası yerleştirdiği cihazı 700 m yüksekliğe fırlatması ile gerçekleşmiştir (Önder, 1999). Bu denemden sonra ise 1957 yılında ilk yapay uydu SPUTNİK 1 SSCB tarafından uzaya gönderilmiştir (Aydın, 2006: 6). Uydular sonraki süreçlerde ise SSCB ve ABD tarafından askeri amaçlar doğrultusunda kullanılmıştır (Şeker, 2022: 114). Askeri olarak başlayan uydu sistemleri teknolojinin gelişmesi ile birlikte sivil hayatta kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde kullandığımız cep telefonu, bilgisayar gibi araçların entegrasyonu iletişim uyduları ile sağlanmaktadır (Şeker, 2022: 105). Konum veya GPS uyduları Google Maps ve Google Earth gibi uygulamalarda veri sağlamaktadır. Askeri amaçlı kullanılan keşif ve gözlem uyduları ise istihbarat toplamak amacı ile

kullanılmaktadır. Uydular askeri veya sivil kullanım alanları fark etmeksizin gözetim yapabilen araçlardır. Bunun nedeni uydu araçlarında kamera sistemlerinin bulunmasıdır. Fotoğrafın temel yapısı gereği gözetim yapmaya müsait bir araçtır. NASA uydulara yerleştirilen kameraların temelini Nadar'ın balon ile fotoğraf çekmesine dayandırmaktadır (NASA, Yıl Yok). Yüksek çözünürlükte fotoğraf çekebilen uydu kameraları mekan veya konum fark etmeksizin gözetim yapabilmektedir (Çetin & Asıl, 2017: 192).

Askeri amaçlar ile devletler tarafından kullanılan uydu sistemleri zamanla ticari bir alana dönüşmeye başlamıştır. Google, Maxar, Space Imaging, SpaceX, Planet gibi firmalar bunlara örnek olarak verilmektedir. Google sahip olduğu Maps ve Earth uygulamalarında navigasyon uydularının yanı sıra uydu görüntülerini de kullanmaktadır. Maxar şirketi ise ABD'nin %90 oranında istihbarat sağladığını ifade etmektedir (Maxar, Yıl Yok). Uydu sistemlerinin 24 saat gözetim yapabilmesi haricinde ticari uydular (Brown, 2019), 15 santime kadar yakın çekim yapabilmektedir (Space Imaging, Yıl Yok). BBC ise Amerika'nın 10 santimden küçük nesneleri ayırt edebildiğini açıklamıştır (Dickerson, 2015). Uyduların yüksek çözünürlüklü ve yakından görüntü alabilecek duruma gelmesi, özel hayatın gizliliği konusunda sorun oluşturmuştur. Planet Şirketi'nin tüm Dünya'nın günlük olarak görüntülenebileceğini ifade etmesi (Planet, 2022), kişilerin yakın zamanda olmasa bile ileriki uydu teknolojilerinde gözetlenebileceğini göstermiştir. Günümüz uydu teknolojilerinin bir arabayı görece kadar güçlü olduğu fakat araba modeli ve plakasının görüntülenmesi açısından zayıf kaldığı ifade edilmektedir (Brown, 2019). Fakat geçmişteki uydu teknolojilerinin daha az bir ölçekle almış olduğu görüntünün günümüz teknolojilerinde 10-15 santimetre arasına düşmesi ileriki uydu sistemlerinde daha yakından görüntü alınabileceğini göstermektedir.

18 Ocak 2022 verilerine göre Dünya çevresinde 4,550 tane uydu bulunmakta ve bu uyduların %36'lık kısmını SpaceX uyduları oluşturmaktadır (DEWEsorf, 2022). SpaceX uyduları Elon Musk'un Starlink Şirketine ait uydu sistemleridir. Musk, Dünya çevresine 42.000 uydu sistemi yerleştirerek en hızlı kablosuz internet sistemini kurmayı hedeflemektedir (Özcan, 2020). Dünya çevresinde her geçen gün sayısı artan uydu sistemleri gözetim ve kontrol faaliyetlerinin daha fazla artacağını

göstermektedir. Uydu sistemleri ile sağlanan görüntüler aynı zamanda kanıt özelliği taşımaktadır. Buna örnek olarak, 2013 yılında bir kişinin evinin arka bahçesinde marihuana yetiştirdiğine dair ihbar alan polis, Google Earth ile gözetim ve kontrol sağlayarak kişiyi tutuklamıştır (Johnston, 2013). Çin hükümetinin ise Xijiang eyaletindeki Uygur kamplarının varlığını reddetmesi üzerine insan hakları aktivistleri, kampların gözetleme kulelerini ve jiletli çevrili çitlerini göstermek için uydu görüntülerinden yararlanmışlardır (Beam, 2019).

Uydu görüntüleri ile sağlanan gözetim ve kontrol günümüzde hala kanıt aracı olarak kullanılmaktadır. 2022 yılında Rusya-Ukrayna arasında başlayan savaşta uydu görüntüleri ülkelerin askeri hareketlerini gözlemlemeleri açısından önem taşımıştır.

Görsel 74- Rusya-Ukrayna Savaşı, Uydu görüntüleri, 2022

Kaynak: <https://www.cnnturk.com/> (Erişim tarihi:15.08.2022)

2.3 11 Eylül Saldırılarının Gözetim ve Kontrol Açısından Önemi

Amerika Birleşik Devletleri'nde 11 Eylül 2001 günü gerçekleşen saldırı en büyük terör saldırılarından biri olarak kabul edilmiştir. Bu saldırı sonrasında bütün ülkelerde alınan önlemler gözetimi kaçınılmaz bir hale getirmiştir (Demircan, 2018: 2054). 11 Eylül 2001 günü Amerika'da bulunan Dünya Ticaret Merkezi'ne Birleşik Hava Yolları (93 ve 175sefer sayılı) ve Amerika Hava yollarına (11 ve 77 sefer sayılı) 4 yolcu uçağı teröristler tarafından kaçırılmış ve bu kaçırılan uçakların iki tanesi Dünya Ticaret Merkezi'ne bir tanesi Pentagon'a bir tanesi ise Pensylvannia'ya yöneltilmiştir (Uytun,

2009: 33). Saldırıları sonucunda İkiz Kuleler olarakta bilinen Dünya Ticaret binası 102 dakika içinde yıkılmış ve bu saldırılar sonucunda 3 bine yakın insan hayatını kaybetmiştir (BBC Türk, 2019).

Görsel 75- 11 Eylül Dünya Ticaret Merkezi Terör Saldırısı, 2001

Kaynak: <https://www.bbc.com/> (Erişim tarihi:15.08.2022)

Görsel 76- 11 Eylül Dünya Ticaret Merkezi Terör Saldırısı, 2001

Kaynak: <https://www.wsj.com/story/> (Erişim tarihi:15.08.2022)

Dünya Ticaret Merkezi'ne olan saldırının aynı zamanlarında Pentagon²¹ Binası'na saldırı düzenlenmiştir. Aynı terör örgütünün üstlendiği bu saldırıda 125 kişi hayatını kaybetmiştir (Thorntn, 2022).

Görsel 77- 11 Eylül Pentagon Terör Saldırısı, 2001

Kaynak: <https://education.nationalgeographic.org/>

(Erişim tarihi:15.08.2022)

Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'da olan bu terör saldırıları sonucu güvenlik ve kontrol faaliyetleri artırılmıştır (Erdoğan, 2013: 22). Devletler bu faaliyetleri sürdürebilmek için sıkı bir gözetim faaliyeti sürdürmeyi istemiştir. Terör olaylarından korkan ve güvenliğini isteyen halk ise gözetim faaliyetlerinin uygulanmasına razı olmuştur. Güvenlik açısından gözetimin gerekli olduğu düşünülse bile alında gözetim meşru bir hale getirilmiştir (Demircan, 2018: 2054).

11 Eylül günü gerçekleşen saldırıları, bütün dünya televizyon ekranlarında canlı olarak izlemiş ve bu durum insanlarda korku yaratmıştır (Bauman & Lyon, 2020: 83). Canlı olarak izlenen bu saldırı sonrası ABD ve diğer ülkeler güvenlik önlemlerini arttırmıştır. Saldırı sonrasında ABD Hükümeti'nin 2 Ekim 2001 yılında çıkardığı Vatanseverlik Kanunu ile insanların gizli olarak dinlenmesine, gözetlenmesine ve veri tabanlarının kontrol edilmesine izin vermiştir (Demircan, 2018: 2055). 2003 yılında ise

yeniden düzenlenen yasada telefon kayıtları, e-posta, kredi ve banka numaraları eklenerek gözetimin boyutu arttırılmıştır (Lyon, 2003). CCTV kameraları, biyometrik, kimlik kartları, drone, parmak izi ve ses kayıt cihazları bu saldırı sonrasında büyük oranda kullanılmaya başlanmıştır. ABD'nin dışında Avrupa ülkeleri terör ile mücadele kapsamında çalışmalar yapmıştır. Birleşik Krallık 2001 yılında Anti Terörizm, Suç ve Güvenlik Kanununu çıkartmış (Özdel & Dönmez, 2016: 266) ve bu kanunla birlikte polis ve istihbarat servislerine bilgi aktarımını kolaylaştırmıştır (Özkan & Demirci, 2021: 298). Almanya ise güvenlik paketi açıklanmış ve aynı şekilde polis ve istihbarat servislerinin yetkilerini arttırmıştır (Erdoğan, 2013: 22). Türkiye'de ise terör ile mücadele kapsamında 2010 yılında Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı kurulmuştur (Yılmaz, 2011: 375).

11 Eylül ile birlikte ABD başta olmak üzere Dünya'nın her ülkesinde uygulanan güvenlik adı altındaki gözetim faaliyetleri büyük bir Panoptikonda sisteminin dünyaya hakim olduğunu göstermiştir. Panoptikon'da varolan içten kabullenme durumu 11 Eylül terör saldırılarından sonra insanların terör eylemlerinden sonra tekrarlanmıştır. Kendini güvende hissetmek isteyen ülke vatandaşları mecburi olarak gözetimi kabullenmiş ve bu durumu içselleştirmişlerdir.

3. BÖLÜM

YENİ SİSTEM ÖNERİLERİNDE FOTOĞRAFİK KÜLTÜR VE BEKLENTİLER

3. BÖLÜM

YENİ SİSTEM ÖNERİLERİNDE FOTOĞRAFİK KÜLTÜR VE BEKLENTİLER

Fotoğraf 1. ve 2. Bölümde analiz ettiğimiz üzere gözetim ve kontrol kavramı açısından önemli hale gelmiştir. Dışarıdan bizi izleyen göz olarak fotoğraf makinesi bizi Tanrı gibi gözetlemektedir (İkizoğlu, 2020: 130). Fotoğraf ve benzeri kayıt araçlarının bu özelliği gerçeği yansıttığı ama aynı zamanda bir yanılsama olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. John Berger, fotoğrafın gerçeğin taklidi olmadığını; zamanın bir belgesi, ayak izi gibi gerçeğin kendisinden direk çıkarılmış bir şey olarak ifade etmektedir (Berger, 2003: 71). Fotoğrafın gerçeği yansıtıyor olması bu aracı aynı zamanda bir kanıt aracı yapmıştır (Sontag, 2008: 22).

Bütün bu birikimler çerçevesinde 21. Yüzyılın gözetim ve kontrol önerilerinde fotoğraf ve fotoğrafa dayalı teknolojilerin etkili olacağını düşündürmektedir. Böyle bir yaklaşımda bulunmamızın sebebi sanal gerçeklik, karma gerçeklik, arttırılmış gerçeklik ve metaverse gibi birtakım gerçeklikler, sosyal medya mecraları ve Google Maps, Google Earth gibi uygulamalarda fotoğrafın kullanılıyor olmasıdır. Fotoğraf böylelikle yeni sistem önerilerindeki önemini ortaya çıkartmıştır. Görselliğin gittikçe arttığı günümüzde yeni sistem önerilerinde fotoğrafın olmadığını düşündüğümüzde sadece gözetim ve kontrol anlamında değil yaşamın pek çok alanında büyük aksaklıkların olacağı düşünülmektedir.

Her çağa uyum sağlayabilen fotoğraf, her dönemin yenilikleri ile kendini geliştirmiştir. Gözetim alanında yapılan yenilikler ile fotoğraftan yola çıkarak Google Maps, Google Earth gibi sistemler ile mobese, İHA ve uydu görüntüleri yeni sistemin uygulamalarında gözetimin pratikleri çeşitlenerek gelişmektedir. Kamera sistemleri teknolojik olarak GPS özellikleriyle konum gözetimi sağlayabilecek niteliğe ulaşmıştır. Yeni medyanın türevi olan sosyal medya mecraları gözetim ve kontrolü bir ihtiyaç haline dönüştürmüştür. Sosyal medyadaki fotoğrafın niteliği karşılıklı konsensüs ile gözetim ve kontrolü hayatımızın içine normalleştirmiş bir konuma getirmiştir. Sosyal medya mecralarında fotoğrafın bu şekilde kullanılması gözetim ve kontrolün popülerize edilmiş halidir.

Değişen teknoloji ile birlikte fotoğraf sadece tekniğin yeni olanaklarının bir aracı olarak kalmamış, ilk olarak 1992 yılında Neal Stephenson tarafından adlandırılan ‘metaverse’²² kavramında yerini almıştır. İnsanın 3 boyutlu olarak gördüğünü 2 boyuta indirgeyen fotoğrafın, metaverse’lerde 3 boyutlu yeni bir tür oluşturacağı düşünülmektedir (Hughes, 2022). Metaverse’te bir para birimi olan NFT, biricik özellikleri olan bir tokendir (Şenkardeş, 2021: 155). Fotoğraf ve sanat eserlerinde kullanılabilen NFT’nin katmış olduğu biriciklik Walter Benjamin’in eserlerin eşsiz olduğunu ifade ettiği ‘aura’ ile benzeşmektedir. Fotoğraf bir NFT olarak meta evrenlerde biricik bir duruma gelmiştir. Aynı zamanda bir fotoğraf uygulaması olan Facebok’un kurucusu Mark Zuckerberg’in 2021 yılında Facebook şirketinin adını ‘Meta’ olarak değiştirmesi sosyal medyadan başlayıp sanal evrene doğru genişleyen bir dünyada olduğumuzu açıklamaktadır (BBC Türk, 2021). Metaverse dünyası sanal bir dünyayı oluşturmakla birlikte kişilere farklı olanaklar sağlamıştır. Sanal gerçeklik (VR), artırılmış gerçeklik (AR), karma gerçeklik (MR) gibi farklı aktiviteler sağlayan bu sanal evren gerçekliğin yeniden oluşmasını sağlamıştır (Demir & Değerli, 2022: 184).

Metaverse ile kurulan sanal evrenlerde kişiler kendilerine benzer avatarlar²³ oluşturarak çevrimiçi sanal dünyada gezinme olanağı sağlamışlardır. (Secondlife, 2021). Oluşturulan bu avatarlar ile kişiler sosyalleşme, çalışma, gezme gibi eylemlerini sanal bir ortamda gerçekleştirebilmektedir (Handan, 2022). Gözetim ve kontrol açısından ise metaverse’ler kendi içlerinde meta bilgiler ile faaliyetleri sağlamaktadır. Fotoğrafik tasarımın olduğu meta ortamları klasik anlamda fotoğraftan farklıdır. Metaverse yeni sistem önerisi olarak fotoğrafı meta aracı olarak kullanmaktadır. ‘Ready Player One’²⁴ filminde gördüğümüz avatarların fotoğraf çekme eylemi sosyal medya mecralarında fotoğrafın kullanılmasına benzeyerek bir gözetim ve kontrol pratiği olmuştur. Filmde

²² Metaverse, ‘meta’ (sonra, öte) ve ‘verse’(evren) kelimelerinden oluşan sanal bir evreni ifade etmektedir (Kuş, 2021: 247).

²³ Avatarlar, İnsana özgü davranışlarla oluşturulan bireyin bir temsilidir (Nazlı & diğerleri, 2022: 1100).

²⁴ Ready Player One, Stephen Spielberg’in yönetmenliğini yaptığı 2018 yapımı bilimkurgu filmidir (IMDB, 2018).

gördüğümüz fotoğraf çekme eylemi, sanal evrenlerde fotoğrafın gözetim ve kontrol aracı olarak kullanılmasına açık bir araç olduğunu göstermiştir. Fotoğrafın yeni sistem önerilerinde oluşan kültüre katkısı bulunmaktadır. Bu kültür global bir kültürdür dolayısıyla bu kültür ideolojisi globalizasyonu desteklemektedir.

Herşeyin dijitalleştiği yeni sistem önerilerinde Sadık Tumay'ın üzerinde durduğu dijitalizm kavramı, yeni sistem önerilerinin oluşturduğu kültürde fotoğrafik durumunda rolünü belirginleştirmektedir. Fotoğraf ve dijitalizmin karşılıkları bulunduğunu ifade eden Tumay, fotoğrafın kimyasal süreçten dijital sayısal bir üretime dönüştüğünü ve dijitalizm sayesinde fotoğrafın yeni düzene hakim olmasının kolaylaştığını ifade etmiştir (Tumay,2010:2). İçinde bulunduğumuz 21. Yüzyıl teknolojik anlamda 20. Yüzyıla göre gelişim göstermiştir. Bu bağlamda dijital sistemler daha yaygın olarak kullanılmaya başlanmış ve fotoğraf bu dijital evrende daha fazla karşılık bulmaya başlanmıştır.

3.1 Gözetim Çağında ve Sonrasında Fotoğraf

21. yüzyılda fotoğraf, 19. ve 20. Yüzyıllardaki kullanım alanlarına ilaveten daha etkin halde kullanılmaya başlanmıştır. Uzmanlık alanlarına göre fotoğrafın kullanım alanları belirginleşmiştir. Bilimsel, sanatsal, sağlık ve güvenlik gibi pek çok disiplinin vazgeçilmezi haline gelmiştir.

Baudelaire fotoğrafı resmi öldürecek bir araç olarak görmüş ve fotoğrafın bilim ve sanatın değersiz bir uşağı olarak ifade etmiştir (Baudelaire, 1956: 231-232). Fakat fotoğrafın toplum içerisinde her alanda yer alması fotoğrafı özellikle gözetim ve kontrol mekanizması açısından önemli bir araç haline getirmiştir. Lev Monovich yeni medyanın ortaya çıkış sürecini 'Daguerreotype' ve bilgisayar sistemlerine dayandırmaktadır (Manovich, 1999). İnsanlara ideolojik inançları oluşturmak, doğum günleri, iş kayıtları veya sabıka kayıtları gibi kayıtların tutulması için geliştirdiklerini ifade etmiştir. Manovich'in kayıt tutma sistemi ile ilgili bu yaklaşımı fotoğrafın bir kanıt aracı olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Susan Sontag ise fotoğrafın bir kanıt aracı olduğunu doğrulayarak (2008: 20) fotoğraf çekmenin dünyayla kurulan bir bağ olduğunu ve bütün

olayları aynı düzeye çeken kronik bir röntgen ilişkisi içinde olduğundan söylemiştir. (Sontag, 2008: 27).

“Mutlak Geri Tepme” kitabında Heidegger’in ‘çerçeveleme’ kelimesini kullanan Zizek, çerçevelemenin insanın üzerinde ona meydan okuyan, kurguların gerçeği ortaya çıkartmak için bir araya getirilmesi olarak ifade ederek çerçevelemeyi kendini ifşa etme şekli olarak açıklamaktadır. Fotoğrafa bir çerçeve olarak baktığımızda fotoğrafın gerçeğin yanılsamasını oluşturan bir ifşa aracı olarak görülmektedir (Zizek, 2020: 93-94).

Günümüzde fotoğraf, toplumların gözetlenmesi açısından önemli bir araç haline gelmiştir. Dolayısıyla sistemler tarafından toplumu gözetlemek daha ötesinde röntgenlemek bir takım mahremiyet ve güvenlik ile ilgili konularda sorunların ortaya çıkabileceğine yönelik görüşleri kuvvetlendirmiştir. Fotoğrafın, röntgencilik ile ilişkisi gizli olanı çekmesinden ve mahremiyeti ortadan kaldırmasından kaynaklanmaktadır. Fotoğraf ve mahremiyet ilişkisi güvenlik ve kontrol adı altında toplandığında bir sorun olarak görülmemiştir. Fakat fotoğrafın doğası gereği gözetleme yapması bazı mahremi alanlara girmesine neden olmuştur.

Magnum fotoğrafçıları Thomas Dworzak , Paolo Pellegrin , Alec Soth , Bieke Depoorter ve Newsha Tavakolian EIDOS Vakfı ile iş birliği içerisinde Six Romanias isimli projelerinde Romanya halkının tarihi kalıntıları araştırmışlar ve fotoğrafı hem bir kanıt hem de bir gözetim materyali olarak kullanmışlardır. Özellikle Thomas Dworzak’ın 2018 yılında yapmış olduğu çalışması gözetimin mahremiyet ile ters düşmesini göstermiştir. Dworzak, Romanya Gizli Servisi’nin arşivinden aldığı fotoğraflar 1982-1988 yılları arasında ABD Kütüphanesi önündeki kameradan çekilmiş fotoğraflardan oluşmaktadır (Magnum Photos, 2018).

Görsel 78- Thomas Dworzak, Six Romanias, 2016

Kaynak:<https://www.magnumphotos.com/> (Erişim tarihi:22.08.2022)

Günümüzde yukarıda bahsettiğimiz konu haricinde dergi gibi basılı yayınlarda fotoğrafın ticari ve teşhir olarak kullanılmaktadır. Buna örnek olarak verebileceğimiz erotik dergiler fotoğrafın teşhir bağlamında kullanıldığını ve ticari kazanç elde edilmek için satılan ürünlerdir. Fotoğrafın erotik olup olmaması beden çıplaklığı üzerinden değerlendirilmemelidir (About, 2014). Mahremiyet olarak ifade edilen kişinin özel hayatını yansıtan ev yaşamında mahremi bir alan olarak değerlendirilmektedir. Kişilerin kendi ev ortamlarında izlenilmesi ve görüntü oluşturulması fotoğrafın gözetim amacı haricinde teşhir aracı olarak kullanıldığını göstermektedir. Örnek olarak Shizuka Yokomizo, ‘Sevgili Yabancı’ serisi ile gözetleyen ve gözetlenen arasındaki yüzleşmeyi fotoğraflamıştır (Museum of Contemporary Photography, 2007). Sevgili Yabancı serisi için insanlara mektup gönderen Yokomizo, akşam on dakika boyunca pencerenin önünde durulmasını, kabul etmeyenlerin ise perdelerini kapalı tutmalarını istemiştir. Fotoğraf çekilmesine izin veren kişiler pencerenin önünde beklerken sanatçı tripodunu koyarak poz veren insanların fotoğraflarını çekmiştir. Fotoğrafları çekilenler ise çekenin kim olduğunu bilmemekle birlikte aslında bir yabancıya kendilerini çekmek için izin vermişlerdir (Robert, 2021).

Yokomizu’nun yapmış olduğu bu Sevgili Yabancı serisindeki insanlar bilinçli olarak fotoğraflamayı kabul etmişlerdir. Fotoğraflarda bir gizlilik yoktur. Tek gizli olan kendilerini kimin fotoğraf çektiğini bilmemeleridir. Çalışma gizli olmasa bile yine de bir

gözetimi içinde barındırmaktadır. Pencerenin önünde duran insanların evlerinin içinin gözüküyor olması, kişilerin yaşadığı yer ve durum hakkında bir gözetim olarak değerlendirilebilmektedir. Psikolojik olan bir durumu sanatçı gözetim ve kontrol haricinde sanat bağlamında kullanmıştır.

Görsel 79- Shizuka Yokomizu, Sevgili Yabancı, 1998-2000

Kaynak: <https://pen-online.com//> (Erişim tarihi:22.08.2022)

Görsel 80- Shizuka Yokomizu, Sevgili Yabancı, 1998-2000

Kaynak: <https://pen-online.com//> (Erişim tarihi:22.08.2022)

Fotoğrafın tamamen gizli olarak kullanıldığı çalışmalarda bulunmaktadır. Bu çalışmalardan biri Michael Wolf tarafından gerçekleştirilmiştir. Wolf, ilk olarak 1995 yılında başka bir olayı fotoğraflamaya gittiği Tokyo’da tek hattın geçtiği bir istasyonda kalabalık metronun içindeki insanları çekmiştir (Macdonald, 2017). 2010 yılında ise bu seriyi devam ettirmiştir. Wolf, metro yolculuğunda insanların yaşadıklarını bir gözlemci olarak gizli fotoğraflamıştır.

Görsel 81- Michael Wolf, Tokyo Compression

Kaynak:<https://photomichaelwolf.com/> (Erişim tarihi:22.08.2022)

Görsel 82- Michael Wolf, Tokyo Compression

Kaynak:<https://photomichaelwolf.com/> (Erişim tarihi:22.08.2022)

3.1.1 Gerçeklikler arası Konum ve Fotoğraf

Günümüzde konuşulan konulardan biri olan gerçekler arasılık veya sanallık gözetim faaliyetlerini içinde barındırmıştır. Gözetimin teknolojik uygulamalarından biri olan fotoğraf 21. Yüzyılda farklı nitelikler kazanmıştır. Bu nitelikler birtakım uygulamalarda karşılıklarını bulmaktadır.

Sanal evrenle birlikte hayatımıza giren arttırılmış gerçeklik (ing: Augmented Reality / AR), sanal gerçeklik (ing: Virtual Reality/ VR) ve karma gerçeklik (ing: Mixed Reality / MR) kavramları yeni nesil teknolojik imkanlar sağlamıştır. Gerçek ortam sanal ortama doğru geçmeye başlamıştır. 2019 pandemisi ile birlikte arttırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik ve karma gerçeklik gündeme gelmeye başlamış ve bu çerçevede oyunlar, görüşmeler ve sergi gibi etkinlikler yapılmıştır. Gerçekliklerin oluşturduğu bu ortamlarda fotoğraf, video, ses gibi araçlar kullanılmaktadır. Sanal bir ortam sağlayan bu alanlar gözetim ve kontrol aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Fotoğrafın veya fotoğraf temelli araçların kullanıldığı bu evrenlerde gözetim ve kontrol kaçınılmaz olarak gerçekleşmektedir. Bilgisayar sistemlerinin gelişmesi ile birlikte ortaya çıkan yapay zeka ise metinlerin görselleştirilmesi dışında gözetim ve kontrol faaliyetleri açısından kullanılmaya başlayan yeni teknolojik bir gözetim ve kontrol aracı haline gelmiştir.

3.1.1.1 Sanal Gerçeklik (Virtual Reality / VR), Fotoğraf ve Gözetim

Sanal gerçeklik, bilgisayar tarafından tasarlanan ve gerçeğin kopyasını oluşturan sistemlerdir (Kayabaşı, 2005: 151). Karşılıklı iletişim imkanı yaratan sanal gerçeklik 3 boyutludur (Bayraktar & Kaleli, 2007: 1). 2019 Pandemisi ile birlikte gündeme gelen sanal gerçekliğin gerçekliğin tarihi daha eskiye dayanmaktadır.

Sanal gerçeklik uygulaması ilk olarak 1962 yılında ‘Sensorama’ simülatörü ile çıkmıştır. Morton Heilig tarafından tasarlanan bu simülatör içerisinde beş adet kısa filmi barındırmış ve sanal gerçekliğin en erken örneklerinden biri olmuştur (Norman, Yıl Yok). Sensorama’dan sonra gelişen bilgisayar teknolojileri ile birlikte sanal gerçeklik

simulatorleri bilgisayarlar ile oluşturulmaya başlanmıştır. Sanal gerçeklik, bilgisayardan tarafından yaratılan ve gerçekmiş hissi veren bir modeldir (Bayraktar & Kaleli, 2007: 2). Sanal Gerçeklik oyun, eğlence, ticaret gibi alanlarda kullanılmıştır (İpek, 2020: 1065). Bilgisayar destekli yapılan simulatorler 3D olarak yapılmıştır

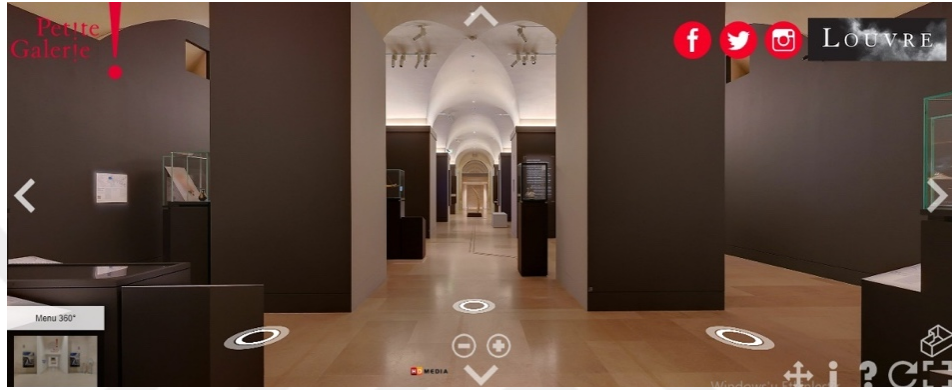

Görsel 83- Morton Heilig, Sensorama, 1962

Kaynak: www.historyofinformation.com (Erişim tarihi:15.09.2022)

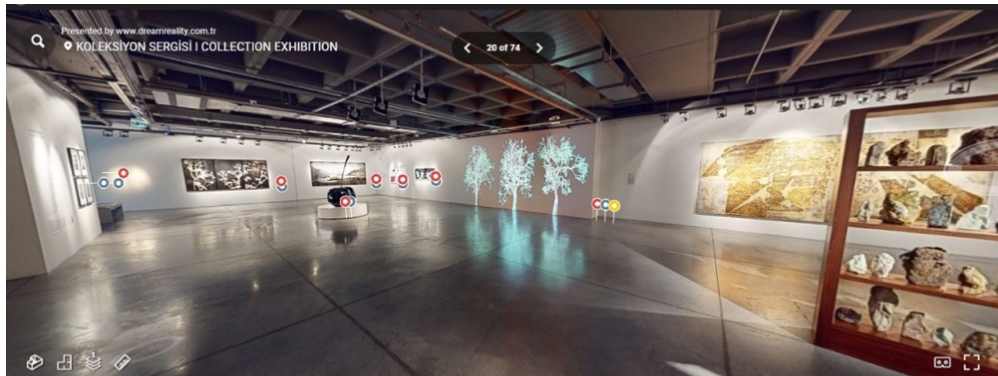
Sanal gerçek bir dünya yaratma amacı ile yapılan bu yapı gerçek gibi algılanmasına karşı insan bilinci sanallıktan uzak yapay bir gerçeklikte olduğunun farkına varmaktadır (İpek, 2020: 1066). Sanat alanında karşılığı bulunan sanal gerçeklik ile sergi salonları kurulmuş veya var olan sergi salonları sanal gerçeklik ile birleştirilerek izleyicinin gerçekten sergi salonunu geziyor izlenimi vermesi sağlanmıştır. Sergi salonları dışında müze veya tarihi yerlerin 360 derece görüntüleri oluşturulmuştur. Sanal sergiler Bilgisayar, tablet veya telefon gibi araçlarla gezilmesi dışında VR gözlükler ile gezilmektedir. Dünyaca Ünlü sergi salonları ve müzeler pandemi zamanında gelemeyen ziyaretçileri için galeri ve müzelerini sanal gerçekliğe çevirmişlerdir. Pandemi koşulları ile beraber yeni sanal sergiler açılmıştır. Sanal bir mimari yaratılarak oluşturulan sergi mekanları, kişilerin gerçek bir sergi salonu geziyormuş hissi vermek için tasarlanmıştır.

Akıllı araçlardan gerçekleştirilen sanat faaliyetleri sanal gerçeklik ile farklı bir boyuta yönelmiştir. Virtual Reality olarak geçen bu kavram arttırılmış gerçeklik ile benzer özellik bulundurmakla birlikte iki ayrı gerçekliği oluşturmuşlardır (Kaplan, 2021: 80). Arttırılmış gerçekliğin içinde bulunduğu bu mekanların tek farklı gezme modüllerinin olmasıdır.

Görsel 84- Louvre Müzesi, Sanal Sergi

Kaynak: <https://petitegalerie.louvre.fr/visite-virtuelle/saison6/>
(Erişim tarihi:15.09.2022)

Görsel 85- İstanbul Modern, Koleksiyon Sergisi

Kaynak: <https://www.dreamreality.com.tr/3d-model/istanbul-modern-koleksiyon-sergisi/fullscreen> (Erişim tarihi:15.09.2022)

Görsel 86- Art Cloud Gallery, Vaka, 2021

Kaynak: <http://artcloudgallery.com/vaka-case/> (Erişim tarihi:15.09.2022)

Görsel 87- Art Cloud Gallery, Disiplinlerarsı Karma Sergi, 2022

Kaynak: <http://artcloudgallery.com/disiplinlerarasi-karma-sergi-2/>
(Erişim tarihi:15.09.2022)

Sanal sergilerin oluşması için bilgisayar destekli programlar kullanılmıştır. Sanal gerçeklik simülasyonlarında video gibi gördüğümüz sistemler her bir bölümü birer fotoğraf karesinden oluşmaktadır. Eserlerin fotoğraflanmasından başlayan bu süreç sonrasında mimari planın içine (gerçek sergi salonları hariç) yerleştirilmiştir. Gezilmenin sağlanması için bilgisayar programları sergiyi fotoğraflamış ve bu fotoğraflar birleştirilerek sanal gerçeklik simülasyonu oluşturulmuştur. Gerçekte var olan sergi

salonların sanal gerçeklik simülasyonuna dönüştürülmesi için galerilerin her açıdan çekilen fotoğrafları programlar ile birleştirilmiştir.

Sanat alanında büyük bir yenilik getiren sanal gerçeklik aynı zamanda tıp, askeri, mühendislik, psikoloji, eğlence gibi alanlarda kullanılan bir ortamdır (Aydın, 2021: 10). Sanal evrenlerin her alanda kullanılıyor olması sanal gerçekliği gözetim ve kontrol aracına haline getirmiştir. Tamamen tasarlanmış ve yapay bir ortamda oluşturulan bu evrenlerde kişiler kendi avatarlarını oluşturarak sanal evrenlerde var olmaya başlamışlardır (Bozat & Dedeoğlu, 2018: 932). Kullanıcı kendine benzer bir avatar oluşturmak için kendisine ait bilgileri paylaşmaktadır. Bazı durumlarda kişi kendine benzemeyen başka avatar karakteri oluşturmaktadır. Sanal evrenlerde gözetim ve kontrol mekanizmaları ilk önce kişinin kendi bilgilerini vermesi ile başlamaktadır. Sonrasında ise kendisi gibi başka avatarlar veya sanal evren sahipleri tarafından gözetlenmiştir. Sanal gerçekliği oluşturan evrenlere gözetim ve kontrol mekanizmasının uygulanması sinematografik olarak ele alınmıştır. “Ready Player One” filmi sanal gerçekliği gösteren bir filmidir. Filmde kişilerin gerçek dünyada mutlu olmadıkları ve yaşamak istedikleri hayatı sanal bir evren olan Oasis’te yaşadıklarını anlatmaktadır. İnsanlar kendilerine benzer veya kendi gerçek görünümlerinden tamamen farklı avatarlar ile Oasis’e giriş yapmaktadır. Oasis’in kurucusu Holliday, vasiyetinde sanal evren içinde gerçekleşen yarışları kazanan ve 3 anahtarı bulan kişinin Oasis’in yönetebileceğini ifade etmiştir. Parzival adlı kullanıcı ise sanal evren içerisinde bulunan hafıza odalarına giderek burada Holliday’ın Oasis’i kurarken yaşadığı olayları izleyerek yarışları çözmeye çalışmıştır. Parzival’in araba yarışını kazanıp ilk anahtarı kazanması sonucu şirketi yöneticisi Nolan Sorrento tarafından gözetlenmeye başlanmıştır. Oasis evreninde gerçek ismini söylemesi sonucu gerçek hayattaki yöneticiler tarafından takip edilmiştir. Ready One Player filmi sanal gerçeklik açısından gelişmekte olan dünyanın sanal bir ortama taşınması ile gerçekleşebilecek senaryolara bir bakış açısı getirmiştir. Oasis harici hayatı bulunmayan insanlar gerçek hayattan bulamadığı çalışma hayatını, arkadaşlıkları veya sosyal ortamı sanal gerçeklik ile bulabilmektedir. Sanal evrenlerde gerçekleşen gözetim uygulamalarına Ready One Player filmi baz alınarak bakıldığında, kullanıcı adı, kullanıcının bir nevi navigasyon sistemi gibi yer bildirimi ile bulunması bu evrenlerde gözetim ve kontrol faaliyetlerinin uygulandığını göstermektedir. Filmde Parzival’in ilk

yarışı kazanmasından sonra ünlü olması ve herkesin fotoğraf çektirmek istemesi, fotoğrafı sanal gerçeklik evrenlerinde bir gözetim ve kontrol aracı olarak görmemizi sağlamıştır.

3.1.1.2 Arttırılmış Gerçeklik (Augmented Reality / AR) Fotoğraf ve Gözetim

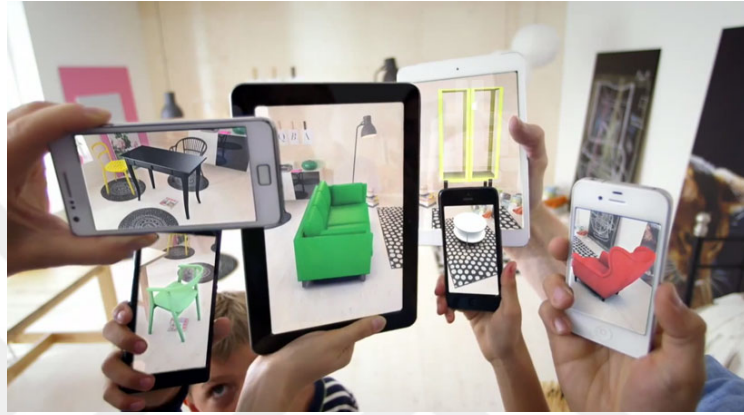
Arttırılmış gerçeklik (Augmented Reality), 1990 yılında ilk kez Thomas Caudell tarafından tanımlanmıştır. (Lee, 2012: 13). Arttırılmış gerçeklik, bilgisayar destekli tasarım ile yaratılan görsel, ses gibi sistemlerin gerçeğinin yükseltilerek etkileşime girmesidir (İpek, 2020: 1062). Kısaca ise arttırılmış gerçeklik sanal dünya ve gerçek dünya arasındaki etkileşimi sağlayan bir yöntemdir (Kaplan, 2021: 79). King'in 'Arttırılmış Çağ' olarak adlandırdığı bu dönem (King, 2016) sosyal medya mecralarında (Snapchat,Instagram) arttırılmış gerçeklik kullanılmaya başlanması ile sanal sürece geçişi hızlandırmıştır. Arttırılmış gerçeklik ticaret, sanat, tıp, konum ve askeri alanlarda kullanılmıştır. Telefon veya tablet kameraları ile kullanılan gerçeklik kameradan yansıyan görüntünün üzerine başka bir görüntü, video veya ses eklenmesi ile gerçekleşmektedir (Mathew, 2014).

Görsel 88- Arttırılmış Gerçeklik

Kaynak: <https://www.businessworldit.com/> (Erişim tarihi:14.09.2022)

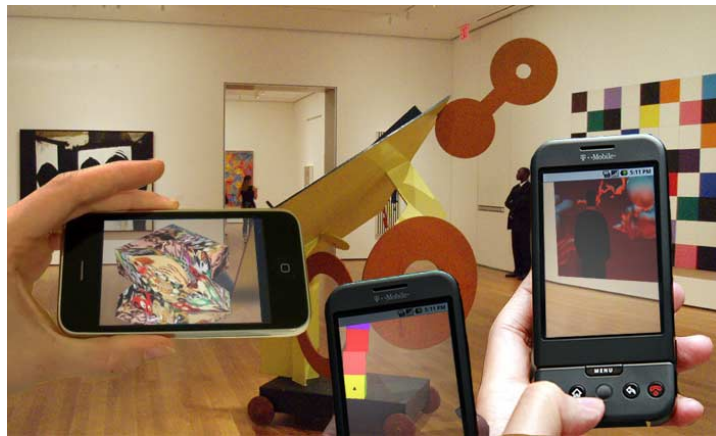
Kullanım alanlarının farklı olması ile kullanıcılara farklı imkanlar sağlamıştır. Konum özelliği ile kafe, restoran, alışveriş merkezi gibi yerleri kullanıcıya göstermiştir. Dekorasyon olarak alınacak ürünleri satın alınmadan önce müşterinin evinde nasıl duracağı kamera veya tableten çekilen bir fotoğraf karesinin üzerine alınacak ürünün katman olarak yerleştirilmesi ile gerçekleşmiş ve bu durum tüketicilerin marka ile iletişimini arttırmıştır (Rossi, 2017).

Görsel 89- Arttırılmış Gerçeklik

Kaynak: <https://techbullion.com/> (Erişim tarihi:14.09.2022)

Sanat alanlarında kullanılmaya başlanan arttırılmış gerçeklik ile sergi salonlarındaki eserleri telefon yada tablet ekranından görmemize olanak sağlamıştır. Modern Sanatlar Müzesi (MoMA) 2010 yılında yapmış olduğu Conflux Festivali ile arttırılmış gerçekliği kullanarak sanatın sanal bir alana doğru ilerlediğini göstermiştir (Veenhof, 2010).

Görsel 90- MoMA, Conflux Festivali, 2010

Kaynak: <http://www.sndrv.nl/> (Erişim tarihi:14.09.2022)

Arttırılmış gerçeklik sanat dışında farklı alanlarda kullanılan bir teknolojidir. Görsel kullanarak 2 ve 3 boyutlu görüntüler (Acar vd. 2022: 1937) ile gerçeği bir araya getirmesi arttırılmış gerçekliğin önemli özelliklerinden biridir. Arttırılmış gerçeklik teknolojisi giyilebilir teknoloji ile birleştirilmiştir. Bu bağlamda arttırılmış gerçekliği destekleyecek gözlük tasarımları yapılmaya başlanmıştır. Bunlardan biri EyeTap'tır. Steve Mann'ın 1980 yılında tasarlamış olduğu bu gözlükler kamera özelliği bulunması ile fotoğraf veya video çekebilme özelliğine sahiptir (Altınpulluk & Kesim, 2015). Giyilebilir başka bir gözlük olan Google Glass Google firması tarafından 2012 yılında üretilmiştir. 8 megapiksel renkli sensör kamerası bulunan Google glass ile fotoğraf ve video çekilebilmektedir. Ses kayıt, navigasyon, görüntülü görüşme gibi özellikleri bulunmaktadır. Görüntülü görüşmelerde görüşülen kişilerin görüş açısı birinci şahıs olarak tasarlanmıştır (Google, Yıl Yok). Google glass gözlüğünün kamera özelliğinin olması ile fotoğraf ve video çekebilmesi aynı zamanda bir gözetleme imkanı vermektedir. Görüntülü görüşmelerde birinci şahıs izlenimi vermesi ile gözlüğü takan kişinin bakış açısından çevreyi izlemesi gözetim ve kontrol faaliyetlerinin Google Glass ile beraber yapılabileceğini göstermektedir.

Görsel 91- Google Glass

Kaynak: <https://www.google.com/glass/start/> (Erişim tarihi: 28.10.2022)

Görsel 92- Google Glass, Birinci Şahıs Görüntüsü

Kaynak: <https://www.google.com/glass/start/> (Erişim tarihi: 28.10.2022)

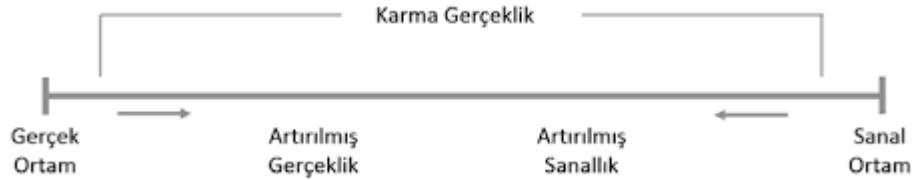
Arttırılmış gerçeklik gelişmeye başlaması ile sosyal medya mecraları bu teknolojiden yararlanmaya başlamışlardır. Instagram, Snapchat ve Tiktok gibi uygulamalar arttırılmış gerçeklik kullanmaya başlamıştır. Bu uygulamaların arttırılmış gerçeklik ile birlikte reklam etkileşimi sağlamakla birlikte insanların birbirileri olan etkileşimlerinin de arttırmıştır. İnsan etkileşimlerinin artması ise beraberinde daha fazla insanın izlenip gözetleneceği alanları oluşturmaktadır.

Teknolojik gelişmeler neticesinde sanal ve arttırılmış gerçekliği kapsayan ve sanal evrenlerde gerçeklik hissi veren karma gerçeklik olarak adlandırılan yeni bir gerçeklik oluşmuştur.

3.1.1.3 Karma Gerçeklik (Mixed Reality / MR) Fotoğraf ve Gözetim

Sanal evrenlerin oluşması ile gerçeklik sanal alanlara doğru geçmeye başlamıştır. Sanal evrenlerin kişilere gerçek dünyadan farklı bir yaşam sunmak istemesi ile sanal gerçeklikten sonra arttırılmış gerçeklik oluşturulmuştur. Tamamen tasarlanmış bir dünya olan sanal gerçeklikler VR gözlük ile etkileşim sağlamışlardır. Sonrasında arttırılmış gerçekliğin kamera vasıtasıyla kullanılması, gerçek görüntü üzerine sanal bir katman oluşturması ile gerçek ve sanal gerçeklik arasında bir bağ kurulmaya bağlanmıştır. Karma

gerçeklik ise sanal ve arttırılmış gerçekliğin bir arada kullanıldığı yeni bir gerçekliği oluşturmaktadır (Aydoğan, 2021: 142).

Görsel 93- Karma Gerçeklik

Kaynak: Milgram ve Kishino 1994 (Erişim tarihi:15.09.2022)

Sanal gerçeklikte bulunan fiziksel hareketlerin sınırlı olması durumu karma gerçeklikte serbest bir duruma gelmiştir (İpek, 2020: 1067). Sanal ortamda üretilen sergiler 3 karma gerçekliği anlamamız açısından önemlidir. Sanat alanlarında karşılıkları bulunan arttırılmış gerçeklik sergisi ilk olarak 2017 yılında gerçekleşmiştir. Mat Collishaw'un Eşikler (Thresholds) sergisi ilk olarak Londra Somerset House'da ikincisi İstanbul Yapı Kredi Kültür Sanat'ta sergilenmiştir. Bu sergide Collishaw Fox Talbot'un fotoğrafları bulunmaktadır (İpek, 2020: 1068). Sergiyi gezmeye gelen kişiler dijital olarak tasarlanmış odada dolaşarak eşyalara, yüzeylere dokunmuş, 1839 yılında dışarıdan gelen sesleri pencere kenarında duymuş ve şömineden gelen ateşin sıcaklığını hissetmişlerdir (National Trust, 2017).

Görsel 94- Mat Collishaw, Eşikler, 2017

Kaynak: <https://matcollishaw.com/> (Erişim tarihi:15.09.2022)

Görsel 95- Mat Collishaw, Eşikler, 2017

Kaynak: <https://matcollishaw.com/> (Erişim tarihi:15.09.2022)

Bu durumda sanal gerçeklik yapay bir evreni gezme imkanı yaratmış, arttırılmış gerçeklik sanat eserlerinin 3 boyutlu görülmesini sağlamış, karma gerçeklik ise kişilerin sergiyi fiziksel olarak algılanmasını sağlamıştır (Aydoğan, 2021: 143-144).

Karma gerçeklik günümüzde teknolojik imkanlar ile gelişmeye devam etmektedir. Güncel karma gerçeklik sağlayan ürün HTC firmasının ürettiği VIVE Pro 2 gözlüğüdür (HTC, Yıl Yok). HTC'nin web sitesinde yayınlamış olduğu tanıtım videosunda ilk özellik olarak kişinin sağlık bilgilerini kişiye göstermesi olarak gösterilmiştir. Ayrıca kişilerin metaverse evrenine girmelerini sağlayan gözlük kişinin baş veya göz hareketlerini algılamakta ve bu algoritmaları araştırmacılara sunmaktadır (Bayrak & Yengin, 2020: 588). Kişilerin sağlık bilgileri dışında göz bebeklerini takip eden yazılım sistemleri gözetim ve kontrol mekanizmaları açısından sorun teşkil edebilecektir. Bunun dışında kişilerin metaverse evrenine girmeleri ile gerçekleştirdikleri sosyal, iş gibi ilişkilerin kayıt altına alınıp alınmadığı ve mahremiyet alanlarını nasıl etkilediği ileride tartışılmaya başlanacak bir konu olarak görülmektedir. Fiziki hayattan farklı oluşan gerçeklikler, oyun veya sosyal medya gibi mecralar vasıtası ile insanların hayatına entegre edilmeye başlanmıştır. Sanal ortamlardan biri olarak ifade edilen sosyal medya mecraları, farklı gerçekliklerin kullanıldığı bir alan olmuştur.

3.1.1.4 Yapay Zeka (Artificial Intelligence/AI) ve Gözetim

Bilgisayar sistemlerinin gelişmesi ile birlikte yeni teknolojik gelişmeler ortaya çıkmıştır. Bu gelişmelerden biri olan Endüstri 5.0, 2017 yılında hayatımıza girmeye başlamış ve süper akıllı toplum olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Toplumsal yaşamdan sanat alanına kadar insan ile var olan olgular, Endüstri 5.0 ile insansız gerçekleşen bir teknolojiye dönüşmüştür. Endüstri 5.0'ın 2017 yılında hayatımıza girmeye başlamasına karşın insansız teknolojinin başlangıcı olan yapay zeka uygulamalarının tarihi 2. Dünya Savaşı'na kadar uzanmaktadır (Aslan, 2019: 232).

Günümüzde gözetim, kontrol, güvenlik, bilim ve sanat gibi farklı alanlarda yapay zeka uygulamaları kullanılmaktadır. Yapay zeka, insana özgü özelliklerin bilgisayar ortamına aktarılması ile oluşan bir sistemdir (Ballı, 2020: 280). Bu sistemin temelleri 2. Dünya Savaşı sırasında Alan Turing tarafından atılmıştır. Turing, 1950 yılında yayınladığı bir makalede makinelerin insanlar gibi düşünebildiğini savunmuştur (Pirim, 2006: 89). Ayrıca Turing testi olarak bilinen testi geliştirerek bilgisayarlar ve insanlar arasındaki zihinsel özellikleri ölçmüştür (Ballı, 2020: 281). 1956 yılında Dartmouth Koleji'nde yapılan bir çalıştayda John McCarthy tarafından yapay zeka terimi ortaya çıkmış ve yapay zeka ile ilgili farklı alanlarda çalışmalar başlanmıştır (Coşkun & Gülleroğlu: 2021: 949). 1996 yılında IBM tarafından geliştirilen Deep Blue isimli bilgisayarı dünyaca ünlü satranç ustası Garry Kasparov'u yenmiş ve böylelikle satranç kazanan ilk makine olarak ve aynı zamanda insan zihnini geçebilmesi açısından kayda geçmiştir (Artut, 2019: 770).

Bilgisayar sistemlerinin ve yapay zekanın gelişmesinin sanat alanlarında karşılıkları bulunmaktadır. Resim sanatında sanatçının birebir olarak tabloya çizim yapması fotoğrafın icadı ile değişmiştir. Bilgisayar sistemlerinin gelişmesi ile ise analog olarak gerçekleşen fotoğraf sanatı bilgisayarların çalışma prensibi gibi 0'lar ve 1'ler ile üretilmeye başlanmıştır. Yapay zekanın sanat alanındaki ilk temeli Hollanda'da gerçekleşmiştir. Rembrandt'ın 346 tane resmi yapay zeka sistemine yüklenmiştir ve bir yılın sonunda yapay zeka bir Rembrandt resmi üretmeyi başarmıştır (Ballı, 2020: 291-293). Farklı tabloların sisteme yüklenmesi ile başlayan resim e fotoğraf üretme durumu

günümüzde yapay zekanın gelişmesi ile birlikte 1-2 dakika içerisinde fotoğraf, resim ve tasarım üretebilecek bir hıza ulaşmıştır. OpenAI tarafından geliştirilen Dall-e (Craiyon) ve Dalle-2, yazılan metni görselleştiren bir yapay zeka uygulamasıdır. OpenAI dışında Google Imagen, Midjourney gibi programlar yapay zeka ile fotoğraf ve resim üretebilen yapay zekaları oluşturmaktadır (Özcan, 2022). Metnin görselleştirilmesi dışında kullanıcılar, kendi fotoğraflarını sisteme yükleyerek kendi fotoğraflarına efekt ekleyebilir veya kendi fotoğraflarını soyut bir tabloya dönüştürebilmektedir.

Yapay zeka çalışmalarının metin ve görsel ile çalışması olgusu gözetim, kontrol ve güvenlik alanlarında kullanılmaktadır. Güvenlik alanında kullanılmasına temel oluşturan en önemli dayanağı yapay zeka motorunun veriler üzerinden çalışıyor olmasından kaynaklanmaktadır (Abudureyimu & Oğurlu, 2021: 768). Gözetim ve kontrol amacı ile yapay zeka sistemine yüklenen kişisel bilgilere kamera sistemleride dahil edilerek kişilerin yüzlerinin tanınmasını sağlamaktadır. Çin Hükümeti güvenlik ve kontrol pratikleri için mobese kameralarına yapay zekayı entegre etmiş ve bu sayede kişilerin yüz profilinden, yürüyüş şeklinden kişilerin kimliklerine ulaşabilmektedir. Çin Polisi ise yapay zeka tanımlanmış akıllı gözlükleri ile kişinin kimlik bilgilerine ulaşabilmektedir (NTV, 2018). Yapay zeka sistemlerine kişilerin verilerinin yüklenmesi ile suçluların bulunması, gözetim ve kontrol pratikleri açısından önem taşımaktadır. Fakat gelişen teknolojik imkanlar ile insanların bilgilerinin yapay zeka sistemlerine dahil edilmesi etik ve verilerin korunması açısından tehlike oluşturabilecek durumlar ortaya çıkartabilecektir. Günümüzde yapay zekanın bilim, askeri, tıp ve sanat alanları dışında eğlence sektöründe sosyal medya mecralarında kullanılmaya başlanması kişilerin verilerinin yayılmasına sebep olmaktadır. Bu durumda gözetim suçlu veya suçsuz ayrımı yapmadan herkesi gözetleyebilen bir sistem haline gelmiştir. Kişiler, 0'lar ve 1'lerden oluşan bir varlık haline dönüşmeye başlamıştır.

3.1.2 Sosyal Medya ve Gözetim

İktidarın insanlar üzerinde uyguladığı gözetim ve kontrol faaliyetleri toplumsal gelişmeler ile şekillenmeye başlamıştır. Mahkumları gözetim ve kontrol altında tutmak için tasarlanan Panoptik yapısı teknolojik gelişmeler ile birlikte her kesime uygulanan bir yapıya dönüşmüştür. İnternet teknolojilerin ortaya çıkması ve gelişmesi ile birlikte panoptik düşünce modeli herkesin herkesi izlediği omnioptikon yapısına dönüşmüştür. Web 2.0 teknolojisi ile hayatımıza giren sosyal medya mecraları ise omnioptikon yapısının bir örneğidir. Kişilerin sosyal medya ortamlarında kendilerine ait bilgileri paylaşması, bu mecraları aynı zamanda bir süperpanoptikon yapısına dönüştürmüştür (Türk & Erden, 2021: 66).

İnternet teknolojisinin çıkması ile gözetim pratikleri değişime uğramıştır. Bu değişimde sosyal medya mecralarının rolü büyüktür. Sosyal medya olarak ifade edilen yeni sosyalleşme alanları bireylerin kendilerini tanıttığı ve diğer kişiler ile iletişime geçmesini sağlayan yapılardır (Karaduman & Akbulutgiller, 2015: 909). Telefon, tablet veya bilgisayar gibi araçlar ile kullanılan sosyal medya mecralarının ücretsiz olması bu mecralar ulaşımı kolaylaştırmıştır. Bugün neredeyse herkesin elinde bulunan akıllı telefonlar ile kişiler bulundukları her ortamda sosyal medya mecralarına kolaylıkla ulaşabilmektedirler. Kişinin bulunduğu her ortamda sosyal medya mecralarında zaman geçirmesi ve gerçek yaşamı sosyal medya mecralarına taşıması ile gerçek yaşamdan kopma durumları meydana gelmektedir (Utma, 2018: 1194). Kişiler gündelik hayatında gerçekleşen olayları sosyal medya mecralarında paylaşarak kendi hayatlarının başka kişiler tarafından izlenmesine ve gözetlenmesine imkan verirken aynı zamanda kendisinin takip ettiği kişileride gözetlemektedir (Aydın, 2013: 137). Bu durum kişilerin birbirlerini gözetlemesi haricinde iktidar ve şirketlerinde kişileri gözetlemesine neden olmuştur. Sosyal medya mecralarında yapılan paylaşımlar mahremiyet alanını kaldırmış ve kişisel verilere ulaşılmasına sebep olmuştur (Yüksel, 2021: 90).

Günümüzde yaygın olarak kullanılan Facebook, Instagram, Twitter, Snapchat, Tiktok gibi uygulamalar sosyal medya mecralarından bazılarını oluşturmaktadır. Bu mecraların çoğunda kişiler kendi hayatlarına ilişkin durumları paylaşmaktadır. Bu

paylaşımlar fotoğraf, video veya yazı olarak yapılmaktadır. Paylaşımlar beğenilen bir eşya, tatil, arkadaş ortamı veya ev içi ortamları gibi alanlardan oluşmaktadır. Kişiler sosyal medya vasıtasıyla paylaşmış olduğu veriler ile gözetim kültürüne daha fazla malzeme sağlamaktadır. Fotoğraf, video gibi paylaşımlar ile kişiler takipçilerine gözetleme veya dikizleme imkanı sağlamaktadır. Aynı şekilde kendiside başka kişilerin paylaşımlarına bakarak gözetleyen veya röntgenci duruma düşmektedir. Santori, 21. Yüzyılı görüntü ve görme iktidarı olarak ifade etmiş ve Global köy olarak ifade ettiği günümüzü fotoğraf, sinema, televizyon, bilgisayar ve internet gibi araçların homo sapiens²⁵ yerine homo videns'i²⁶ ortaya çıkarttığını ifade etmiştir (Santori, 2006, akt. Korkmaz, 2013: 112).

Sosyal medya mecralarında iktidar ve şirketlerde kişileri gözetlemektedir (Abdukaya. 2021: 108-109). 11 Eylül saldırıları ile birlikte önemli hale gelen gözetim ve kontrol pratikleri neticesinde 1 Temmuz 2008 yılında internet ve telefon kullanıcılarının bilgilerinin 6 ay boyunca saklanması içeren Avrupa talimatı kullanılmaya başlanmıştır (Mattelart, 2012: 253-254 akt. Aydın, 2013: 137). Bu durum iktidar tarafından kişilerin internet ortamında paylaşacakları her bilginin kayıt altına alınarak gözetleneceğini açıkça ifade etmektedir. Bauman'ın bahsetmiş olduğu katı modernite döneminde iktidarın kurallar koyabilme, koyduğu kuralları kontrol etme ve kurallara uymayanları gözetim altında tutma hakkı bulunmaktadır (Canberk, 2016: 2). Günümüzü ise Bauman postmodernite olarak adlandırmış ve gözetimin akışkan bir hale geldiğini ifade etmiştir. Sosyal medya mecralarında iktidarın akışkan gözetimi uyguladığı bir alan olmuş ve buradaki gözetim daha esnek ama etik ve mahremi değerleri sorgulayacak boyuta gelmiştir (Bauman & Lyon, 2013: 17-20). Şirketler ise sosyal medya kullanıcılarını bir ürün olarak görmekte ve kendi çıkarları doğrultusunda gözetlemektedir. Netfilx'te²⁷

²⁵ Homo Sapiens, bilgili veya bilen insan olarak ifade edilmiştir (Spamer, 1999: 109).

²⁶ Homo Videns, Giovanni Santori tarafından gören insan olarak açıklanmıştır (Santori, 1997: 51).

²⁷ Netfilx, 1997 yılında kurulan internete bağlı bir cihazda reklamsız olarak dizi ve film izlemeyi sağlayan abonelik tabanlı bir streaming hizmetidir.ü (Netfilx, 2022).

yayımlanan ‘Sosyal İkilem’²⁸ adlı belgeselde Google, Facebook, Instagram, Pinterest gibi şirketlerin kullanıcıların veri tabanlarına ulaşıldığını ve gözlemlendiğini anlatmaktadır. Belgeselde büyük medya şirketlerinin eski çalışanları ile konuşmalar yapılmıştır. Facebook’un eski tasarımcılarından olan Roger McNamee, silikon şirketleri olarak ifade ettiği bu şirketlerin kullanıcılarının verilerini sattığını ifade etmiştir. Google’ın eski çalışanlarından Tristan Harris’in konuşma yaptığı belgeselde Harris, kullanıcıları ürün olarak nitelendirmiştir. Bunun nedeni sosyal medya mecralarında reklam şirketlerinin ürünlerini kullanıcıların görüp almaları için çalıştığını söylemiştir. Belgeselde örnek olarak verilen instagram uygulamasında kişinin bir görselde ne kadar süre kaldığı, hangi görselleri daha çok izlediği ve beğendiğini şirketlerin veri tabanına işlediğini göstermektedir. Bu veri tabanları ile kişinin daha fazla sosyal medyada zaman geçirmesi için karşısına ilgi duyacağı görselleri veya ürünleri çıkartan şirketler kişinin gün içinde daha fazla sosyal medyada geçirmesini sağlayacak planlar yapmışlardır. Belgeselde yer alan ve gözetim hakkındaki çalışmaları ile bilinen Shoshana Zuboff içinde bulunduğumuz çağı ‘Gözetim Kapitalizmi Çağı’ olarak değerlendirmiştir.

3.1.2.1 Facebook

2004 yılında Mark Zuckerberg tarafından kurulan Facebook insanların iletişime geçmesini sağlamak amacı ile kurulmuştur (Luca, 2011: 14). Fotoğraf,video, yazı paylaşımı yapılabilen bu platformdur. Facebook, insanlara sınırsız fotoğraf ve video paylaşma, tanıdıkları veya tanımadıkları insanları takip etme ve kişiler hakkında bilgi verme şansı sunmuştur. Bunun karşılığında ise ilk kayıttan itibaren isim-soyisim, doğum tarihi, eğitim durumu, meslek, dini görüş, medeni durum, hobi ve ilgi alanları gibi bilgilerle birlikte konum istemektedir. Kişiler ise zarar gelmeyeceğini düşünerek bu bilgileri paylaşmaktadır. Paylaşılan bilgiler doğrultusunda insanlar arkadaş oldukları insanların bilgilerini erişebilmektedir. Fakat bu bilgi sadece kişiler arasında kalmamıştır.

²⁸ Sosyal İkilem, Yönetmenliğini ve ortak yazarlığını Jeff Orlowski’nin yaptığı belgesel-drama, Yıl 2020 (Öztürk, 2021: 160).

Her yaştan insanın kullanabildiği Facebook (Murphy, 2000: 66) gizlilik ve mahremiyet konusunda tartışılan bir mecradır. 2013 yılında gerçekleşen Cambridge Analytica ve Facebook olayı bu örnek olarak gösterilmiştir.

Görsel 96- Facebook, Kayıt Ekranı

Kaynak: <https://www.facebook.com/> (Erişim tarihi:31.08.2022)

Cambridge Üniversitesi analistleri tarafından gerçekleştirilen olayda Facebook kullanıcılarına test yöneltilmiş ve bu testi indiren kişilerin kişisel bilgileri çalınmış ve Amerika'nın seçim kampanyasında kullanılmıştır (Arık & Arık, 2020: 456). Ekim 2021 itibari ile 2,91 milyon kullanıcı bulunan Facebook'un (We Are Social, 2022) ise bu konu hakkında araştırmaya girmemesi üzerine eski CIA ve NSA çalışanı Edward Snowden sosyal medya platformunu bir suç ortağı olarak değerlendirerek, Facebook için 'Gözetim Şirketi' ifadesini kullanmıştır (Murdock, 2018). Facebook'a güvenilerek paylaşılan kişisel bilgilerin izin alınmaksızın üçüncü kişilere ve şirketlere açılması mahremiyet açısından düşündürücüdür.

Sosyal medya kullanıcılarının kayıt ile başlayan kişisel bilgilerini vermesi ile sanal ortamlarda yeni kimlikler oluşmaya başlamıştır. Kişisel bilgiler dışında medya kullanıcılarının birer albümü haline dönüştürmüştür. Paylaşılan fotoğraflar ile kişinin isteğe bağlı konumu paylaşması ve kiminle olduğunu etiketlemesi Facebook'un kullanıcılarına tanıdığı bir özelliktir. Fakat fotoğrafta bulunan kişilerin yüz algılama algoritması sayesinde etiket kısmında isimlerinin çıkması bu mecranın gözetim açısından fotoğrafı kullandığını göstermektedir. Kormaz, Facebook'u paylaşılan fotografik unsurlar açısından görme, gösterme, gözetleme ve gözetlenme platformu olarak ifade etmektedir (Korkmaz, 2013: 112).

Görsel 97- Facebook, Kişisel Bilgiler Ekranı

Kaynak: <https://www.facebook.com/> (Erişim tarihi:31.08.2022)

Fotoğraflar Facebook'ta kullanıcıların diğer kullanıcılar ile iletişime geçmesini sağlayan bir araç haline gelmiştir. Gönüllü olarak paylaşılan bu fotoğrafların beğeni ve yorumlara açık olması kişinin aynı zamanda bu mecralardan haz duymasını sağlamıştır. Böylelikle kullanıcılar rıza ile gözetimin temel maddesinden biri olmuştur.

Fotoğraf, video ve kişisel bilgiler dışında aynı zamanda düşüncenin paylaşıldığı bir platform olan Facebook, kullanıcılarının ana ve profil sayfasında 'Ne Düşünüyorsunuz' sekmesi oluşturmuştur. Bu sayede insanlar günlük yaşadıkları sıkıntıları veya düşünceleri

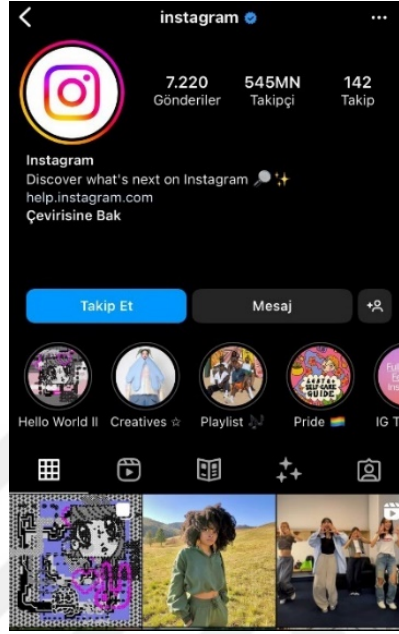
paylaşmakta özgür olarak hissetmektedir. Profil sayfasında bulunan ‘Profilini Başkasının Gözünden Gör’ seçeneği ile kullanıcılar profilinin arkadaşlarına nasıl gözükmesi istediğini düzenleyebilmektedir. Fakat bu durum kişinin başkaları tarafından nasıl gözükeceğine bakması bir haz duygusunu tekrar ortaya çıkartmıştır.

3.1.2.2 Instagram

Fotoğraf çekme ve yükleme uygulaması olarak 2010 yılında Kevin Systrom ve Mike Krieger tarafından kurulan Instagram, bugün büyük kitlelere hitap eden bir sosyal mecra platformuna dönüşmüştür (Kara, 2018: 12). Fotoğraf paylaşma uygulaması olarak tasarlanan Instagram, sonrasında video özelliğini eklemiştir. Hikaye, Reels ve Story alanları bulunan uygulamada kişisel fotoğraf veya videoları bu alanlara ekleyerek takipçiler ile paylaşabilmektedir. Açık veya gizli profil olarak ayarlanabilen uygulamada kişiselerin birbirilerini takip etme zorunluluğu bulunmamakla birlikte birçok kişinin takip edilmesine izin verilmiştir. Takip eden kullanıcıyı takip edilme zorunluluğu olmaması Instagramı asimetrik bir ağ haline getirmiştir (Atar & Ulusoy, 2020: 928).

Uygulamaya yüklenen fotoğraf veya videolar kişiler hakkında bilgi niteliği taşımakla birlikte aynı zamanda kullanıcının belleğini oluşturmaktadır. Fotoğrafın “şimdi ve burada” (now and here) fikri ile gelişen instagram, kişilerin bir fotoğraf günlüğü haline gelmiştir (Tumay & Mutlu, 2016: 181). Kişisel özel alanların ve hayatın kesitinin bu uygulamalarda sunulması, fotoğraf ve video yükleyen kişi için bir teşhir olmakla birlikte izleyen kişiyi röntgenci konumuna getirmiştir. Kullanıcıların merak ettiği kişilerin hayatlarına dair izler öğrenmeye çalışması ve kendi hayatlarından kesitler sunmaları özel hayatın gizliliği konusunda sorunlara yol açabilmektedir. Sanal bir dünyada insanların olmak istedikleri kişi olmasını sağlayan bu uygulamalar kişileri kendi kimliklerinden uzaklaştırmıştır (Dursun ve Barut, 2016: 536). Instagramın sağlamış olduğu takip olayı ile kullanıcıların arasında rekabet ortamı oluşmaya başlamıştır. Fotoğraf veya videolara beğeni sayılarına göre kullanıcıların ne kadar popüler olmadığı değerlendirilmeye başlanmıştır. Kullanıcılar yükledikleri fotoğraflara ‘hashtag’ ekleyerek izlenilme oranını

arttırmaya çalışmakta ve gelen beğeni sayıları ile kendini sosyal mecralarda var olarak düşünmektedirler (Kara, 2018: 12).

Görsel 98- Instagram, Profil Sayfası

Kaynak: <https://www.instagram.com/> (Erişim tarihi:31.08.2022)

Instagram uygulamasıda aynı Facebook gibi kişisel bilgilerin paylaşıldığı bir mecra olmuştur. Farklı olarak Facebook'ta bulunan kişisel bilgiler bölümü ve 'Ne Düşünüyorsun' bölümü instagramda bulunmamaktadır. Bunun yerine instagram kişilerin kendilerini fotoğraf ile ifade ettiği bir fotoğraf trafiği uygulaması olmaktadır (Tumay & Mutlu, 2016: 177). Fotoğrafın gerçeği yansıtması ve aynı zamanda bir kanıt aracı olması ile birlikte bu mecra kişilerin ne yaptıkları veya nerede oldukları kısaca yaşayış biçimleri ile alakalı bilgi kaynağı durumuna gelmiştir. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte instagramda yeni özelliklerin kullanılmaya başlanması (GPS, artırılmış gerçeklik) bu mecrayı gözetim ve kontrol amaçlı kullanılan bir uygulama halinede getirmiştir. Instagramın sosyal medya platformu dışında şirketlerin ürünlerini gösterdiği ve alım-satım işlemlerinin sağlanabildiği uygulama olarak kullanılmaktadır. Uygulamanın içinde bulunan algoritma sayesinde kullanıcının ilgilendiği ürünler kullanıcıların ana sayfalarında çıkmaktadır. Bu durum neticesinde kişiler instagramı sosyalleşmek amacı ile

kullanırken şirketler ise kullanıcıları birer meta olarak görerek ticaret amaçlı kullanmışlardır.

2012 yılında ise Facebook tarafından satın alınan uygulamanın 2022 yılında 1.3 milyon kullanıcısı bulunmaktadır (Recro Dijital Marketing, 2022). Facebook ile kıyaslandığında daha çok genç nüfusa hitap ettiği görülmüştür (Salamon, 2013: 408). 1.3 milyon kullanıcının kişisel verilerini paylaşması ve iktidar hariç kişilerin bilgileri veya beğenileri doğrultusunda şirketlerin reklam faaliyetlerini gerçekleştirmesi, kullanıcıları yoğun bir gözetim ve kontrol altında tuttuğunu açıkça göstermektedir.

3.1.2.3 Twitter

Günümüzde (2022) en çok kullanılan sosyal medya mecralarından biri olan Twitter, yazı, fotoğraf ve video paylaşılan bir platform olarak kullanılmıştır. 140 karakter ile sınırlı olan ileti özelliği sonrasında 280 karaktere çıkartılmıştır (Koyuncu, 2018).

Twitter, takip etme özelliği bulunan ve Trend Topic özelliği ile Dünya’da konuşulan önemli olaylar hakkında bilgi içeren bir uygulama olmuştur. Kullanıcılar hashtag kullanarak istedikleri konuya hakkında yazı yazmakta veya gündemi takip etmektir. Bu neden ile Twitter, son dönemde siyasetçi ve gazetecilerin sık olarak kullandığı bir haber kaynağına dönüşmüştür (Ceng, 2018: 671). Fakat bu oluşturulan haberlerin hepsi gerçeği yansıtmamış ve yalan haberler üretilmeye başlanmıştır.

Facebook ve Instagram gibi beğeni tuşu olan Twitter’da kişilerin yazdığı yazıların aldığı beğeniye göre kişinin popülerlik durumu ölçülmektedir. Reply tuşu ile ise yazılan veya başkası tarafından yazılan yazılar paylaşmakta ve böylelikle daha geniş kitleler okuyabilmektedir. Fotoğraf ve videoda paylaşılabilen uygulama daha çok insanların düşünce ve fikirlerini yazdığı bir uygulama olarak kullanılmıştır.

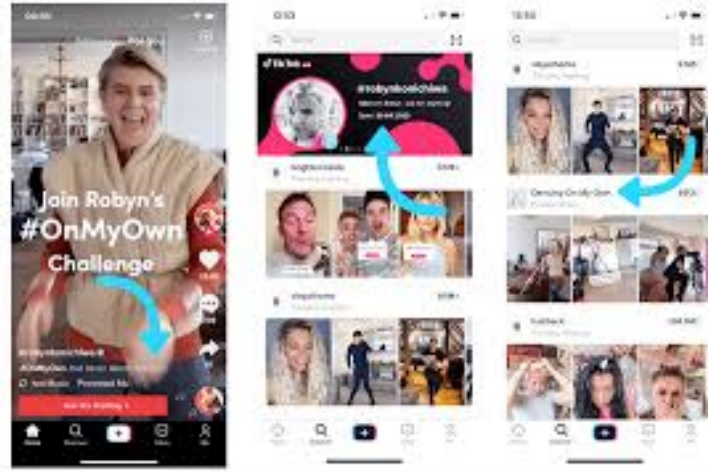
Görsel 99- Twitter, Profil Sayfası

Kaynak: <https://twitter.com/> (Erişim tarihi:31.08.2022)

3.1.2.4 TikTok

2021 yılının en çok indirilen sosyal medya platformu olan TikTok (Recro Dijital Marketing, 2022). Çin merkezli bir şirket tarafından üretilmiştir (Aydın, 2021: 76). Video içerikleri için üretilen bu sosyal medya uygulamasının Eylül 2021'den itibaren 1 milyar aktif kullanıcı bulunmaktadır (Bump, 2022). Kullanıcıların günlük yaşamlarını, aile hayatlarını veya iş hayatlarını 60 saniyelik videoya alıp paylaşım yapabildiği bu uygulama, kullanıcıların diğer kullanıcılar tarafından onay görme, saygı duyulma, beğenilme ve para kazanma gibi durumlar için kullanılmıştır. Paylaşım yapılacak video diğer sosyal medya platformlarında olduğu gibi hashtag ile desteklenmekte ve kullanıcı kendi videolarına benzer videoları bu hashtagler ile görüp başka videolar üretmektedir. Uygulamada 'Challenge' ile kişiler birbirileri ile aynı eylemleri gerçekleştirmiş veya düet ile birbirilerinin videolarının aynı veya benzerlerini üretmişlerdir. Kişinin mahrem alanını paylaşmasına izin veren bu uygulama ile kullanıcıların beğeni toplamak için kendisini, aile fertlerini, iş arkadaşlarını ve kamuya açık alanları videoya alarak paylaşım yapması tepkilere yol açmış ve kullanıcıların ahlaksız paylaşım yapıldığı iddiası ile imza kampanyaları başlatılarak TikTok'un kapanması istenmiştir. Beğenilme sayısı ile orantılı

olarak para kazanmaya izin veren bu uygulama ile kullanıcılar çevrelerindeki insanları videolarına dahil etmişlerdir.

Görsel 100- TikTok

Kaynak: <https://later.com//> (Erişim tarihi:31.08.2022)

3.1.2.5 SnapChat

Even Spiegel, Bobby Murphy ve Reggie Brown tarafından 2011 yılında üretilmiş bir sosyal medya mecrası olan Snapchat, fotoğraf ve video paylaşımını sağlayan bir uygulamadır (Kara, 2016: 266). Paylaşılan gönderiler ‘Snap’ adı altında kişiler tarafından paylaşılmıştır. 10 saniye ile sınırlanmış olan Snap’ler 24 saat içinde kaybolmaktadır. Kullanıcıların paylaştığı Snap’lerin ekran görüntüsünün alınması durumunda paylaşan kişiye bildirim gitmektedir. 2014 yılında ise Snapchat hacklenmiş ve kullanıcıların ve ünlülerin birçok fotoğrafları internet sitelerine yayılmıştır (Hürriyet, 2014).

Sosyal medya mecraları arasından popüler olan Snapchat, 2022 yılından itibaren 347 milyon aktif kullanıcıya sahip olmuştur (Dixon, 2022). Fotoğraf ve video paylaşım uygulaması olarak başlayan mecra sonrasında AR gerçeklik, konum gibi özellikleri eklemiştir. AR ile kullanıcılara farklı yüz efektleri kullanmalarına olanak sağlanmıştır. Snap Map ile Konum özelliği ise kullanıcıların kendi ve arkadaşlarının gittiği yerleri

haritada işaretleyerek kullanıcıların haritadan nerede olduklarını göstermektedir (İçözü, 2020).

Görsel 101- SnapChat

Kaynak: <https://webrazzi.com/> (Erişim tarihi:31.08.2022)

3.2 Yeni Nesil Popüler Gözetim ve Kontrol Uygulamaları

21. yüzyılın gözetim ve kontrol pratiklerinde gözün işlevi farklı araçlar ile devam etmektedir. Gözetim ve kontrolün mimari yapısını oluşturan Panoptikon düşünce olarak varlığını sürdürmektedir. Bauman, Panoptikon'un günümüzde hala aktif ve iyi durumda olduğunu söyleyerek; Bentham ve Foucault'nun tahmin edemeyeceği düzeyde güçlenerek elektronikleştiğini ifade etmektedir (Bauman & Lyon, 2020: 70).

Panoptikon, suça ilişkin olarak hapisane veya iktidarın kendilerine uymadığı kişileri gözetim altında tutmak için kullanılan bir mimaridir. Ortada bulunan gözetleme kulesi ile suç ve suça ilişkin kişilerin birebir göz ile kontrolü sağlanmaktadır. Modern dönemde sağlanan baskıcı ve katı gerçekleşen gözetim pratikleri postmodern dönemde Marx'ın "katı olan her şey buharlaşıyor" yorumuna karşı akışkanlaşmıştır (Bauman & Lyon, 2020:13). İktidarın sağladığı gözetim pratikleri post modern dönemle birlikte daha esnek olarak sağlanmaktadır. Postmodern dönem bilgi iletişim teknolojileri ile gerçekleşmektedir (Okmeydan, 2017: 53). Gelişen teknoloji ile birlikte Panoptikon'da

gerçekleşen belli bir grubu izleme durumu, postmodern dönemle birlikte herkesin izlendiği bir duruma dönüşmüştür. Herkesin izlenmesi teknolojik araçlarla mümkün olmuştur. Fotoğrafın insan gözünün yerine geçmesi ile başlayan bu gözetim sonrasında fotoğraf temelli araçlar olan mobese ve uydu kameralarının gözüne dönüşmüştür. Mobeselerin görüş açısı ev gibi mahremi bir yeri çekmemesi için değiştirilebilmektedir. Fakat uydular için aynı durum geçerli değildir. Uydular daha geniş bir alanda görüntü alabilmektedir. 2. Bölümde incelendiği üzere devletlerin askeri veya sivil olarak kullandıkları uydular ticarileşmektedir. Uyduların çoğunda kamera sistemlerinin bulunması ve 10-15 santimetreye (Space Imaging, Dickerson, 2015) kadar yüksek çözünürlüklü görüntüler alması uyduları birer gözetim aracı haline getirmektedir. İlk Sputnik 1 ile başlayan uydu teknolojileri 21. Yüzyılda gelişmeye devam etmektedir. Gözetim ve kontrol açısından önemli bir araç olan uyduların gelecekteki faaliyetleri tartışma konusu olmuştur. Bunun nedeni ilerleyen zamanda uyduların mahremiyeti tehdit edebileceği düşüncesidir. Şirketlerin uyduları küçültmesi ve yörüngeye daha çok uydu yerleştirmek istemeleri (STM ThinkTech, 2019) uyduların çokluğundan kaynaklı her yerde görüntü alabileceği ve gözetiminde artacağını göstermektedir. Her yerden görüntü alabilen ve yüksek çözünürlükte yakından takip yapabilen uydular, gelecekte daha küçük nesneleri görüntüleyebilecektir (Parcak, 2019). Uydularda, yapay zeka teknolojilerini kullanılmaya başlanması, milyarlarca görüntünün analizini daha kolay yapılmasını sağlayarak (Marchisio, 2019) gözetim faaliyetleri arttıracaktır. Panoptik düşünce bağlamında bakıldığında uyduların panoptikonun dijital versiyonu haline geldiği düşünülmektedir. Gözetim faaliyetlerinin suçlu veya suçsuz her kesime uygulanmaya başlanması ve panoptik düşüncenin gözetim ve kontrol olarak dijitalleşmesi bu araçları dijital panoptikonun araçları haline getirmektedir. Dijital panoptikon bağlamında günümüzde kullanılan Google Maps ve Google Earth gözetim ve kontrole hizmet veren iki araç olarak değerlendirilmiştir. Aynı zamanda Çin ve Rusya gibi ülkelerin Google Maps'e benzer harita uygulamaları bulunmaktadır. Örnek olarak Çin Baidu Maps uygulaması ile (Baidu Maps, 2022), Rusya ise Yandex Maps uygulaması ile uydu görüntülerinden ve GPS'ten (Yandex Maps, 2022) yararlanmaktadır.

Google firmasının harita ve navigasyon uygulamaları olan Google Maps ve Google Earth uydudan sağlanan konum ve görüntüler ile çalışan iki uygulamadır. Google,

Street View özelliği ile şehirlerin sokakları ve caddelerinde gezme imkanı sunulmaktadır. Google'ın kamerasıyla alınan görüntüler ile suçluların yakalanması Google görüntülerinin aynı zamanda bir kanıt aracı olarak kullanıldığını göstermektedir. Gelişen uydular ile Google Maps ve Google Earth'ün dijital dünyayı gözleyen panoptikon araçları olduğunu göstermektedir.

3.2.1 Google Maps

İlk olarak 2005 yılında ABD 'de kullanılmaya başlayan Google Maps CBS ve GPS ile çalışan bir uygulama olarak kurulmuştur (Gibbs, 2015). Yer ve yön bilgisini sağlayan bu uygulama uydu ile çalışmaktadır. Google Maps ülkelerin cadde, sokak, gibi bilgilerini içeren bir uygulama olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kişinin konumunu kullanarak gidilecek yönü bulmayı sağlamıştır. Hastanelerin, alışveriş merkezlerinin, sağlık ocaklarının ve kafe gibi birçok yerin nerede olduğu bilgisini ve insanlar tarafından çekilen fotoğrafları paylaşmaktadır. Google Maps, Google Earth gibi uygulamalar ve sosyal medya gibi sanal uygulamalar fotoğraf temelli uygulamalar olmuş ve günümüz gözetim uygulamalarını oluşturmuştur.

Google Maps ve Google Earth uygulamaları CBS (Coğrafi Bilgi Sistemi) ve GPS (Global Positioning System) gibi sistemler ile çalışmaktadır (Cover, 2016). Google'ın sahip olduğu Maps ve Earth uygulamaları farklı amaçlar için kullanılan uygulamalardır. Bu uygulamalar bilgisayar, telefon tablet gibi araçlardan kullanılmaktadır. Yüklenen fotoğraflar herkes tarafından görülebilmektedir.

Görsel 104- Michael Wolf, Life in Cities

Kaynak: <https://photomichaelwolf.com/> (Erişim tarihi:23.08.2022)

Görsel 105- Michael Wolf, Life in Cities

Kaynak: <https://photomichaelwolf.com/> (Erişim tarihi:23.08.2022)

Street View, fotoğrafları araba kamerası veya sırt kamerası ile çekmektedir. 360 derece görüntü oluşturma aşamasında önce fiili gezilip fotoğraf çekilmiş, her fotoğrafın coğrafi

konumunu belirlemek için GPS kullanılmış ve araba kamerası ile bitişik görüntüler alınarak 360 derece görüntü oluşturulmuştur (Google Street Wiev, Yıl yok)

Görsel 106- Street Wiev, Sırt kamerası

Kaynak: <https://www.science.org/> (Erişim tarihi:23.08.2022)

Görsel 107- Street Wiev, Araba Kamerası

Kaynak: <https://www.science.org/> (Erişim tarihi:23.08.2022)

Polis ve güvenlik teşkilatları tarafından Google Maps, aynı zamanda gözetim pratiği sağlamıştır. 20 yıldır aranmakta olan İtalyan mafyası Gioacchino Gammino İspanya’da Google Maps görüntülerinden yakalanmıştır (Reuters, 2022). Bu durum polis

teşkilatlarının güvenlik ve suçla mücadele kapsamında Google Maps ve Street Wiew'den yararlandığını göstermiştir.

Görsel 108- Street Wiew Görüntüleri ile Yakalanan Suçlu Giacchino Gammino

Kaynak: <https://edition.cnn.com/> (Erişim tarihi:23.08.2022)

3.2.2 Google Earth

Google Earth, uydu görüntüleri, panoramik fotoğraflar, Street Wiew, hava aracı gibi görüntülerle oluşturulan Dünya'nın 3 boyutlu görüntülerinin içeren bir programdır (Google, Yıl Yok). Google Maps ile ortak özellikleri bulunan Google Earth aslında farklı amaçlar için kullanılan bir program olarak tasarlanmıştır.

Dağlardan okyanusun derinliklerine kadar inebilen bu görüntüler ile yeni yerler keşfedilmiştir. Dr. Julian Bayliss, 2012 yılında Google Earth ile keşif gerçekleştirmiş ve kayıp olan bir yağmur ormanı bulmuştur (BBC Earth, 2018). Keşif yapmayı sağlayan Google Earth gözetim yapılmasında sağlamıştır. Google Earth uygulamasında bulunan 3 Boyutlu görüntülerin oluşması uydudan çekilen fotoğraflar ile özel uçaklar ile 5 farklı açıdan çekilen fotoğraflar ile sağlanmıştır. Fotoğraflanan coğrafi yerler çizim programlarında çizilmiş en sonunda ise çekilen fotoğraf görüntüleri bu çizimlerin üzerine konulmuştur. Böylelikle 3 boyutlu gerçek görüntüler elde edilmiştir. Fotoğraf karelerinden oluşturulan bu uygulama gözetim faaliyetlerinde kullanılmıştır.

Uygulamanın varlığı ve her kesim tarafından kullanılabiliyor olması gözetim faaliyetlerini arttırmaktadır (Caluya, 2010: 2). Fotoğraf ise burada gözetim faaliyetlerinin kullanılması için temel bir araç olarak kullanılmıştır. Google Earth'ün kuş bakışı görüntü sağlaması ve Google Maps gibi şehirde dolaşma imkanı sağlaması gözetim faaliyetleri için önemli bir durum olmuştur.

Görsel 109- Google Earth, İtalya

Kaynak: <https://earth.google.com/> (Erişim tarihi:23.08.2022)

Görsel 110- Google Earth, İspanya

Kaynak: <https://earth.google.com/> (Erişim tarihi:23.08.2022)

Google Earth uygulamasının sağ alt kısmında bulunan seçenekler ile gezinti sağlanmıştır. Burada görüntü 2D veya 3D olarak görülebilmektedir. Street View Google Earth ile beraber kullanılmıştır. Böylelikle şehirlerde gezme imkanı sağlanmıştır. Turistik yerler

veya cadde ve sokak gibi alanlar sadece Google kameraları ile değil bölgede yaşayan insanlar ve turistler tarafından çekilmiştir. Bu görüntülerde Street wiew uygulamasında kullanılmıştır.

Görsel 111- Google Earth, Street Wiew-Lizbon

Kaynak: <https://earth.google.com/> (Erişim tarihi:23.08.2022)

3.3 Yeni Sistem Önerilerinde Kişisel Verilerin, Etik Değerlerin, Gözetim Ve Kontrol Açısından Önemi

Teknolojinin gelişmesiyle sosyal hayatın değişime uğraması beraberinde kişisel verilerin kullanımını arttırmıştır. Verilerin sürekli işlenmesi etik değerlerin sorgulanmasına neden olmuştur. Kişisel veriler kimliği belirli veya belirlenebilen kişilere yönelik her türlü bilgiden oluşmaktadır (KVKK, 2022). Kişi ile alakalı bilgilerin bütününe kapsadığı için özel hayat ve insan hakları açısından bağlantılıdır (Çelik, 2016: 391).

Etik kavramı, yunanca ethos sözcüğünden türetilmiş ve ‘karakter, huy’ anlamına gelmiştir (İyi, 2019: 5). TDK tarafından ise ahlak ve ahlakla ilgili olarak açıklanmaktadır (TDK, 2022). Kişisel verilerin gözetim ve kontrol mekanizmaları açısından kullanılması, etiğin oluşturduğu ahlaki değerler açısından sorun yaratmaktadır. Teknolojik gelişmeler ile birlikte özellikle sosyal medya mecralarında gerçekleşen veri paylaşımı, kişisel verilerin istismarına neden olmaktadır. Fotoğrafın yeni sistem önerilerindeki kullanılması

ile kişisel veriler sosyalleşerek açık bir hale gelmiştir. Dolayısıyla bu durum verilerin paylaşımının gözetim ve kontrol açısından alenileşmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte her coğrafyanın kendisine uygun olarak düzenlediği kişisel veri mevzuatı ve etik değerlerle ilgili sorunları beraberinde getirmektedir.

Teknolojik gelişmeler ile beraber gözetim ve kontrol pratikleri değişmiştir. Kişilerin güvenlik kameraları ile izlenmesi haricinde, İHA, uydu, veya kullandıkları akıllı cihazlar vasıtasıyla gözetlenmiştir. Bu araçların gelişmesi ile birlikte yüz tanımlama sistemleri ve konum gibi özellikler gözetim pratiklerine eklenmiştir. Yüz tanıma ve konum özelliği aranan kişilerin bulunması açısından önemli bir güvenlik aracı haline gelmiştir. Konum uygulaması olan Google Maps ile suçluların yüzlerinin tespit edilmesi ve yakalanması buna bir örnek olmuştur. Web 2.0 ile sosyal medya mecralarının kullanılmaya başlanması ile gözetim pratikleri daha yoğunlaşmıştır. Şirketler ve iktidar tarafından sosyal medya hesaplarındaki kişisel verilerin kayıt altına alınması kişinin sosyalleşmek amacı ile katıldığı bu mecraların birer gözetim ve kontrol aracı olduğunu göstermektedir. 2019 pandemisi ile beraber daha çok konuşulan metaverse ise gözetim pratiklerinin sanal boyutta ve veri tabanları ile devam ettiğini göstermektedir.

Web 2.0 ile başlayan süreç Web 3.0 ile devam etmiş ve Metaverse kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Sanal evren olarak ifade edilen bu sistem ile arttırılmış ve sanal gerçeklik ile birleşmiş ve karma gerçeklik oluşmuştur. Oyun, eğlence, ticaret, tıp, askeri, mimarlık ve tasarım gibi alanlarda kullanılan gerçeklikler gözetim ve kontrol kavramının boyutunu değiştirerek mahremiyet ve etik değer açısından farklı sonuçlar oluşturmuştur. Bir sistem olarak sanal evren, kişisel veriler ve etik değerler açısından sorgulanmıştır. Yeni teknolojik gelişmelerin oluşturduğu bu süreçte yeni mahremiyet ve yeni etik kavramları oluşmaya başlamıştır. Gary Marx, yeni oluşan gözetim sistemlerinin bir etiğe ihtiyacı olduğundan bahsederek (Bauman & Lyon, 2020: 146) teknolojinin gelişmesi ile oluşan gözetim pratikleri için yeni bir etiğe ihtiyaç bulunduğunu vurgulamıştır. Gerçek ve sanal olarak ele alınması gereken bu değerler için gerçek dünyada kanun, yasa ve kurallar ile kişinin verileri ve mahremiyeti koruma altına alınmıştır. Yaş, ırk, cinsiyet, doğum tarihi, fotoğraf, video, ses kaydı, banka kart numarası vb. gibi bilgileri oluşturan kişisel verilerin başka kişilere satılması, izinsiz kullanılması

kanunlarca suç sayılarak yasaklanmış ve uymayanların cezalandırılması sağlanmıştır. Fakat sanal dünya olarak Metaverse, arttırılmış gerçeklik, sanal gerçeklik ve karma gerçeklik kişilerin verileri ile oluşturulan ortamlar olma dışında bir kanun veya ceza hükmü yeni oluşmaya başlayan evrenlerdir.

3.3.1 Kişisel Verileri Koruma Kanunu Açısından Fotoğraf Bağlamında Etik

Kişisel veriler kişi hakkındaki bütün bilgileri ifade etmektedir. Kişinin bilgileri kişiye özel olmakla birlikte kişinin mahremini oluşturmuştur. Fakat günümüzde kullanılan kameralar fiziki olarak kişilerin güvenlik ve kontrol adı altında görüntülerini kayıt altına almaktadır. Aynı zamanda telefon, bilgisayar gibi teknolojik cihazlara yüklenen uygulamalar kişisel verilerimizi istemekle ve bunları işlemektedir. Gözetim ve kontrol adı altında yapılan bu uygulamaların bazıları özel hayat mahremiyetini olumsuz etkilemektedir. Ayrı olarak sosyal medyada paylaşılan görsellerde bazı durumda mahremiyeti zedelemektedir.

Kişilerin özel yaşamlarını korumak için devletlerin çıkardığı anayasa ve kanunlar ile kişiler güvence altına alınmıştır. Bunlardan biri Avrupa’da geçerli olan GDPR (Genel Verileri Koruma Tüzüğü) olup bir diğeri ise ülkemizde kullanılan KVKK’dır (Kişisel Verileri Koruma Kanunu). 2016 yılında yürürlüğe giren Kişisel Verileri Koruma Kanunu’ndan önce kişilerin özel hayatları anayasa ile koruma altına alınmıştır. 2709 Anayasası’nda Özel Hayatın gizliliği ile ilgili bölümde Madde 20’ye göre açıkça belirtilmiştir ki:

Madde 20 – Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz. (Mülga üçüncü cümle: 3/10/2001-4709/5 md.)

(Değişik fıkra: 3/10/2001-4709/5 md.) Millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâkın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça; kimsenin üstü, özel kâğıtları ve eşyası aranamaz ve

bunlara el konulamaz. Yetkili merciin kararı yirmidört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını el koymadan itibaren kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde, el koyma kendiliğinden kalkar.

(Ek fıkra: 7/5/2010-5982/2 md.) Herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bu hak; kişinin kendisiyle ilgili kişisel veriler hakkında bilgilendirilme, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi de kapsar. Kişisel veriler, ancak kanunda öngörülen hallerde veya kişinin açık rızasıyla işlenebilir. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin esas ve usuller kanunla düzenlenir (Türkiye Cumhuriyeti Ana Yasası, 1982).”

1989 yılında oluşturulan bir komisyon ile başlanan 6698 Sayılı Kişisel Veriler Koruma Kanunu 2016 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile beraber kişinin bilgileri tekrar güvence altına alınarak genişletilmiştir. Birinci madde ile Kişisel Veriler Koruma Kanunu’nun amacı açıklanmıştır.

“**MADDE 1-** (1) Bu Kanunun amacı, kişisel verilerin işlenmesinde başta özel hayatın gizliliği olmak üzere kişilerin temel hak ve özgürlüklerini korumak ve kişisel verileri işleyen gerçek ve tüzel kişilerin yükümlülükleri ile uyacakları usul ve esasları düzenlemektir (Türkiye Cumhuriyeti Ana Yasası, 1982).”

Bu kanun çerçevesinde kişilerin özel bilgilerine erişim sağlayan gerek şirket ve kurumlar başta olmak üzere 3. Kişilerin bilgileri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmasını önlemek istenmiştir. Aynı zamanda Kanunda geçen madde ile kişilerin bilgilerinin açık rıza olmadan işlenmesi ve kullanılması belli hukuk kuralları dışında engellenmiştir.

“**MADDE 5-** (1) Kişisel veriler ilgili kişinin açık rızası olmaksızın işlenemez.

(2) Aşağıdaki şartlardan birinin varlığı hâlinde, ilgili kişinin açık rızası aranmaksızın kişisel verilerinin işlenmesi mümkündür:

a) Kanunlarda açıkça öngörülmesi.

b) Fiili imkânsızlık nedeniyle rızasını açıklayamayacak durumda bulunan veya rızasına hukuki geçerlilik tanınmayan kişinin kendisinin ya da bir başkasının hayatı veya beden bütünlüğünün korunması için zorunlu olması.

- c) Bir sözleşmenin kurulması veya ifasıyla doğrudan doğruya ilgili olması kaydıyla, sözleşmenin taraflarına ait kişisel verilerin işlenmesinin gerekli olması.
- ç) Veri sorumlusunun hukuki yükümlülüğünü yerine getirebilmesi için zorunlu olması.
- d) İlgili kişinin kendisi tarafından alenileştirilmiş olması.
- e) Bir hakkın tesisi, kullanılması veya korunması için veri işlenmenin zorunlu olması.
- f) İlgili kişinin temel hak ve özgürlüklerine zarar vermemek kaydıyla, veri sorumlusunun meşru menfaatleri için veri işlenmesinin zorunlu olması (Türkiye Cumhuriyeti Ana Yasası, 1982)."

“Özel nitelikli kişisel verilerin işlenme şartları

MADDE 6- (1) Kişilerin ırkı, etnik kökeni, siyasi düşüncesi, felsefi inancı, dini, mezhebi veya diğer inançları, kılık ve kıyafeti, dernek, vakıf ya da sendika üyeliği, sağlığı, cinsel hayatı, ceza mahkûmiyeti ve güvenlik tedbirleriyle ilgili verileri ile biyometrik ve genetik verileri özel nitelikli kişisel veridir.

(2) Özel nitelikli kişisel verilerin, ilgilinin açık rızası olmaksızın işlenmesi yasaktır.

(3) Birinci fıkrada sayılan sağlık ve cinsel hayat dışındaki kişisel veriler, kanunlarda öngörülen hâllerde ilgili kişinin açık rızası aranmaksızın işlenebilir. Sağlık ve cinsel hayata ilişkin kişisel veriler ise ancak kamu sağlığının korunması, koruyucu hekimlik, tıbbî teşhis, tedavi ve bakım hizmetlerinin yürütülmesi, sağlık hizmetleri ile finansmanının planlanması ve yönetimi amacıyla, sır saklama yükümlülüğü altında bulunan kişiler veya yetkili kurum ve kuruluşlar tarafından ilgilinin açık rızası aranmaksızın işlenebilir.

(4) Özel nitelikli kişisel verilerin işlenmesinde, ayrıca Kurul tarafından belirlenen yeterli önlemlerin alınması şarttır (Türkiye Cumhuriyeti Ana Yasası, 1982)."

Yukarıda belirtilen Madde 5'e istinaden büyük şirketlerden olan Google, Meta (Facebook), Twitter, Instagram gibi pek çok sosyal medya şirketlerinin kişisel verileri alıp işleme hakkı bulunmamasına karşı 'Sosyal İkilem' belgesindeki eski çalışanlarının bu durumun tam tersini ifade ederek, verilerin reklam şirketlerine satıldığından bahsetmişlerdir. 6698 nolu Kişisel Verileri Koruma Kanunu'nda Kişisel verilerin işlenmek istenmesi dahilinde uyulması gereken ve aranan niteliklerde belirtilmiştir. Buna göre 3. Bölümde geçen Haklar ve Yükümlülükler bölümünde Veri Sorumlusunun Aydınlatma Yükümlülüğü'nde;

“MADDE 10- (1) Kişisel verilerin elde edilmesi sırasında veri sorumlusu veya yetkilendirdiği kişi, ilgili kişilere;
a) Veri sorumlusunun ve varsa temsilcisinin kimliği,
b) Kişisel verilerin hangi amaçla işleneceği,
c) İşlenen kişisel verilerin kimlere ve hangi amaçla aktarılabileceği,
ç) Kişisel veri toplamanın yöntemi ve hukuki sebebi,
d) 11 inci maddede sayılan diğer hakları,
konusunda bilgi vermekle yükümlüdür (Türkiye Cumhuriyeti Ana Yasası, 1982).”

Buna ilave olarak kişisel verileri kullanılan kişilerin kanun ile haklarını arama yolu açılmıştır. Buna istinaden Madde 11’de;

MADDE 11- (1) Herkes, veri sorumlusuna başvurarak kendisiyle ilgili;
a) Kişisel veri işlenip işlenmediğini öğrenme,
b) Kişisel verileri işlenmişse buna ilişkin bilgi talep etme,
c) Kişisel verilerin işlenme amacını ve bunların amacına uygun kullanılıp kullanılmadığını öğrenme,
ç) Yurt içinde veya yurt dışında kişisel verilerin aktarıldığı üçüncü kişileri bilme,
d) Kişisel verilerin eksik veya yanlış işlenmiş olması hâlinde bunların düzeltilmesini isteme,
e) 7 nci maddede öngörülen şartlar çerçevesinde kişisel verilerin silinmesini veya yok edilmesini isteme,
f) (d) ve (e) bentleri uyarınca yapılan işlemlerin, kişisel verilerin aktarıldığı üçüncü kişilere bildirilmesini isteme,
g) İşlenen verilerin münhasıran otomatik sistemler vasıtasıyla analiz edilmesi suretiyle kişinin kendisi aleyhine bir sonucun ortaya çıkmasına itiraz etme,
ğ) Kişisel verilerin kanuna aykırı olarak işlenmesi sebebiyle zarara uğraması hâlinde zararın giderilmesini talep etme, haklarına sahiptir.

Kişinin kişisel verilerinin açık rıza dışı paylaşım yapıldığını öğrenmesi ve buna karşı hakkını aramak için başvurduğu yöntemin ilkinin verileri paylaşan tarafa ulaşması olduğu belirtilmiştir. Buna karşı verileri izinsiz paylaşan tarafın 30 gün içinde cevap vermesi gerekli olup vermemesi dahilinde kişinin KVKK kuruluna şikayette bulunulabileceği Madde 13 ve Madde 14’te açıkça ifade edilmiştir (Kişisel Verilerin Korunması Kanunu, 2016). Verileri kullanan tarafın verileri silmesi veya anonim hale getirmesi Madde 7’de

açıkça ifade edilmiştir. Verileri silmeyen veya anonim haline getirmeyen veri kullanıcısının Türk Ceza Hukukuna göre cezalandırılacağı beşinci bölümde ifade edilmiştir.

MADDE 17- (1) Kişisel verilere ilişkin suçlar bakımından 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 135 ila 140 ıncı madde hükümleri uygulanır.

(2) Bu Kanunun 7 nci maddesi hükmüne aykırı olarak; kişisel verileri silmeyen veya anonim hâle getirmeyenler 5237 sayılı Kanunun 138 inci maddesine göre cezalandırılır.

Kişisel Verilerin Korunması Kanunu’nda bahsedilen kişisel bilgilerin özel olduğu be açık rıza olmadığı sürece paylaşılamayacağı durumu hakim olmuştur. Fakat günümüzde gözetim ve kontrol amacı ile yapılan kamera gözetiminde ‘belirli olaylarda’ kişilerin kimliğinin belirlendiği ifade edilmiş olsa bile kameraların kullanım amacının kimlik belirlemek olduğunu gerekli durumlarda kimlik tespiti yapılabileceği ifade edilmiştir (Kisisel Verilerin Korunması Platformu, 2018). Aynı zamandan bilgisayar IP sistemleri ile erişim sağlanan sitelerden kişiler birbirilerinden ayırt edilebilmiştir.

Sosyal medya mecralarında paylaşılan kişisel veriler Kişisel Verileri Koruma Kanunu ile güvence altına alınmıştır. Mecralarda paylaşılan fotoğraflar kullanıcıların ad-soyad, doğum tarihi, siyasi görüşü, eğitim durumu gibi kişisel bilgi olarak sayılmıştır. Sosyal medyada fotoğrafların başka bir kişi tarafından izinsiz paylaşılması kanunca suç olarak değerlendirilmiştir. Buna örnek olarak;

“Karar Tarihi	:	27/04/2021
Karar No	:	2021/422
Konu Özeti	:	İlgili kişinin fotoğraflarının veri sorumlusuna ait bir sosyal medya hesabında paylaşılması suretiyle gerçekleşen kişisel veri işleme faaliyeti

Kuruma intikal eden şikâyet dilekçesinde özetle; ilgili kişinin veri sorumlusunun iş yerinde pilates eğitmeni olarak çalıştığı, iş ilişkisinin sona ermesinden sonraki tarihlerde veri sorumlusunun sosyal medya hesabından ilgili kişinin fotoğraflarını kullanarak herkese açık şekilde paylaşımlarda bulunduğu, bu sebeple veri sorumlusuna başvuruda bulunularak ilgili paylaşımının kaldırılması, fotoğrafların ilgili kişiye iade edilmesi, veri sorumlusunda bulunan fotoğrafların yok edilmesi ve veri sorumlusu nezdinde reklam veya başka bir amaçla sosyal medyada kullanılmamasının talep edildiği, veri sorumlusunun başvuruya cevabında söz konusu fotoğrafların kullanımından vazgeçildiğini belirtmesine karşın, herkes tarafından erişilebilir sosyal medya hesabında fotoğrafların yayınlanmaya devam ettiği, ilgili kişinin açık rızası alınmamasına rağmen fotoğrafların paylaşıldığı ve talebe rağmen sosyal medya platformundan kaldırılmadığı, paylaşılan fotoğrafla ilgili olarak ilgili kişiye hiçbir bilgilendirme yapılmadığı ve aydınlatma yükümlülüğünün de yerine getirilmediği, söz konusu fotoğraf paylaşımının 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanununa (Kanun) aykırı olduğu belirtilerek, veri sorumlusu hakkında gereğinin yapılması talep edilmiştir.

Eldeki bilgi ve belgeler çerçevesinde konuya ilişkin yapılan incelemede Kişisel Verileri Koruma Kurulunun 27/04/2021 tarihli ve 2021/422 sayılı Kararı ile;

- Kanunun “Kişisel verilerin işleme şartları” başlıklı 5 inci maddesinin (1) numaralı fıkrasında kişisel verilerin ilgili kişinin açık rızası olmaksızın işlenemeyeceği, (2) numaralı fıkrasında belirtilen hallerden birinin varlığı hâlinde, ilgili kişinin açık rızası aranmaksızın kişisel verilerin işlenmesinin mümkün olduğu hükümlerinin yer aldığı,
- Diğer taraftan, Kanunun 7 nci maddesinde “Kişisel Verilerin Silinmesi, Yok Edilmesi veya Anonim Hâle Getirilmesi” hususu düzenlenmiş olup maddede;

“(1) Bu Kanun ve ilgili diğer kanun hükümlerine uygun olarak işlenmiş olmasına rağmen, işlenmesini gerektiren sebeplerin ortadan kalkması hâlinde kişisel veriler resen veya ilgili kişinin talebi üzerine veri sorumlusu tarafından silinir, yok edilir veya anonim hâle getirilir. (2) Kişisel verilerin silinmesi, yok edilmesi veya anonim hâle getirilmesine ilişkin diğer kanunlarda yer alan hükümler saklıdır. (3) Kişisel verilerin silinmesine, yok edilmesine veya anonim hâle getirilmesine ilişkin usul ve esaslar yönetmelikle düzenlenir.”
(Kişisel Verilerin Koruma Kurumu, 2021)

Sosyal medya vasıtası ile izinsiz paylaşılan fotoğraflarda şirket sahibinin fotoğrafları silmediği ve hala paylaşmaya devam ettiği için para cezasına çarptırılmasına karar verilmiştir.

3.3.2 Sanal Evrenlerde Kişisel Verilerin Korunması

Sanal evren olarak ifade edilen metaverse, arttırılmış gerçeklik, sanal gerçeklik ve karma gerçeklik beraberinde kişisel verilerimizin nasıl korunacağını düşündürmüştür. Gerçek hayatlarımızda kişisel verilerimiz akıllı cihazlarda ‘data’ olarak alınmakta ve kayıt edilmektedir. Kişisel veriler, sosyal medya mecraları veya akıllı cihazlara indirilen uygulamalar ile kişinin rızası doğrultusunda paylaşılmaktadır. Sosyal medya mecralarının içinde bulunduğu uygulamaları akıllı cihazlara indirilme aşamasında konum, kamera, galeri, mikrofon gibi erişimler istenmekle birlikte kayıt esnasında kişisel veriler istenmektedir. Sosyal medya mecraları kişisel bilgilerimiz (data) dışında görünmeyen bilgilerimizi (metadeta) kullanmaktadır (Eralp, Yıl Yok). Metadatalar ile kişinin nereye gitmek istediği, bir sonraki tatilini nerede yapacağı gibi bilgiler veri deposuna kayıt edilmiştir. Sosyal İkilem belgeselinde kişinin kendi rızası ile vermiş olduğu data dışında şirketin kendi politikası için kişiyi takip ederek metadeta bilgilerine ulaştığı ve bu bilgiler doğrultusunda kullanıcıyı yönlendirdiği gösterilmiştir. Sosyal medya mecraları KVKK veya GPDR kapsamınca koruma altına alınmış mecralardır. Fakat Metaverse gibi sanal dünyalarda kişisel verilerin korunması net olmamakla birlikte tartışılmaya devam edilmektedir.

Arttırılmış, Sanal ve Karma gerçeklikler ile oluşturulan dünyalarda verilerin kontrol altına alınmaması ile siber zorbalık, taciz ve dolandırıcılık gibi olayların çok fazla yaşanacağı ön görülmektedir (Eralp, Yıl Yok). Sanal evrenlerde VR ve giyilebilir giysiler ile davranış verileri, vücut hareketleri, nabız ve kalp atışlarımızın işlenebilir olacaktır. (Altıntaş & Gülsev, 2022). Gerçek varlığımızın temsili olacağı bu evrenlerde kanun olarak kişinin gerçek kimliği mi veya dijital avatarda temsil ettiği kişi mi dikkate alınacak konusu önem taşımaktadır (Cindemir, Yıl Yok). Kanun ve yasa olarak tam olarak korunma altına alınmayan sanal evrende mahremiyet ve etik kurallardan bahsetmek

mümkün olmamıştır. Sanal evrenlerin hayatımıza daha fazla entegre olması ile yasa ve kanunların sanal dünyalar için bir düzenleme getirileceği düşünülmektedir.

SONUÇ

Tez kapsamında yapılan araştırmalarda gözetim ve kontrol çalışmalarının toplum yaşantısındaki önemi araştırılmıştır. Gözetim ve kontrol kavramları insanlığın ilk dönemlerinden itibaren kendilerini güvende hissetmeleri ile ilişkili kavramlardır. Değişen tarihsel süreçlerin koşullarına göre gözetim ve kontrol faaliyetleri değiştiği gibi bu pratikleri sağlayan araçlarda değişmiştir.

Tezin 1. Bölümünde incelediğimiz üzere, farklı Mitolojilerde göz ve gözetleme ifade edilmiş hatta estetize edilmiştir. Mitolojik kavramlarda göz kötü ruhlardan ve kötü olaylardan korunmak şeklinde kullanılmıştır. Dinin içinde ise tek tanrılı dinler öncesinde ve sonrasında ilahi gözetim olarak adlandırılan ve dolayısıyla insanın kontrol edildiğini ifade eden metinlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Tek tanrılı dinler öncesinde farklı kültürlerde inanın gereği olarak gözetim ve kontrolü yapan soyut ama etkin, güçlü varlığın olduğu kabul edilmiştir. Dolayısıyla gözetleme ve kontrolün din yapısının içindeki karşılığı yaşamın içinde nelerin yapılıp nelerin yapılmayacağını belirleyen bir erktir. Bu çerçevede ilgili topluluklar kendi yaşam biçimini düzenlemiştir.

Modern dönemin gözetim ve kontrol açısından bakıldığında feodal düzenin kilise ve kiliseye bağlı yapılarla gözetlenmesi durumu, batıda özellikle Fransız ihtilalinden sonra modernleşmenin bir gereği olarak üretim enstrümanlarının değişmesi ile modern kentlerin ortaya çıkması, buralarda fabrikaların kurulması yeni bir toplumsal yapının ve düzenin oluşmasına sebep olmuştur. Örneğin; Paris, Londra, Berlin bu kentler içinde öncelik sayılabilir. Modern Dönemde önceliğinin sağlanabilmesi için gözetim ve kontrol kavramları, sistemin sürekliliğini sağlıklı bir biçimde yürütmek için projelendirilen kavramlar haline gelmiştir. Bu anlamda geleceğin gözetim faaliyetlerini şekillendiren ve düşüncesini oluşturan mimari bir yapıya dönüşmüştür. Bütünün gözetlenmesi anlamına gelen Panoptikon, farklı amaçlar içinde kullanılmaya açık bir tasarımdır ama artık bir ihtiyaç olduğunun da karşılığıdır. Mesele sadece fiziksel kontrolün olmasının ötesinde zihinsel kontrolü sağlayan türevler kazanmıştır. Yapılan araştırma sürecinde gözetimin ve kontrolün Panoptikon öncesi ve sonrası olarak ayrışması gerekmektedir. Çünkü

panoptik düşünce derinliği için gözün uzantısını oluşturan her araç, gözetim aracı haline gelmiştir.

Panoptik düşüncenin ilerlemesi farklı teknolojik araçlar ile mümkün olmuştur. Gözetim kültürünü oluşturan araçlardan biri olan televizyon Sinoptik düşünce modelini oluşturmuştur. Televizyon ekranlarında gösterilen yarışma programları, kişileri gözetlemeye alıştırmakla birlikte aynı zamanda bizzat gözetlemek ve bilmek isteyen röntgenci bireylere dönüştürmüştür. Kişilerin nerede oldukları, ne yaptıkları gibi bilgileri merak eden topluluk, televizyon sayesinde gözetim kültürüne daha yakınlaşmış ve benimsemeye başlamıştır. Panoptik düşüncedeki zihin kontrolü sinoptik sistemlerde açık olarak görülmektedir. Web teknolojilerin gelişmesi ile sosyal medya mecralarının oluşması panoptik düşünce dahilinde fakat bütünün yerine herkesin herkesi gözetleyebildiği Omnioptik bir düşünce modeline dönüşmüştür. Bilgisayar sistemlerinin ise kişinin bilgilerini toplaması ve sanal bir kimlik oluşturma sürecinde kullanılması süperpanoptik bir yapıyı oluşturmuştur. Bu yapıların hepsi Panoptik yapıya hizmet eden gözetim ve kontrol araçlarıdır. Bu araçların yanı sıra gözün birebir kopyası olan araçlar da bulunmaktadır.

19. Yüzyılın yeniliklerinden biri olan fotoğraf, gözün uzantısını oluşturduğu için gözetim ile ilişkili bir araçtır. Çünkü fotoğraf teknolojik olarak bakıldığında gerçek dünyanın iz düşümünü yansıtmaktadır. Fotoğrafın gerçeği yansıtması ve anı kayıt etmesi, farklı alanlarda kullanımını sağlamıştır. Savaş, polis, toplumsal olaylar vb. farklı alanlarda kullanılan fotoğraf bir kanıt aracı olarakta işlev görmüştür. Fotoğraf yaşamı ve toplumu farklı disiplinleri itibariyle hem sürekli gözetlemekte, belgelendirmekte ve belleğin oluşmasını sağlamaktadır. Bu durum fotoğrafın, gözetim ve kontrol açısından içinde bulunduğumuz zaman dilimine kadar bütün aşamalarında görülmüştür. Fotoğrafın gözetleme faaliyetlerindeki önemi günümüzde halen devam etmekle birlikte fotoğraftan türeyen araçlarda gözetim ve kontrolü sağlamak amacı ile kullanılmaktadır.

Günümüzde gözetim ve kontrol araçlarından olan mobese, İHA ve uydu görüntüleri, fotoğraf temelli üretilen ve görüntüleri fotoğraf haline getiren teknolojilerdir. Güvenliğin sağlanması açısından kullanılan mobeseler; kamusal alanlarda, camii, hastane, park, alışveriş merkezleri, cadde, sokak gibi her alanda kayıt yapabilen gözetim

araçlarındandır. Bu araçlarla kamusal alanların hepsi gözetim altında tutulduğu gibi özel alanları da gözetlemekte ve kontrol etmektedir. Çin Hükümeti'nin uyguladığı gözetim ve kontrol pratikleri bu alanlara örnek olarak gösterilmektedir.

İHA'lar askeri amaçla kullanılabileceği gibi Drone adı altında sivil kişilerinde kullanılabileceği ve doğru yoldan gözetim yapabilen araçlardır. Uydular ise mobese veya İHA görüntülerinden farklı olarak mobese ve İHA'ların giremeyeceği alanları da görüntüleyebilmektedir. Bu araçlar kitleleri terör, saldırı, hırsızlık vb. güvenliği zedeleyecek durumları önlemek için kullanılmaktadır. Google şirketinin Google Maps (2005) ve Google Earth'ü (2001) çıkarmasından sonraki süreçte bu iki uygulama gözetim pratiklerine dahil olmuştur. İki uygulamanın da konum ve fotoğraf çekme özelliğinin olması bu uygulamaları gözetim araçlarına dönüştürmüştür.

Toplumun gözetim ve kontrol pratiklerine hizmet eden araçlara alışması 11 Eylül Saldırıları sonucu gerçekleşmiştir. ABD'de gerçekleşen terör saldırısında Dünya Ticaret Merkezi binalarına gerçekleştirilen saldırılar sonucunda 3 bine yakın insanın yaşamını yitirmesi kişilerde korku ve paniğe yol açmıştır. Devletler ise terör saldırılarından korunmak amacı ile gözetim ve kontrol faaliyetlerini arttırmışlardır. Toplumun izlenmesindeki artış beraberinde mahremiyet ve etik değerlerin tekrar sorgulanmasını gerekli hale getirmiştir.

Gözetim Çağı'nda fotoğrafın rolü devam etmekle birlikte farklı alan ve araçlar ile gerçekleşmektedir. Fotoğrafın bilim, sağlık, güvenlik, sanatsal ve toplumsal alanlarda kullanılması fotoğrafın gelecek araçlar içinde bir alt yapı olacağını göstermiştir. Web 2.0 ve Web 3.0'ın bize sunmuş olduğu imkanlar doğrultusunda sosyal medya mecraları, metaverse, arttırılmış gerçeklik, sanal gerçeklik ve karma gerçeklik hayatımıza girmiş ve bu gelişmeler gözetimin yeni nesil araçlarını ortaya çıkartmıştır. Fotoğraf temelli sosyal medya mecralarının kullanılmaya başlanması, gözetim kültürünü sadece toplulukların ünlü kesime olan merakının yanı sıra birbirlerine olan meraklarını ortaya çıkartmıştır. Mecralarda paylaşılan fotoğraflar ile kişilerin hayatları hakkında bilgi sahibi olmak, normal karşılanan bir durum haline dönüşerek sosyal medyadaki her bireyi röntgenci haline getirmiştir. Bunun yanında izleyen kişiler aynı zamanda kendi hayatlarından kesitler paylaşarak teşhirci durumuna düşmüşlerdir. Kişilerin birbirilerini takip etmesinin

dışında şirketler, mecraları kullanan kişileri takip etmiş ve kişilerin istatistiklerini oluşturarak kendi çıkarları doğrultusunda kullanmışlardır.

Devletlerin, sosyal medya mecralarından bireyleri takip ettiği ve görsel veya sözsel bir suç işleyenlerin tespitinin yine bu mecralardan sağlandığı bilinmektedir. Fotoğraf, mobese, İHA ve uydu görüntüleri ile güvenlik adı altında sürekli gözetim ve kontrol mekanizmalarına mahsur bırakılan toplum, ‘mahremi’ alan olarak kabul ettikleri evlerinde de sosyal medya mecraları tarafından gözetlenmektedir. Sosyal medyada gerçekleşen gözetim faaliyetleri bireyin bilgisi dahilinde gerçekleşmektedir. Kişilerin mecralarda hesap oluşturması veya oluşturmaması kişinin özgür iradesine bırakılmıştır. Fakat gözetim kültürüne alışan ve teşhircilik-röntgencilik bataklığına saplanan toplum, gözetim faaliyetlerinde de gönüllü olmaktadır. Fotoğraf ile gerçekleşen gözetimler kişide merak uyandırmakta ve izlenilme duygusu ile haz yaratmaktadır. Böylelikle kişi kendisi ile ilgili her görseli paylaşmakta ve kendini paylaşmak için sabırsızlanarak beklemektedir.

Sosyal medya mecraları, şirketlerin kişileri, kişilerinde birbirlerini hammadde olarak kullandığı bir ortamı oluşturmaktadır. Web teknolojilerinin gelişmesi ile sanal gerçeklik ve türevlerinin ortaya çıkması farklı sosyal mecraları oluşturmuştur. Bu sanal gerçeklikler ile kişiler kendilerini sosyal medyada görselleştirerek ‘mükemmel’ haline getirdiği hayatını, sanal evrenlerde avatarlara dönüştürmüş ve istediği hayatı başka gerçekliklerde yaşamaya başlamıştır. Kullanıcıların kendilerine benzer veya kendilerinden tamamen farklı avatarlar oluşturması ve bu alanlarda kişisel verilerini paylaşmaları mahremiyet sorunlarını beraberinde getirecektir. Yapay zeka gelişmelerinin hız kazandığı günümüz toplumlarında, yapay zekanın bilimden sanata kadar faydalı olduğu düşüncesi hakimdir. Fakat veriler ile çalışan yapay zeka uygulamaları mahremiyet ve etik değerler açısından sorun teşkil edecektir. İnsanlara özgü verilerin devletler veya şirketler tarafından yapay zekaya işlenmesi, insanların kimlik bilgilerini açacak ve kişiler suçlu veya suçlu olması durumunda her durumda yapay zeka yüklü cihazlardan takip edilmeye başlanacaktır. Günümüzde Çin polislerinin yapay zeka yüklü gözlük kullanmaları ve bu gözlükler ile herkesin kimlik bilgilerine ulaşması gelecekte yapay zekanın gözetim ve kontrol amaçlı olarak kullanılacağına bir örneğini oluşturmaktadır.

Gerçek ve sanal olarak ikiye ayrılan evrende, gerçek yaşamda olan her mahremiyet sorunu belirli kanun ve yasalar tarafından korunma altına alınmıştır. Fakat sanal olarak ifade edilen yaşamda kanun veya yasa koruması sağlanmamakta ve bu durum ileride yaşanacak siber saldırılara ortam hazırlamaktadır. Bu saldırılar ile kişilerin öznel bilgileri kendilerinden kopyalanarak alınmış olacaktır. Kendilerinin bile görmediği başka sosyal mecralarda kendi kopyaları, sanki oradaymış gibi davranıp bir bot olacaktır. Sanal ile gerçeklikteki kişilik birbirine girecek ve kendisinin bilmediği bu avatarın yarattığı sorunlar gerçek dünyadaki kendisini ilgilendirebilecektir.

Toplumun devlet tarafından dışarıda sürekli gözetlenmesi, mahremi alan olarak kabul edilen evlerinde devlet, şirketler ve kişiler tarafından gözetlenmesi kişilerin gözetimden hiçbir zaman kaçamayacaklarını göstermektedir. Panoptik hapishane modelinde sadece mahkumları izleyen kuledeki göz, 21. Yüzyılda devlet, polis, şirket, sosyal medya, kişiler gibi farklı alan ve farklı kişiler tarafından gerçekleşmektedir. Bu durumda geçmişte kaldığını düşündüğümüz panoptik düşüncenin günümüzde dijital bir biçimde varlığını sürdürmeye devam ettiğini göstermektedir.

Nüfusun her geçen gün artmasıyla birlikte gözetim ve kontrol düşüncesinin artarak devam etmesi, somut eylemlerle görülmekle birlikte distopik bir sisteme dönüşmüştür. Bitmeyen bu gözetim ve kontrol sisteminin araçları geliştikçe güvenli alanlarımız artmakla birlikte özgürlük alanlarımızın daralacağı düşüncesi belirginleşmektedir. Fotoğraf ise başlangıcından bu yana gözetim ve kontrol açısından vazgeçilmeyen bir araç olduğunu göstermiştir. Gelecek açısından da farklı teknolojik, fotoğrafik gözetim ve kontrol araçlarının ortaya çıkması, sınıflandırılması, değerlendirilmesi ve sistem tarafından kullanılması yeni düzenin beklentileri doğrultusunda ihtiyacı olan çözümler olacaktır. Fotoğraf tek başına gözetim ve kontrol açısından yeterli olmamakla beraber kümülatif fotoğrafik belleğin değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkacak sonuç çok daha hızlı ve doğru bir bilgiye dönüşecektir. Fotoğrafın yapay zeka tarafından işlenerek değerlendirilmesi sonucunda geçmişin gözetim ve kontrol anlayışından çok daha doğru ve hızlı bilgiye ulaşılacağı tezin analizinden de görülmüştür.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Aydın, A (2021). Sanal Gerçeklik ve Arttırılmış Gerçeklik, İstanbul: Efe Akademi Yayınları.

Baudelaire, C. (1956). The Mirror of Art, New York: Doubleday Anchor Books.

Bauman, Z. (2010). *Küreselleşme Toplumsal Sonuçları*, (çev. A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z., & Lyon D. (2020). *Akışkan Gözetim*, (çev. Elçin Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bentham, J. (1995). *The Panopticon Writings*, Ed. Miran Bozovic, p. 29-95, London.

Bentham, J. (2008). *Mektup 1: Denetim İlkesi Fikri*, Panoptikon Yazıları, çev. Miran Bozoviç, Londra.

Berger, J. (2006). *Görme Biçimleri*, İstanbul: Metis Yayınları.

Berger, J. (2003). *O Ana Adanmış*. (M. G. Sökmen, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Canpolat, N. (2005). *Foucault, Nur Doğan Rigel vd. (eds), Kadife Karanlık 1*, İstanbul: Su Yayınları.

Clarke, Graham (2017). *Güzel Sanatların Bir Dalı Olarak Fotoğraf*, çev. Maide Meltem Aydemir, İstanbul: Hayalperest Yayınları.

Foucault, M. (1977). *“Panopticism” Discipline and Punish*, Harmondsworth, Penguin Books.

Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. Çev. M.A.Kılıçbay, Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.

Foucault, M. (2003). *İktidarın Gözü/ Seçme Yazılar 4*, Çev. Işık Ergüden, ed. Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Foucault, M. (2006). *Hapishanenin Doğuşu*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault, M. (2011). *Büyük Kapatılma*, Çev. F. Keskin, I. Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Freund, G. (2016). *Fotoğraf ve Toplum*, Çev. Şule Demirkol, İstanbul, Sel Yayıncılık.
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin Sonuçları* (Çev: Ersin Kuşdil), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2008). *Ulus, Devlet ve Şiddet*. Cumhur Atay (çev.). İstanbul: Kaldeon Yayınları.
- Giddens, A. (2010). *Modernite ve Bireysel Kimlik*, (Çev: Ü. Tatlıcan), İstanbul: Say Yayınları.
- Hacking, J. (2015). *Fotoğrafın Tüm Öyküsü*, (Çev. A. Bozkurt), İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- İyi, S., & Tepe, H. (2019). *Etik*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- King, B. (2017). *Augmented - Artırılmış Gerçeklik*, (K. Balaban Çev.). İstanbul: Mediacat Yayıncılık.
- Hamdi, Y. (2008). *Kuran-ı Kerim ve Türkçe Meali*, İstanbul: Temel Neşriyat.
- Lyon, D. (1997). *Elektronik Göz (Gözetim Toplumunun Yükselişi)*, İstanbul: Sarman Yayınları.
- Lyon, D. (2006). *Gözetlenen Toplum*. G. Soykan (Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Lyon, D. (2013). *Gözetim Çalışmaları: Genel Bir Bakış*. A. Toprak (Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Marx, K. (1997). *Kapital*, Ankara: Sol Yayınları.
- Naughton, J. (2019). *Hedefleri Bizi Makineleştirmek: Gözetim Kapitalizmi Çağına Hoş Geldiniz*, İstanbul: Optimist Kitap
- Murphy, T. (2000). *Web Kuralları*. İstanbul: MediaCat Yayınları.

- Önder, M. (1999). *Uzaktan Algılama Ders Kitabı*, Ankara: Kara Harp Okulu Basımevi
- Özel, M. (1995). *Piyasa Düşmanı Kapitalizm*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özendes, E. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Fotoğrafçılık (1839-1923)*, Yem Yayınları, İstanbul.
- Öztuncay, B. (2003). *Dersaadet'in Fotoğrafçıları: 19. yüzyıl İstanbul'unda Fotoğraf: Öncüler, Stüdyolar, Sanatçılar*, İstanbul: Aygaz
- Santori, G. (1997). *Homo Videns La Sociedad Teledirigida*, Roma: Agencia Literaria Eulama.
- Sontag, S. (2005). *Fotoğraf Üzerine*, Çev., Osman Akinhay. 2. Baskı. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Sontag, S. (2008). *Fotoğraf Üzerine*, Reha Akçakaya (Çev.), İstanbul: Altıkkırkbeş Yayınları.
- Sontag, S. (2008). *Fotoğraf Üzerine*, Osman Akinhay (Çev.), İstanbul: Agora Yayınları.
- Staples, W. G. (1997). *The Culture of Surveillance: Discipline and Social Control in the United States*, New York: St Martin's Press.
- Pimenta, E. (2008). *Low Power Society*, UK Limited: ASA Art and Technology
- Pimenta, E. (2010). *Low Power Society, Continuous Hyperconsumption And The End Of The Medium Class In A Hyperurban Planet*, Londra: ASA Art and Technology UK Limited.
- Platon. (2015). *Timaios*, Furkan Akderin (Çev.), İstanbul, Say yayınları.
- Wilkinson, K. (2018). *Kökenleri ve Anlamlarıyla Semboller & İşaretler Binlerce Yıllık Görsel Bir Yolculuk*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Tumay, S., & Boztepe Mutlu, P. (2016). *Instagram Fotoğraf Günlüklerinde Oluşan Sanal Gerçekliğin Gerçekliği*, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Zizek, S. (2020). *Mutlak Geritepme*, İstanbul: Encore Yayınları.

Tezler

Akdağ, G. (2015). “Gözetim Toplumu” Teorilerinin Tarihsel ve Teorik Bir İncelemesi.

Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Aşar, C. (2013). Bir İletişim Aracı ve Kodlanmış Görüntüler Olarak Basın Fotoğrafları.

İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Tv ve Sinema Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Aydoğan, D. (2021). Sanal Gerçeklik Sistemleri İle Sanatın Dijital Dönüşümü,

İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Aydın, Ö. (2006). Uydu Haberleşme Sistemleri ve Savunmada Kullanımı, Sakarya:

Sakarya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Çelik, R. (2014). Gözetim Toplumu ve İnternet: Yeni İletişim Ortamlarında

Gözetimin Dönüşümü. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Günaydın, Ö. (2014), Türkiye’de Emniyet Teşkilatı’nda Teknolojik Yeniden

Yapılanma: Denetim ve Gözetimin Değişen Doğası. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kaptan, D. B. (2021). Teknolojik Olanaklar Işığında Post-Fotoğraf ve Gerçeklik

Sorunu. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Karagülle, A. E. (2015). Günümüzde Değişen Mahremiyet algısının Sosyal

Ağlar Bağlamında İncelenmesi. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Medya Ve İletişim Sistemleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Korkmaz, Ü. F. (2021). 11 Eylül Saldırıları Sonrası Avrupa Birliği'nin Terörizmle Mücadele Politikası, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Luca, P. (2011). Social Media Dialogue: An Analysis of the Social Media Presence of Selected Fortune 500 Companies. Virginia: Liberty University, School of Communication, Master of Arts.
- Orhan, S. (2011). Fotoğrafik Temsil Olgusu ve Çağdaş Fotoğrafta Savaşın Estetize Edilmesi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sinema- TV Anasanat Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Şeker, P. (2022). Hava Ve Uzay Hukukunun Tarihsel Gelişimi ve Uyduların Barışçıl Amaçlarla Kullanımı Sorunu, İzmir: Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Şimşek, M. E. (2014). Moderniteden Postmoderniteye Uzanan Bir Köprü: Zygmunt Bauman. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Tan, M. (1994). Toplumsal Düzenin Sağlanmasında Yazılı Olmayan Hukukun Rolü, İstanbul : İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Uytun, A. (2009). 11 Eylül 2001 Terör Saldırısı Sonrası Değişen Terörizm Algısı, İstanbul: Ufuk Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yalçın, N. (2019). Halkla İlişkiler Bağlamında Ağ Toplumunda Gözetim Olgusu. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yeşiltepe, İ. (2021). Gözetime İlişkin Ulusal Ve Uluslararası Düzenlemelerin Etik İlkeler Üzerinden Değerlendirilmesi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Makale, Bildiri ve Sempozyumlar

- Abudureyimu, Y., & Oğurlu, Y. (2021). Yapay Zeka Uygulamalarının Kişisel Verilerin Korumasına Dair Doğurabileceği Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 765-782.
- Alkan, F., & Özcan, A. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Gözetime, Güvenlik ve Mahremiyet Bağlamında Yaklaşımı Üzerine Bir Araştırma, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, Yıl 2019, Sayı 1, Mart, 270-292.
- Altınpulluk, H., & Kesim, M. (2015). Geçmişten Günümüze Artırılmış Gerçeklik Uygulamalarında Gerçekleşen Paradigma Değişimleri, *Akademik Bilişim*.
- Altunay, A. (2003). Biri Bizi Gözetliyor Programı ve Elektronik Gözetim, *Kurgu Dergisi*, Yıl 2003, Sayı 20, 133-142
- Akçoban, S. (2021). Beşeri Gözetim ve İlahi Gözetim, *Kocatepe İslami İlimler Dergisi*, Sayı 4.
- Aktaş, C., Bakırtaş, H., & Çiftçi, S. (2020). ‘Narsistagram’: Instagram Kullanımında Narsisizm, *Selçuk İletişim Dergisi*, 130-157.
- Anık, C. (2011). Toplumsal Zihniyet Aracılığı İle Sosyal Kontrol, *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, Cilt 2, 101-115.
- Ankaralıgil, N. (2022). Süperpanoptikon, Sinoptikon, Gözetim Toplumu ve Dikizleme Kültürü Bağlamında Reality Showlar: Hayatta Kalma Televizyon Programları Üzerine Bir Çalışma, *Journal Of Institute Of Economic Development And Social Researches*, 18-35.
- Arık, B., & Arık, E. (2020). Facebook’un Dönüşen Mahremiyet Yaklaşımı: “Gelecek Mahremiyettir”, *Intermedia International e-Journal*, 447-461.
- Arslan, A.E., Şeker, D. Z., & Ergun, F., (2010). 3B Yapı Modelleri ve Fotorealistik Modellerin Geomatik Alanında Kullanımına Bir Örnek, *HKM Jeodezi, Jeoinformasyon ve Arazi Yönetimi Dergisi*, 101-12.

- Artut, S. (2019). Yapay Zeka Olgusunun Güncel Sanat Çalışmalarındaki Açılımları, *İnsan & İnsan Dergisi*, 767-783.
- Aslan, E. (2019). Yapay Zekâ Resimleri ve Sanatın Başkalaşan Mecrası Üzerine, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 231-242.
- Aslanyürek, M. (2016). İnternet ve Sosyal Medya Kullanıcılarının İnternet Güvenliği ve Çevrimiçi Gizlilik İle İlgili Kanaatleri ve Farkındalıkları, *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 80-106.
- Aydın, A. (2020). Gösteri Toplumunun Yeni Panoptikonu Olarak Sosyal Medya, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, 1-22.
- Aydın, B. (2013). Sosyal Medya Mecralarında Mahremiyet Anlayışının Dönüşümü, *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 131-146.
- Balamir Bektaş, R., & Gelgeç Bakacak, A. (2009). Modernitenin Sosyal Kontrol Söyleminin Değişen Görünümleri, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 26, 33-44.
- Ballı, Ö. (2020). Yapay Zeka ve Sanat Uygulamaları Üzerine Güncel Bir Değerlendirme, *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 277-306.
- Başlar, G. (2013). Yeni Medyanın Gelişimi ve Dijitalleşen Kapitalizm, *Akademik Bilişim*, 823-831.
- Batu, M., & Tos, O. (2017). Tüketim Kültürü Odağında Modernizm ve Postmodernizmin Karşılaştırılması, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, Yıl 2017, Sayı 2, 991-1023.
- Bayrak, T., & Yengin, D. (2020). Karma Gerçeklik Teknolojisinde Göz İzleme Tekniği: Göz İzleme Metrikleri ve Navigasyon Verilerinin İncelenmesi, *The Turkish Online Journal of Design*, 587-596.
- Bayraktar, E., & Kaleli, F. (2007). Sanal Gerçeklik ve Uygulama Alanları, *Akademik Bilişim Dergisi*, Yıl 2007, 1-6.
- Bitirim Okmeydan, S. (2017). Postmodern Kültürde Gözetim Toplumunun Dönüşümü: 'Panoptikon'dan 'Sinoptikon' ve 'Omniptikon'a, *Online Academic Journal of Information Technology*, 45-69.

- Bozat, A. U., & Dedeoğlu, C. (2018). Artırılmış Gerçeklik (Ar) – Geleneksel ve Dijitalin Kağıt Üzerinde Buluşması, 6. *Uluslararası Matbaa Teknolojileri Sempozyumu*, 929-942.
- Bozkurt, V. (2000). Gözetim ve İnternet: Özel Yaşamın Sonu mu? *Birikim Dergisi*, Sayı 136, 69-74.
- Budak, B. (2018). Paris Komünü'ndeki Demokrasinin Analizi, *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 140-155.
- Caluya, N. R. (2010). Google Earth: Nations Under Surveillance, *Ateneo de Manila University*, 1-14.
- Cansun, F. N. (2021). Drone Çağı, Mühendis ve Makine Güncel, Sayı 49, 18-22.
- Ceng, E. (2018). Algı Yönetimi Aracı Olarak Twitter Kullanımına İlişkin Siyasal Bir Analiz, *Erciyes İletişim Dergisi*, 663-689.
- Coskun, F., & Gülleroğlu, H. D. (2021). Yapay Zekanın Tarih İçindeki Gelişimi ve Eğitimde Kullanılması, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 947-966.
- Çoban, B. (2009). Yeni Panoptikon, Gözün İktidarı ve Facebook, *Yeditepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1-18.
- Çapar, S. (2010). Kameralı Gözetlemede Toplum Destekli Yaklaşım, *İdarecinin Sesi Dergisi*, 142, 88-93.
- Çelik Varol, M., & Varol, E. (2019). Kavram ve Kuramlarıyla Marshall McLuhan'a Bakış: Günümüzün Egemen Medya Araçları Ekseninde Bir Değerlendirme, *International Journal of Cultural and Social Studies*, Sayı 5, 137-158.
- Çelik, Y. (2016). Özel Hayatın Gizliliğinin Yansıması Olarak Kişisel Verilerin Korunması ve Bu bağlamda Unutulma Hakkı, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 391-410.
- Çetin, M., & Asıl, S. (2017). Günümüz Toplumlarında Gözetim Olgusu, *Üçüncü Sektör Ekonomi*, 180-205.

- Çevik, H. H., & Filiz O. (2008), Polis Teşkilatında Bilgi Yönetimi, *Türk İdare Dergisi*, 458, 165-184.
- Dalaylı, F. (2022). Sosyal Medya ve Mahremiyet: “You” Dizisi Çözümlemesi. *Journal of Communication Science Researchs*, 2 (2), 84-97.
- Demir, R., & Değerli, A. S. (2022). Fotoğraftan Metaverse’ye Gerçeğin Dijital Temsili ve İmge, *Sanat ve İnsan Dergisi*, 179-189.
- DEMİRCAN, G. (2003). Gözetim ve Gözetimin Toplumsal Meşruiyeti Üzerine Bir İnceleme, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı: 21, 2033-2062.
- Demirci, A., & Karaburun, A. (2011). Cbs, Gps ve Google Earth Teknolojilerinin Coğrafya Derslerinde Kullanımı, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı 24, 99-123.
- Demirel, G., & Uluç, G. (2017). Savaşa İlişkin Fotoğrafların Toplumsal Etkileri, *Marmara İletişim Dergisi*, 63-79.
- Demirel, M. R. (2017). Weimar Cumhuriyeti Kültür Politikaları ve Altın Yirmili Yıllar, *Akademik Sanat; Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 31-42.
- Diken Yücel, D. (2015). Sinema Filmlerinde Gözetim ve İktidar İlişkilerinin İnşası, *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 390-398.
- Doğan, E. (2021). Omniptikon Sürecinde Sosyal Medyada Toplumsal Cinsiyet: Instagram Örneği, *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi*, 96-108.
- Dolgun, U. (2005). Çalışma Yaşamında Gözetim, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, sayı 49.
- Doyle, A. (2011). Revisiting the synopticon: Reconsidering Mathiesen’s ‘The Viewer Society’ in the age of Web 2.0, *Theoretical Criminology*, Sage Publications, 283-299.
- Dursun, Ö. Ö., & Barut Tuğtekin, E. (2016). Sosyal Medyanın Yeni Sorunsalı: Sanal Kimlikler, *Eğitim Teknoloji Okumaları*, 535-551.
- Edwards R. A. (1998) Regulation and repression, Sydney: Allen & Unwin.
- Erdoğan, M. (2013). Anayasal-Demokratik Bir Rejimde Özgürlük ve Güvenlik, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21-29.

- Etikan, S., & Kılıçarslan, H. (2012). Düz Dokumalarda Nazar İnancı ve Göz Motifi, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi, 103-121.
- Gedik, D. (2019). Bilişim Suçlarında IP Tespiti İle Ekran Görüntüleri Çıktılarının İspat Değeri, *Bilişim Hukuk Dergisi*, 51-84.
- Gögebakan, Y. (2017). Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Berlin Konferansı, Berlin, Almanya, 18 - 21 Mayıs 2017, ss.74-75.
- Göle, Ş. (2020). Platon'un İdea Kavramının "Görme"yle İlişkisi, *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, Yıl 2020, Sayı 10,221-228.
- Gök, K. (2016). Fotoğrafın Bulunuşu ve Sonrasında Oluşan Teknik Gelişmeler, *Yıldız Journal Of Art And Design*, Volume: 3, Issue: 1, 43-66
- Görgülü, E. (2021). Fotoğraf Sanatında Portre Tipojileri, *Sanat ve Tasarım Dergisi*, Cilt 11, Sayı:20 ,228-247.
- Gözeller, A. (2021). Osmanlı'da Fotoğrafçılığın Gelişimi ve Yıldız Sarayı Fotoğraf Albümleri Koleksiyonu, *Milli Saraylar*, Sayı: 21, 100-117.
- Gürsoy Atar, Ö., Gürsoy Ulusoy, Ş. (2019). Sosyal Medyada Ördek Sendromu: Instagram Üzerinden Bir Değerlendirme, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:19, Sayı:39, Güz:2020/3, 925-951.
- Güven, O. Ö., (2014). Gözetim Tekniklerinin Güç İlişkileri Bağlamında Dönüşümü Ve Toplumsal Denetim, *Atatürk İletişim Dergisi*, 79-112.
- Hancı, H., Tuğ, A., & Doğan, Y. (2003). Kriminalistik Kriminoloji Değildir, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Yıl 2003, Sayı 48, 261-266.
- Hayır, C., & Karahisar, T. (2022). Dijital Medya Çağında Sosyal Röntgencilik: Instagram Örneği, *İnif E-Dergi*, 7(1), 260-277.
- İkizoğlu, S. (2020). Fotoğraf ve Gerçeklik İlişkisinin Toplumsal Belleğin İnşasındaki Rolü ve Önemi, *Akademik Sanat Tasarım Ve Bilim Dergisi*, Yıl 2020, Sayı 11, 127-139.
- İpek, A. R. (2020). Artırılmış Gerçeklik, Sanal Gerçeklik ve Karma Gerçeklik Kavramlarında İsimlendirme ve Tanımlandırma Sorunları, *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, Sayı 71, 1061–1072.

- İslam, H. H. (2020). Yeni Ahit'te ve Kur'an'da Kutsal Ruh Kavramı, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 13, 86-114.
- Kahveci M., Can, N. (2017). İnsansız Hava Araçları: Tarihçesi, Tanımı, Dünyada ve Türkiye'deki Yasal Durumu, *Selçuk Üniversitesi Mühendislik Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 511-535.
- Kalamam, S. (2019). Yeni Medya ve Dijital Gözetim: Türkiye'deki Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 575-594.
- Kalaycı Yüksek, F., & Gümüş, D. (2021). 2020 Yılına Damgasını Vuran Pandemi: COVID-19'a (SARSCoV-2) Genel Bir Bakış, *Journal of Medical Sciences*, 18-31.
- Kara, T. (2016). Gençler Neden Snapchat Kullanıyor Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı Üzerinden Bir Araştırma, *Intermedia International e-Journal*, 262-277.
- Kara, T. (2018). Instagram Hayatları: Instagram Fotoğrafları Üzerine Bir İçerik Analizi, *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 19, 11-20.
- Karaduman, M., & Akbulutgiller, K. (2016). Gazetecilerin Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları ve Sosyal Medyada Etik Gözetimi: Antalya İli Örneği, *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 906-925.
- Kaşlı, E. (2022). Kolluk Uygulamalarında Drone Kullanımı, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 26, 329-340.
- Kavaklı, N. (2018). Drone'ların Gazetecilikte Kullanımı: Drone Haberciliğinin Olanakları, Zorlukları ve Sınırları, *Erciyes İletişim Dergisi*, Sayı 5, 160-172.
- Kayabaşı, E., & Kaleli, F. (2007). Sanal Gerçeklik ve Uygulama Alanları, *Akademik Bilişim*, 1-6.
- Kırtepe, S. (2015). Dizi Karakterlerinden Etkilenme Hakkında İzleyici Değerlendirmeleri, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 3, 115-130.
- Korkmaz, İ. (2012). Facebook ve Mahremiyet: Görmek Ve Gözetle(N)Mek, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 107-123.

- Köknetter, A., & Akgün, N. (2020). Mahremiyet Algısının Dönüşümü: Instagram Anneleri Üzerinden Bir Analiz, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 235-247.
- Kuş, O. (2021). Metaverse: ‘Dijital Büyük Patlamada’ fırsatlar Ve Endişelere Yönelik Algılar. *Intermedia International E-journal*, 8(15), 245-266.
- Lee, K. (2012). Augmented Reality in Education and Training, *Techtrends: Linking Research & Practice to Improve Learning*, 13-21.
- Mathiesen, T. (1997). The Viewer Society: Michel Foucault’s “Panopticon Revisited, *Theoretical Criminology*, Vol. 1 No. 2.
- Mathiesen, T. (2004). *Silently Silenced Essays on the Creation of Acquiescence in Modern Society*, Waterside Press, Winchester.
- Mathew, P.R. (2014). The Use of Augmented Reality Media- A Case Study on The “Alive” Application by Times of India.
- Nazlı, A. K., Beşbudak, M., & Akşit, O. O. (2022). Metaverse Evreninde Yer Alan Bazı Uygulamalar Üzerine Tematik Bir Analiz, TRT Akademi, 1097-1119.
- Özcan, Ö. Ö. (2022). Sosyoloji, Kriminoloji ve Fotoğraf, *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 90-103.
- Özdel, G. (2012). Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği ve Panoptikon İle “İktidarın Gözü” Göstergeleri, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, Yıl 2012, Sayı 2, 22-29.
- Özdemir, Ş. (2020). Post- Panoptikon Çağı: Gözetimin Dijitalleşmesi ve Çevrimiçi Kimliğin Gizliliği Üzerine Bir Analiz, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 2020, Sayı 3, Cilt 20, 81-108.
- Özel, M., & Dönmez, D. (2016). Toplum Sözleşmecilerinden 11 Eylül’e Güvenlik Anlayışındaki Değişim, *Türk İdare Dergisi*, 239,282.
- Özer, H. D. (2022). Mobese İzleme ve Kayıtları: Gözetim Toplumu Bağlamında Bir Değerlendirme, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 1, 459-500.

- Özger, Ö. (2016). Gözetim Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Elektronik Gözetim, *Cyberpolitik Journal*, Yıl 2016, Sayı 1, 5-31.
- Özkan, K. M., & Demirci, Ö. F. (2021). Birleşik Krallık'ın Terörizmle Mücadelesinde Yasal Düzenlemelerin Sonuçları, *Savsad Savunma Ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, 287-318.
- Öztürk, E. (2021). Sosyal Medyadan Kaçış Bir Çözüm mü? : Sosyal İkilem Belgeseli Üzerine Bir Değerlendirme, *Yeni Medya Hakemli Uluslararası e-Dergi*, Yıl 21, Sayı 10, 160-163.
- Öztürk, S. (2013). Filmlerle Görünürlüğün Dönüşümü: Panoptikon, Süperpanoptikon, Sinoptikon, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 132-151.
- Pirim, H. (2006). Yapay Zeka, *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, 81-93.
- Salaman, S. (2019). Yeni Medya ve Dijital Gözetim: Türkiye'deki Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Yıl 2019, Sayı 2, 575-594.
- Salomon, D. (2013). Moving on From Facebook Using Instagram to Connect With Undergraduates and Engage in Teaching and Learning, *ACRL TechConnect*, 408-412.
- Sucu, İ. (2011). Gözetim Toplumunun Karşı Ütopya Yüzü: İktidar Güçleri ve Ötekiler, *Atatürk İletişim Dergisi*, 2, 125-140.
- Şenkardeş, Ç. G. (2021). Blockchain Technology And Nft's: A Review In Music Industry, *Journal of Management, Marketing and Logistics*, 154-163.
- Şentürk Kara E., & Elçinboğa A. (2017). Yenidünya Düzeninde Gözetlenme: Araçsal Gözetimden Sanal Gözetime, *Atatürk Dergisi*, Yıl 2017, sayı 12, 118-155.
- Spamer, E. E. (1999). "Know Thyself: Responsible Science and the Lectotype of Homo sapiens Linnaeus, 1758". *Proceedings of the Academy of Natural Sciences of Philadelphia*, 109-114.
- Uluç, G., & Demirel G. (2017). Savaşa İlişkin Fotoğrafların Toplumsal Etkileri, *Marmara İletişim Dergisi*, Sayı 27, 63-79.
- Uludağ Eraslan, R. (2019). Gözetim Toplumu Algısında Sanatsal Tepkiler, *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 867-879.
- Tansü, Y. E., & Göktaş, İ. (2018). Savaşın Soğuk Yüzü, *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-10.

- Taşçı, U. (2016). Güvenlik Amaçlı Gözetim Aracı Olarak Türkiye’de Mobese ve Eleştiriler, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 14, Sayı: 2, 159-190.
- Toksoy, N. G. (2019). Fotoğraf Aslında Neyin Belgesi? Fotoğrafın Toplumsallığı ve Medya ve Gerçeklik Tartışmalarında Değişmeyen Rolü, *Mediterranean Journal of Humanities*, 491-505.
- Tokyürek, H. (2018). Eski Uygur Metinlerinde Fizyoloji ve Mandala, *Dil Araştırmaları*, 27-46
- Tumay, S. (2010). Dijitalizm, *Bakaç Dergisi*, 1-2.
- Tümurtürkan, M. (2010). Gündelik Hayatın Gözetimi: Panoptikan Toplumu *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 1-19.
- Türk, M. S., & Erden, K. (2021). Sosyal Medyadaki Gözetim Uygulamalarının Bilinirliği Üzerine Bir Araştırma: Türkiye Örneği, *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 63-77.
- Utma, S. (2018). Mahremiyet Olgusu ve Sosyal Medyada Mahremiyetin Serüveni, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 193-1204.
- Uztopal, D. (2021). Paris İşçi Sınıfı ve Komün, *Sosyal Araştırmalar Vakfı E-dergi*, 19-33.
- Yanık, A., & Özçiçek S. (2021). Akıllı Telefon Bağımlılığında Sosyal Medya ve Oyunların Etkilerini Anlamak, *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 7, 177-192.
- Yavuz, O. (2018). Pürüzsüz Yüzeyler: Köken Temsiliyeti Olarak Vesikalık Fotoğrafın Söylemi, *The Turkish Online Journal Of Design, Art And Communication*, 406-421.
- Yılmaz, S. (2011). 11 Eylül Sonrasında ABD ve Türkiye’deki İç Güvenlik Yeniden Yapılanmalarının Karşılaştırması, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 361-380.

Yüksel, H. (2021). Sosyal Medya Ortamında Mahremiyet Sorunu: Facebook ve WhatsApp Platformları, *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, 86-108.

İnternet Kaynakları

About. (01 Eylül 2014). Bir Cinsel Obje Ögesi Olarak Fotoğraf, 21 Ekim 2022 tarihinde

<https://www.altinsehiradana.com/Makale/bir-cinsel-obje-ogesi-olarak-fotograf/721/> adresinden alınmıştır.

About (Tarih yok). Sahte Ayna, 04 Mart 2022 tarihinde

<https://www.renemagritte.org/the-false-mirror.jsp> adresinden alındı.

Akram, W. (23 Nisan 2020). The Evolution of Google Maps, 23 Ağustos 2022

Tarihinde <https://www.agiratech.com/history-of-google-maps> adresinden alındı.

Altıntaş, K. & GÜLSEV, V. (17.05.2022), Hukuk Sistemini Yeniden

Düşünmek: Metaverse Evreninde Olası Hukuki Problemler, 15 Eylül 2022 Tarihinde <http://www.altintas.av.tr/makale-detay-hukuk-sistemini-yeniden-dusunmek-metaverse-evrenlerinde-olasi-hukuki-problemler--56.html> adresinden alındı.

Baidu Maps. (Tarih Yok). Baidu Haritası Hüküm ve Koşulları, 20 Kasım 2022 tarihinde

<https://map.baidu.com/zt/client/copyrightPc/index.html> adresinden alındı.

BBC Culture. (Tarih Yok). Striking Photos Show The Reality Of The Tokyo Commute,

22 Ağustos 2022 tarihinde <https://www.bbc.com/culture/article/20170613-striking-photos-show-the-reality-of-the-tokyo-commute> adresinden alındı.

BBC News. (30 Nisan 2015). AP Foto Muhabirlerinin Objektifinden Vietnam Savaşı, 12

Eylül 2022 tarihinde

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/04/150430_vietnam_savasi_fotograf_lari adresinden alındı.

BBC News. (29 Ekim 2021). Meta: Facebook Adını Neden 'Meta' Olarak Değiştirdi?,

13 Eylül 2022 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59085284> adresinden alındı.

Beale, J. (08 Temmuz 2022). Ukrayna'da Savaşa Drone'lar Yön Veriyor, 12 Eylül

2022 yılında <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-62093877>? Adresinden alındı.

Beam, C. (26 Haziran 2019). Soon, Satellites Will Be Able To Watch You Everywhere

All The Time, 03 Kasım 2022 tarihinde <https://www.technologyreview.com/2019/06/26/102931/satellites-threaten-privacy/> adresinden alındı.

Beamarchive, C. (21 Nisan 2021). Casus Uydular ve Gizlilik: Tepedeki Göz, Sizi Ne

Kadar Yakından Takip Ediyor?, 08 Kasım 2022 tarihinde <https://evrimagaci.org/s/10373> adresinden alındı.

Britannica. (17 Ocak 2020). Concentration Camp, 06.10.2022 tarihinde

<https://www.britannica.com/topic/concentration-camp> adresinden alındı.

Britannica. (12 Mayıs 2020). Extermination Camp, 06.10.2022 tarihinde

<https://www.britannica.com/topic/extermination-camp> adresinden alındı.

Britannica. (Yıl Yok). Satellite, 03 Kasım 2022 tarihinde

<https://www.britannica.com/dictionary/satellite> adresinden alındı.

Britannica. (Yıl Yok). Control, 11 Ekim 2022 tarihinde

<https://www.britannica.com/dictionary/control> adresinden alındı.

Brown, S. (01 Ağustos 2019). Satellites Are Becoming Real-Time Spies in The Sky, 03 Kasım

2022 tarihinde <https://www.cnet.com/science/satellites-are-starting-to-watch-your-every-move-privacy/> adresinden alındı.

Bump, P. (15 Ağustos 2022). 43 TikTok Stats to Know in 2022, 03 Eylül 2022

tarihinde <https://blog.hubspot.com/marketing/tiktok-stats> adresinden alındı.

Cindemir, G. (Yıl Yok). Metaverse Hukuku, 15 Eylül 2022 tarihinde

<https://cindemir.av.tr/metaverse-ve-hukuk/> adresinden alındı.

Clarke, R. (30 Nisan 2005). Have We Learnt To Love Big Brother?, 14 Eylül

2021 tarihinde <http://www.rogerclarke.com/DV/DV2005.html> adresinden alındı.

Cover, R. (2016). Digital Surveillance, Archives, and Google Earth:

Identities in/of the Digital World, 25 Ağustos 2022 tarihinde <https://www.sciencedirect.com/topics/psychology/google-maps> adresinden alındı.

Datareportal. (01 Ocak 2021). Digital 2021: Turkey 10 Ekim 2021 tarihinde

<https://datareportal.com/reports/digital-2021-turkey?rq=turkey> adresinden alındı.

Datareportal. (26 Ocak 2022). Digital 2022: Global Overview Report, 03 Ekim 2022

Tarihinde <https://datareportal.com/reports/digital-2022-global-overview-report> adresinden alındı.

DAWEsoft. (18 Ocak 2022). Every Satellite Orbiting Earth and Who Owns Them, 03

Kasım 2022 tarihinde <https://dewesoft.com/daq/every-satellite-orbiting-earth-and-who-owns-them> adresinden alındı.

DenHoed, A. (14 Nisan 2018). The Turn-of-the-Century Pigeons That

Photographed Earth from Above, 16 Temmuz 2022 tarihinde https://www.newyorker.com/culture/photo-booth/the-turn-of-the-century-pigeons-that-photographed-earth-from-above?utm_source adresinden alındı.

Designboom. (08 Temmuz 2020). Christo's Floating 'London Mastaba' Sculpture To Be

Recreated In Augmented Reality, 15 Eylül 2022 tarihinde <https://www.designboom.com/art/christo-london-mastaba-sculpture-recreated-in-augmented-reality-07-08-2020/> adresinden alındı.

Dickerson, K. (12 Ekim 2015). Companies Want To Launch Satellites That Can See A

Phone In Your Hand From Space, 03 Kasım 2022 tarihinde

<https://www.businessinsider.com/satellite-image-resolution-keeps-improving-2015-10?amp> adresinden alındı.

Dixon, S. (04 Ağustos 2022). Daily Active Users of Snapchat 2014-2022, 02 Eylül

2022 tarihinde <https://www.statista.com/statistics/545967/snapchat-app-dau/#:~:text=How%20many%20daily%20active%20users,increase%20of%20over%2018%20percent> adresinden alındı.

Exibart Editorial Staff. (Yıl Yok). 19th Century Street Photography With a Spy Camera,

26 Temmuz 2022 tarihinde <https://www.exibartstreet.com/news/19th-century-street-photography-with-a-spy-camera/> adresinden alındı.

Evcı Eralp, Ö. (Yıl Yok). Metaverse’de Kişisel Veriler Korunacak mı?, 15 Eylül 2022

tarihinde <https://www.eralp.av.tr/metaversede-kisisel-veriler-korunacak-mi/> adresinden alındı.

Evren, P. (2021). Suç Ve Sosyal Kontrol, 13.09.2022 tarihinde

https://www.academia.edu/45112383/SU%C3%87_VE_SOSYAL_KONTROL adresinden alındı.

Facebook. (Yıl Yok). Facebook'ta hislerimi veya ne yapmakta olduğumu durum

güncellememde nasıl paylaşırım? 03 Ekim 2022 tarihinde

<https://tr-tr.facebook.com/help/427780037309149> adresinden alındı.

Fotoğraf Dergisi. (10 Kasım 2011). Dünya Fotoğraf Tarihinde Bir Efsane: Leica, 20

Kasım 2022 tarihinde <https://www.fotografdergisi.com/dunya-fotograf-tarihinde-bir-efsane-leica/> adresinden alındı.

Freeman, L. (Yıl Yok). The Man Who Discovered An Unseen World, 26 Ağustos

2022 Tarihinde <https://www.bbcearth.com/news/the-man-who-discovered-an-unseen-world> adresinden alındı.

Gibbs, S. (08 Nisan 2015). Google Maps: a Decade Of Transforming the Mapping

Landscape, 14 Kasım 2022 tarihinde <https://www.theguardian.com/technology/2015/feb/08/google-maps-10-anniversary-iphone-android-street-view> adresinden alındı.

Göbel, R. (16 Nisan 2018). Aranan Suçluyu Yapay Zeka Destekli Kameralar

Yakaladı, 13 Ağustos 2022 tarihinde

<https://www.technopat.net/2018/04/16/aranan-sucluyu-yapay-zeka-destekli-kameralar-yakaladi/> adresinden alındı.

Handan, I. (05 Ekim 2022). Metaverse Hakkında Doğru Bilinen Yanlışlar, 21.10.2022

tarihinde <https://webrazzi.com/2022/10/05/metaverse-hakkinda-dogru-bilinen-yanlislar/> adresinden alındı.

Hughes, B. O. (31.03.2022). How The Metaverse Will Reinvent The Art Of Photography,

21.10.2022 tarihinde <https://www.fastcompany.com/90736185/how-the-metaverse-will-reinvent-the-art-of-photography> adresinden alındı.

Hürriyet. (10 Ekim 2014). Snapchat Hack'lendi, Binlerce Fotoğraf İnternete Düştü, 02

Eylül 2022 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/snapchat-hacklendi-binlerce-fotograf-internete-dustu-27361847> adresinden alındı.

International Center of Photography. (Yıl Yok). Lewis Wickes Hine, 29 Temmuz 2022

Tarihinde <https://www.icp.org/browse/archive/constituents/lewis-wickes-hine?all/all/all/all/0> adresinden alındı.

IMDB. (Yıl Yok). The Truman Show, 03 Ocak 2022 tarihinde

https://www.imdb.com/title/tt0120382/?ref_=nv_sr_srg_0 adresinden alındı.

IMDB. (Yıl Yok). 1984, 19 Kasım 2022 adresinde

https://www.imdb.com/title/tt0087803/?ref_=fn_al_tt_1 adresinden alınmıştır.

İçişleri Bakanlığı. (03 Nisan 2020). Şehir Giriş/Çıkış Tebirleri ve Yaş Sınırlaması, 25

Eylül 2022 tarihinde <https://www.icisleri.gov.tr/sehir-giriscikis-tebirleri-ve-yas-sinirlamasi> adresinden alındı.

İçözü, T. (12 Haziran 2020). Snapchat Baştan Aşağı Yenilendi: Uygulamadaki Yeni

Tasarım, Harita, AR Ve İçerik Özellikleri, 02 Eylül 2022 tarihinde <https://webrazzi.com/2020/06/12/snapchat-bastan-asagi-yenilendi-uygulamadaki-yeni-tasarim-harita-ar-ve-icerik-ozellikleri/> adresinden alındı.

Johnston, C. (22. Ekim 2013). Google Earth Narcs On An Oregonian Marijuana Grower.

03 Kasım 2022 tarihinde <https://arstechnica.com/information-technology/2013/10/google-earth-narcs-on-an-oregonian-marijuana-grower/> adresinden alındı.

Kaşıkkara, M. S. (11.03.2022). Uzaydaki Göz: İstihbarat Uyduları, 02.04.2022 tarihinde

<https://www.globalsavunma.com.tr/uzaydaki-goz-istihbarat-uydulari.html> adresinden alındı.

Kersten, E. (2019, October 26). Eye, 2022 Mart 04 tarihinde

<https://www.escherinhetpaleis.nl/escher-today/eye/?lang=en> adresinden alındı.

Kişisel Verileri Korunma Kurumu. (27.04.2021). “İlgili kişinin fotoğraflarının veri

sorumlusuna ait bir sosyal medya hesabında paylaşılması suretiyle gerçekleşen kişisel veri işleme faaliyeti” hakkında Kişisel Verileri Koruma Kurulunun 27/04/2021 tarihli ve 2021/422 sayılı Karar Özeti”, 14 Eylül 2022 Tarihinde <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/7110/2021-422> adresinden alındı.

Kişisel Verilerin Korunması Platformu. (Yıl Yok). Kişisel Veri, 14 Eylül 2022 Tarihinde

<https://www.kisiselverilerinkorunmasi.org/kisisel-veri-nedir-ne-demektir/> adresinden alındı.

Kişisel Verileri Koruma Kanunu Kurumu. (Yıl Yok). Kişisel Veriler, 20 Kasım 2022

tarihinde <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/2050/Kisisel-Veriler> adresinden alındı.

Koyuncu, H. (02 Kasım 2018). Twitter Karakter Limiti Arttı Fakat Tweetler Daha

Da Kısaldı, 01 Eylül 2022 tarihinde <https://tr.euronews.com/2018/11/02/twitter-karakter-limiti-artti-fakat-tweetler-daha-da-kisaldi> adresinden alındı.

Küçük, B. (15 Haziran 2019). Toplumsal Belgeci Fotoğrafın Mihenk Taşı: Lewis

W. Hine, 29 Temmuz 2022 adresinde [https://www.ifsakblog.org/toplumsal-belgeci-](https://www.ifsakblog.org/toplumsal-belgeci-fotografin-mihenk-tasi-lewis-whine%E2%82%AC?doing_wp_cron=1663323203.7024819850921630859375)

[fotografin-mihenk-tasi-lewis-whine%E2%82%AC?doing_wp_cron=1663323203.7024819850921630859375](https://www.ifsakblog.org/toplumsal-belgeci-fotografin-mihenk-tasi-lewis-whine%E2%82%AC?doing_wp_cron=1663323203.7024819850921630859375) adresinden alındı.

Lyon, D. (13 Ekim 2003). Technology Vs ‘Terrorism’: Circuits Of City Surveillance

Since September 11th, 16 Eylül 2022 tarihinde <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/1468-2427.00473> adresinden alındı.

Mannings, B. (26 Ekim 2018). Francesc Boix: The Man Who Stole Photographs from the Nazis, 02 Ağustos 2022 tarihinde <https://historyrightnow.com/francesc-boix/> adresinden alındı.

Marx, G. (01 Eylül 2002). What's New About the "New Surveillance"? Classifying for Change and Continuity, 05 Eylül 2021 tarihinde <https://ojs.library.queensu.ca/index.php/surveillance-and-society/article/view/3391> adresinden alındı.

Maxar. (Yıl Yok). 03 Kasım 2022 tarihinde https://www.maxar.com/about?utm_source=maxar.com-hp-ero&utm_medium=website adresinden alındı.

McMullan, T. (23 Temmuz 2015). What Does The Panopticon Mean In The Age Of Digital Surveillance?, 10 Ekim 2020 tarihinde <https://www.theguardian.com/technology/2015/jul/23/panopticon-digital-surveillance-jeremy-bentham> adresinden alındı.

Manovich, L. (1999). New Media : a User's Guide, 21 Ekim 2022 tarihinde <http://manovich.net/index.php/projects/new-media-a-user-s-guide> adresinden alındı.

Murdock, J. (19 Mart 2018). Snowden: Facebook Is a 'Surveillance Company' That Exploits User Data, 31 Ağustos 2022 tarihinde <https://www.newsweek.com/edward-snowden-facebook-surveillance-company-851428> adresinden alındı.

Museum of Applied Arts and Sciences. (2022). Brothers Camera, 23 Kasım 2022 tarihinde <https://collection.maas.museum/object/251382> adresinden alındı.

Nasa. (Yıl Yok). Gözlem Uyduları, 03 Kasım 2022 tarihinde <https://history.nasa.gov/conghand/satobsrv.htm> adresinden alındı.

National Geographic. (Yıl Yok). Survivors' Stories, 19 Ağustos 2022 tarihinde

<https://education.nationalgeographic.org/resource/survivors-stories> adresinden alındı.

National Trust. (Yıl Yok), Step into a virtual world with Mat Collishaw's Thresholds, 15

Eylül 2022 tarihinde <https://www.nationaltrust.org.uk/lacock-abbey-fox-talbot-museum-and-village/features/mat-collishaw-thresholds> adresinden alındı.

New York Times. (18 Haziran 2018). Christo's Latest Work Weighs 650 Tons. And It

Floats, 15 Eylül 2022 tarihinde

<https://www.nytimes.com/2018/06/18/arts/design/uk-christo-london-mastaba.html> adresinden alındı.

Norman, J. (Yıl Yok). The Sensorama: One of the First Functioning Efforts in

Virtual Reality, 15 Eylül 2022 tarihinde

<https://www.historyofinformation.com/detail.php?id=2785> adresinden alındı.

Norman, J. (Yıl Yok). "Boston as the Eagle and Wild Goose See It": the First Clear

Photographic Aerial View of a City, 12 Eylül 2022 tarihinde

<https://www.historyofinformation.com/detail.php?id=2669> adresinden alındı.

NTV. (2018). Çin Polisleri Aranan Kişileri 'Akıllı Gözlük' ile Yakalayacak, 24 Aralık

2022 tarihinde <https://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/cin-polisi-aranan-kisileri-akilligozlukleyakalayacak,ISzQhaJT1EGGo3rz22G0Ww/Xu0ZCII1U0WDiHf87ENKfA> adresinden alındı.

Oatman, H. (16 Eylül 2016). Unusual Suspects: Finding the Humanity in Vintage

Mugshots, 29 Temmuz 2022 tarihinde

<https://www.collectorsweekly.com/articles/finding-the-humanity-in-vintage-mugshots/> adresinden alındı.

O'Connor, J.J., & Robertson, E. F. (Mart 2006). Dominique François Jean Arago,

29.09.2022 tarihinde <https://mathshistory.st-andrews.ac.uk/Biographies/Arago/> adresinden alındı.

Ozoğlu, M. (26 Ocak 2015). Nazilerin Kanlı Serüveni: 6 Milyon Kişiyi Katlettiler, 06.

Ekim 2022 tarihinde <https://tr.euronews.com/2015/01/26/tarihin-en-buyuk-utanclarindan-biri-yahudi-soykirimi> adresinden alındı.

Özcan, B. (26 Nisan 2020). Gökyüzünde Bu Işıkları Görürseniz Korkmayın! Starlink

Uydu Treni, 03 Kasım 2022 tarihinde <https://barisozcan.com/gokyuzunde-bu-isisiklari-gorurseniz-korkmayin-starlink-uydu-treni/> adresinden alındı.

Özcan, B. (2021). Yapay Zeka Sanatının Şafağı, 28 Aralık 2022 tarihinde

<https://barisozcan.com/yapay-zeka-sanatinin-safagi/> adresinden alındı.

Özer, Mustafa. (29 Mart 2020). Toplumsal Kontrol Mekanizmaları, 12 Eylül 2022

Tarihinde <https://dinsosyolojisi.com.tr/toplumsal-kontrol-mekanizmalari/> adresinden alındı.

Recro Digital. (28 Ocak 2022). We Are Social 2022: Dünyada ve Türkiye’de İnternet-

Sosyal Medya Kullanımı, 01 Eylül 2022 tarihinde <https://recrodigital.com/dunyada-ve-turkiyede-internet-sosyal-medya-kullanimi-2022/> adresinden alındı.

Reuters. (06 Ocak 2022). Google Maps Helps Italian Police Capture Mafia Fugitive, 23

Kasım 2022 tarihinde <https://edition.cnn.com/2022/01/05/tech/gioacchino-gammino-google-maps-italy-mafia-intl-hnk/index.html> adresinden alındı.

Robert, H. (02 Haziran 2021). Shizuka Yokomizo, Between Exhibitionism And

Surveillance, 22 Ağustos 2022 tarihinde <https://pen-online.com/arts/shizuka-yokomizo-entre-exhibitionnisme-et-surveillance/?scrolled=1> adresinden alındı.

Rossi, B. (16 Mart 2017). How Augmented Reality Is Transforming E-Commerce, 15

Eylül 2022 tarihinde <https://www.information-age.com/augmented-reality-transforming-e-commerce-123465096/> adresinden alındı.

Space Imaging. (Yıl Yok). 03 Kasım 2022 tarihinde <https://spaceimagingme.com/>

Adresinden alındı.

STM ThinkTech. (2019) Küçük Uydular ve Başarı Potansiyelleri, 03 Kasım 2022 t

tarihinde https://thinktech.stm.com.tr/uploads/raporlar/pdf/222201917224520_stm_kucuk_uydular_ve_basari_potansiyelleri.pdf adresinden alındı.

Türk Dil Kurumu Sözlükler. (Yıl Yok). Gözetim, 11 Ekim 2022 tarihinde

<https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.

Türk Dil Kurumu Sözlükler. (Yıl Yok). Kontrol, 11 Ekim 2022 tarihinde

<https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.

Türk Dil Kurumu Sözlükler. (Yıl Yok). Uydu, 03 Kası 2022 tarihinde

<https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.

Türk Dil Kurumu Sözlükler. (Yıl Yok). Etik, 20 Kasım 2022 tarihinde

https://sozluk.gov.tr adresinden alındı.

US Holocaust Memorial Museum. (Yıl Yok). Nazi Kampları, 05 Ağustos 2022 adresinde

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/nazi-camps-abridged-article> adresinden alındı.

Veenhof, S. (09 Ekim 2010). MoMA Augmented Conflux Festival New York,

15 Eylül 2022 tarihinde <https://www.mediamatic.net/nl/page/55916/moma-augmented> adresinden alındı.

We Are Social. (26 Ocak 2022). Digital 2022: Another Year Of Bumper Growth, 31

Ağustos 2022 tarihinde <https://wearesocial.com/uk/blog/2022/01/digital-2022-another-year-of-bumper-growth-2/> adresinden alındı.

Wakefield, J. (2022). İnsanlar Günde Neredeyse 5 Saati Mobil Uygulamalarda

Geçiriyor, 24 Şubat 2022 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya/59963773> adresinden alındı.

Wickert, C. (24 Mart 2022). Bindungstheorie (Hirschi), 16 Eylül 2022 tarihinde

<https://soztheo.de/kriminalitaetstheorien/kontrolle/bindungstheorie-hirschi/> adresinden alındı.

Wilson, M. (13 Kasım 2020). The Eye of Providence: The symbol with a secret meaning?, 25 Eylül 2022 tarihinde

<https://www.bbc.com/culture/article/20201112-the-eye-of-providence-the-symbol-with-a-secret-meaning> adresinden alındı.

Yandex Maps (Tarih Yok). Yandex Maps Hizmeti Kullanım Koşulları, 20 Kasım 2022

tarihinde https://yandex.com.tr/legal/maps_termsfuse/?lang=tr adresinden alındı.

Yıldız, S. (05 Ekim 2019). Lewis W. Hine ve Ellis Adası Göçmenleri, 06 Ekim 2022

Tarihinde <https://kontrastdergi.com/serpil-yildiz-lewis-w-hine-ve-ellis-adasi-gocmenleri-54-sayi/> adresinden alınmıştır.

Filmler

Chaplin, C. (Yapımcı), Chaplin, C. (Yönetmen). (1936), *Modern Times*, United Artists.

Lodos, L. (Yapımcı), Orlowski, J. (Yönetmen). (2020), *The Social Dilemma*, Netflix.

Niccol, A., Rudin, S., Feldman, E. S., Schroeder, A. (Yapımcı), Weir, P. (Yönetmen).

(1998). The Truman Show, Universal Pictures, Scott Rudin Productions.

Osborne, B. M., Jakson, P., Walsh, F., Sanders, T. (Yapımcı), Jakson, P. (Yönetmen).

(2001-2002-2003). Yüzüklerin Efendisi Serisi, New Line Cinema, WingNut Films, Saul Zaentz Company.

Perry, S. (Yapımcı), Rodford, M. (Yönetmen). (1984), 1984, Virgin Films/ 20th Century

Fox

Spielberg, S. Line, D., Farah, D., Krieger, K. M. (Yapımcı), Spielberg, S. (Yönetmen).

(2018). Ready One Player, Warner Bros. Picture

ÖZGEÇMİŞ

Dila KATLAN CANDAN

Lisans: Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Lisans: Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Fotoğraf Anasanat Dalı

Önlisans: Süleyman Demirel Üniversitesi, Uluborlu Meslek Yüksek Okulu, Grafik Tasarımı

Sergiler:

2022

Aralıksız 6. Ulusal Davetli Online Karma Fotoğraf Sergisi

“100. Yılda İzmir” Uluslararası Fotoğraf Sergisi

“Dünya Kadınlar Günü”, Lions Kulübü Karma Fotoğraf Sergisi

“103. Yaşında 19 Mayıs”, Uluslararası Davetli Karma Sergi

2021

Aralıksız 5. Ulusal Davetli Online Karma Fotoğraf Sergisi

2020

“Dünya Kadınlar Günü”, Lions Kulübü Karma Fotoğraf Sergisi

Korona Günlerinde Fotoğraf

Art Cloud Gallery, 1. Serbest Karma Sergi

Aralıksız 4. Ulusal Davetli Online Karma Fotoğraf Sergisi

2019

İzmir İyi Tasarım

Dokuz Eylül üniversitesi Mezun sergisi

21 Eylül Dünya Barış Günü, Çaltı Kültür Sanat Günleri

2018

Bursa Uluslararası Fotoğraf Festivali

2017

Dokuz Eylül Üniversitesi Sanatsal Gıda Sergisi

2015

Süleyman Demirel Üniversitesi Fotoğraf Sergisi

Galeri: Art Cloud Gallery Disiplinler Arası Sanal Sergi Mekanı- Sergi Organizasyonu

2020

Art Cloud Gallery, 1. Serbest Karma Sergi

2021

Art Cloud Gallery, Vaka/Case

Art Cloud Gallery, 30 Ekim İzmir Depremi

Art Cloud Gallery, Geçmişin Temsili

Art Cloud Gallery, Nezaket Tekin- Uğurlama Merasimi

Art Cloud Gallery, Işık Sezer- Bir Zamanlar

Art Cloud Gallery, Disiplinlerarası Karma Sergi

Bildiri

2022

İstanbul Fotoğraf Kongresi

Panoptikon Bağlamında Gözetim Aracı Olarak Fotoğraf